

Györgyey Ferenc Aladár

LÁGERHUMOR

TARTALOM

Faludy György: Előszó

Felülvizsgálat - alulnézetből

Ivanovics Aladár egy napja Budadélen
Főzőkanál nélküli szakács, avagy a nagyotmondás halhatatlanjai
Dreifuszt leánynevén Ruscsák Lajosnak hívták
Swechát Ödön legendája
Fehér húsú molett nő - vízilóbörkorbács
Ivanovics Aladár egy napja Kistarcsán
A nagy felülvizsgálat
Két születésnap
Történetem Margarettel
Charles de Gaulle élkémje

Egy lágerlakó panoptikuma

Tévedni emberi dolog
Rongy
Tetűtlenítés
A csákány
Halálos sárgaság
Pillangókisasszony
A leforrázott farok
Dücskő
Ganajovics Trágyó, az író
Faludy Gyurka konzervjei
Ülnök, népi
Korbuly
Mersics, a csillagász
Rendőrok
Skorka

Jókedvű világbürtön

A tizenegyedik csapás
A munka temetése

Recsk történetét tárgyaló könyvek és filmek

Előszó

1949 második felében éjjel-nappal detektívek kísérték. Nem kételkedhettem, mi következik. Hogy némiképpen előkészüljek jövőmre, sorra olvastam a nevezetesebb magyar börtönaplókat. Kazinczyéból megtudtam, hogyan ír az ember tulajdon vérével, ha nem kap írószert. (Az információt nem hasznosítottam: véremből csak néhány betűre való buggyant ki alkalomadtán.) Az 1849 októberében - éppen száz esztendővel korábban - letartóztatott szabadságharcosok, Barsi, Berde Mózsá és a többiek emlékirataiból rokonszenves mélabú áradt. Őket, Kossuth híveit, ítélet után Josephstadt-ba és más osztrák várbörtönökbe hurcolták, ahol tízesével, tizenkettesével raboskodtak nagy, dohos helyiségekben. Kártyáztak, sakkoztak, dohogtak. Ha rá akartak gyűjtani, a fegyőr megtömte pipáikat, és a porkoláb a fidibuszt hozta.

A tizenkilencedik század önkényuralmainak módszerei annyira különböztek a huszadik századi totalitárius zsarnokság módszereitől, hogy a memoárok olvastán elfogott a múlt utáni vágy, viszont semmit sem vonatkoztathattam belőlük a jelenre. Ugyanez áll Vas Zoltán Vácott töltött hosszú éveiről szóló beszámolójára is. A hivatalok packázása, az ügyészek, bírák és börtönigazgatók természetes komiszsága már akkoriban, a könyv megjelenésekor is bagatellnek tűnt. Később még inkább. Horthy fegyintézeteiben nem történt és nem is történhetett volna meg, hogy egy tíz vagy húsz évre ítélt rabot egyszerűen felkössenek, mint ahogy a mi időnkben Deszkást, vagy agyonverjenek, mint Havas Bandit. Arra sem volt precedens, hogy 16 éves fiúkat halálra ítéljenek, két évig börtönben tartsanak, és a 18. születésnapjukon felakasszanak, mint azt az 56-os forradalom után, a Kádár-féle „szocialista törvényesség” napjaiban tették.

Az említett (és a nem említett) memoárok aránylag szegényes anyagot szolgáltatottak hazánkról, ahol pedig a politikai akasztófáknak nem voltunk híjával, és ahol legjobbaink jelentős része - Rákóczi Ferenc, Wesselényi Miklós, Batthyány, Kossuth - megjárta a börtönöket. Mára lényegesen megváltozott a helyzet: Rajk László, Mindszenty bíboros, Nagy Imre és mások pereiről, az Andrássy út 60.-ban alkalmazott vallatási módszerekről, a Rákosi-Kádár rendszer fegyházairól, internáló- és büntetőtáborairól számos könyv, tanulmány, cikk, riport, interjú és film látott napvilágot. Mondhatni: nagy részét ismerjük, sőt telítve vagyunk a kimúlt korszak bűnlajstromával. Sokkal kevesebbet tudunk mindarról, ami a magyar határon kívül történt: a Szovjetunióba hurcolt százezrek sorsáról, a Délvidéken, Kárpátalján és Erdélyben történelekről. A Felvidékről, hála mindenekelőtt Duray Miklós munkájának, pontosabb képet alkothatunk. A tragikus hazai színen egyedül a forradalom utáni, Kádár-Münnich rendezte méészárlásokról (Cegléd, Miskolc, Szeged) tudunk ijesztően keveset.

Nagyobb vonásaikban és tényközlésükben az emlékiratok egyetértenek egymással, ugyanakkor azonban inkább csak a végrehajtó közeg működését ismertetik, s nem a kommunista vezetés bűnrészességét. Például: vajon Berija rendelte el, vagy Rákosi utasította-e Péter Gábort, hogy másolja le Recsket a szovjet haláltáborokról, vagy Péter maga végezte el ezt a szorgalmi feladatot? Vagy: ki a felelős Nagy Imre peréért? Hruscsov-e a felbujtó és Kádár csupán a bűnsegédi bűnrészes, vagy Kádár mind a kettő, ahogy ő maga is elhencegett vele? És túl a személyeken: mi volt e gyilkosságok úgynevezett elvi alapja, vezérfonala?

Németországban a nürnbergi per nyomán gondos vizsgálatnak vetették alá a fennmaradt állami-katonai iratokat, és 23 000 bűnügyi eljárást indítottak a náci erőszakszervezetek vezetői és tagjai ellen. Nálunk a vezetőket, bírákat, belügyieket inkrimináló aktákat még a legutóbbi időkben is sikeresen égették és tüntették el. A Rákosi-rendszer vezetőinek felelősségrevonásáról komoly értelemben Kádár alatt sem lehetett szó, elvégre törvénytelenségben és

jogtiprásban Kádár közvetlen jogutódja volt Rákosinak: ez a Rajk- és a Nagy Imre-per összehasonlításából is nyilvánvaló. Az eljárás módja tökéletesen azonos volt, és a vádlottak helyett a titkosrendőrök, a tanácselnök és az államügyész érdemelte volna az akasztófát.

A Szovjetunióban akadtak néhányan - mint például az NKVD egyik vezetője, Krivickij -, akik nyugatra szöktek, és ott részletes információval szolgáltak a szovjet titkosrendőrség gyakorlatáról és módszereiről. A mi vezetőink, alvezéreik és titkosrendőreink közt egy sem akadt, aki fellázadt az ellen, amit maga körül látott, és ezt nyilvánosságra akarta volna hozni. Néhány évvel ezelőtt, ha újságíró telefonált Péter Gábor valamelyik nyugdíjban levő martalócának, és interjút kért, az illető még a rendőrséggel tudott fenyegetőzni. Vannak, akik saját védelmükben hajlandóak ugyan beszélni, de hazudnak, és azonnal politizálni kezdenek, holott a vád ellenük nem az, hogy kommunisták, hanem az, hogy gazemberek. Tudomásul kell vennünk, hogy komolyabb történelmi adalékot ezekről nem remélhetünk, és undorító titkaikat magukkal vitték, vagy viszik sírjukba.

*

A magyar büntetőintézetek közt Recsk a legismertebb.

Többet és többen tudnak róla, mint a románok a Duna deltáján épített táborokról vagy a jugoszlávok Goli otokról. Talán nem helyes, ha az emberek figyelme egyetlen büntetőintézetre összpontosul, ennek ellenére Auschwitz lett a náci koncentrációs táborok szimbóluma, a magyar hadvezetőség vajdasági mészárlásairól Újvidék neve jut eszünkbe, Sztálin lengyelországi politikája a *Katyn* szóhoz kapcsolódik, holott akadt más szörnyűség is bőven mind a három helyen. De az emberiség kollektív emlékező képessége, Gore Vidal szavaival, a cocker spaniel memóriájával azonos: egyetlen nevet vagy dolgot esetleg hosszabb időre is fejben tud tartani, többet aligha.

Így mégis helyes a választás, már azért is, mert Recsk volt a legkegyetlenebb magyar büntetőintézet, mióta az ország áll, és az agyonkínzottak és éhenhaltak arányszáma messze túlhaladja a többi börtönökét. Pontosan a szovjet táborokról másolták, spiclirendszerével, félholt emberek közt összeesküvések után szaglászó politikai tisztjeivel, őrtornyainak alakjával és konyhája hátsó ajtajának méretével együtt. Recsk titkát őrizte a rendszer a legféltekenyebben. Mikor Michnay Gyula rabtársunknak sikerült megszöknie, elfogására Magyarország egész karhatalmát mozgósították, és amikor 1951 vége felé Michnay a Szabad Európa Rádióban beszámolt Recskről, a Rákosi-kormányzat nyomban kijelentette, hogy ott nincs semmiféle büntetőtábor.

1953 nyarán Nagy Imre kormányelnök egyik első intézkedése volt Recsk feloszlatása. Az egyes szabaduló csoportokat Tóth Gyula alezredes-táborparancsnok figyelmeztette: ha recski élményeinkről odakint beszélni merünk, tíz évi börtönbüntetés vár reánk. De Recsk robbanóanyag voltát nemcsak ő vette észre, hanem mi is. A mintegy 1300 recski rabból a többség ekkor szabadult, és az a többség egyáltalán nem félt beszélni, csakúgy, mint a Rajk- és más perek túlélői, kiket később helyeztek szabadlábra. Mindannyian tudtuk, vagy legalább sejtettük, hogy fontos felvilágosító munkát végzünk, olyasmit, mint Voltaire a maga korában, és nem éppen eredménytelenül. Kiderült, hogy Rákosiéknak nem sikerült az ország lakóinak jelentős hányadát annyira félrevezetni és elhülyíteni, mint ahogy gondolták.

1956 nyarán két Recskről datált és Recskről szóló versem jelent meg az Irodalmi Újságban, a dühében toporzékoló Andics Erzsébet tiltakozása ellenére. A forradalom után ilyen megjelenésről szó sem lehetett többé. Kádárék Rákosi gyalázatát jobban rejtegették, mint a sajátjukét. Recsk nevét senki le nem írhatta, és aki célzott rá - mint Palotai Boris egyik regényében -, azt rögtön denunciálták a Rényi Péter szerkesztette Népszabadságban vagy az

Élet és Irodalomban, mely Szabolcsi Miklós vezetése alatt állt. Egyetlen kivétel akadt, jóval később, a hetvenes évek vége felé. Jeges Sándor fogoly volt Recsken, mint a többi, de káponak állt, vagyis segédkezett az ÁVO-nak rabtársai agyondolgoztatásában, bár ő maga nem dolgozott. Degeszre zabálta magát, míg társai tucatjával haltak éhen, és ráadásul verte és rúgta őket, amit a káponk is ritkán tettek. Ezt az embert választotta a pártlap, hogy Recskről számot adjon. Nem kell részletezni, mit írt. Rabtársait fasisztáknak nevezi, míg ő magasra tartotta a kommunizmus zászlaját.

Recsk megírása jó harminc éven át az emigrációra maradt, számos újságcikk és tanulmány foglalkozott a tárggyal. A legérdekesebb köztük talán Michnay Gyula lélegzetelállító vallo-mása, melyben szökése történetét mondja el. A Recsket tárgyaló könyvek közül időrendben először e sorok írójának önéletrajza jelent meg angolul, majd más nyugati nyelveken is. E könyvet két évtizeddel később még négy mű követte: Erdey Sándor, Gábori György, Nyeste Zoltán és Sztáray Zoltán könyvei. Ezeket Magyarországra nem engedték be: utazók bőrönd-jéből kiszedték, a postán ellopták őket.

A hazai változást harminc év után Zimányi Tibor nyugodt, szenvedély nélküli cikke jelezte, mely a Mozgó Világban látott napvilágot. Zimányit követte Böszörményi Géza és Gyarmathy Livia két filmje, melyek közül az első, a Faludy életéről és recski élményeiről szóló, országos sikert, a másik, a Recsket analizáló műalkotás világsikert aratott. (Könyv alakban csak ez év szeptemberében látott napvilágot e mostani könyv kiadójának gondozásában.) Ezután jött Faludy önéletrajzának előbb szamizdat, majd rendes kiadása, amelyet Nyeste Zoltán és Erdey Sándor könyveinek új, magyarországi megjelenése, majd pedig Bíró Sándor recski monog-ráfiája követett.¹

A nyolcadik recski könyvnek, melyet itt bevezetek, nem bábája, hanem szurkolója vagyok. Györgyey F. Aladárt nagyon jól ismertem Recsken. Fanyar humorából már akkor, azok között a körülmények között is elértettem egy keveset, de amikor az Irodalmi újság szerkesztőjeként Londonban könyve egyik kitűnő fejezetét először kézhez kaptam, elcsodálkoztam íráskész-ségén, melyről sejtelmem sem volt. Mint drukkere és szerkesztője biztattam, hogy küldjön újabb fejezeteket, de ezek csak nagyon lassan érkeztek. Félttem, hogy könyvét sohasem fejezi be, meg attól is tartottam, hogy a szabadság Magyarországot a mi életünkben már nem éri el, és ha a könyv el is készül, kiadását nem láthatom.

Azt hiszem, nagyon szerencsés vagyok, hogy szurkolásom mindkét tárgyát megértem, és ezt, a kommunista környezet irreálisát ábrázoló és mégis teljesen reális, önsajnálattól mentes, de öngúnyban bővelkedő, könnyedségében nehézsúlyú, tragikusan vidám, sokszínű, sokrétű, szigorúan szépirodalmi jellegű, szabálytalan, maradandó értékű könyvet, jóbarátom művét ajánlhatom melegen az olvasó figyelmébe.

Faludy György

¹ A Recskről szóló művek válogatott bibliográfiáját lásd a könyv végén *(az elektronikus verzió szer-kesztője)*

Felülvizsgálat - alulnézetből

Ivanovics Aladár egy napja Budadélen

Fakón, sárgán virradt a hajnal. A nap véres koronája helyett a 25 wattos égő fénye ömlött a volt kaszárnyszoba lakóira. Ivanovics Aladár, gaulle-ista kém és cuvaksz, vagyis három hónapnál „fiatalabb” rab, felébredt.

A szobaparancsnok, Magyar Pál internált gyalogsági tábornok akkurátus mozdulatokkal csapta össze cuccát. - Felkelni - kiáltotta, miközben félbehajtotta a szalmazsákot; fogmosószert, hajkefét, törölközőt felmarkolva rohant ki a mosdóba. Több konstruktív érzelmű internált követte és csakhamar gurgulázva öntötték a csapok a jéghideg budapesti vizet.

Aladár nem sietett. Idestova két rendszer nevezte destruktívnak, s a jelzőt méltósággal fogadta el. Mire jó a nagy buzgalom? - gondolta. Tulajdonképpen ez volt Pali bácsi letartóztatásának az oka. A tábornok nem politizált, nem volt háborús bűnös, a rendszer még egy-két évig szabadlábon hagyta volna. De túlbuzgalmában súlyos hibát követett el. Szomszédja, a helyi párttitkár ugyanis orgiákat rendezett...

- Pucér nők hancúroztak a bokrok között - mesélte később felháborodottan Magyar Pali bácsi. - Tíz méterre az orrom előtt visongtak. Végül nem bírtam tovább. Kapát ragadtam és elkergettem őket. A rendőrségen is panaszkodtam. Másnap bevittek a szegedi ÁVO-ra, s azóta is itt vagyok.

- Szemüveg kellett volna, nem kapa! - mondta Aladár, mikor először hallotta a történetet. - Ez a derék katona az egyetlen, aki azért van lecsukva, mert kifogása volt a női idomok ellen.

A szorgalmasok visszatértek a mosdóból. Aladár kísértelt s talált üres kagylót. Mellette Majom tisztálkodott. - Ali - súgta -, állítólag szobarendezés lesz. Az irodában egész éjjel égett a villany.

- Rémhír - legyintett Ivanovics -, de hogy őszinte legyek, nem bánnám. Rendes emberek között vagyok, de a helyzetem tarthatatlan.

- Miért?

- A sübürge! Nincs egy pillanatnyi időm. Egész nap verem a blattot. Unom és nincs megállás. Rózsaszín leányszobámban nem így képzeltem el a politikai fogoly életét.

A „sübürge” a börtön logikamezejének legszebb virága volt. A Belügyminisztérium szigorúan tiltotta a kártyázást, de papundepliből kivágott számokkal szabad volt játszani. Treff, bubi tabu volt, de zöld tizenegyes szám ellen nem volt kifogás. Négyféle szín, egytől tizenháromig: ez volt a sübürge.

Mikor Ivanovics először bemutatkozott a 73-as szobában, Magyar Pali bácsi gondosan figyelte. Később hozzálépett.

- Tudsz bridzselni, öcsém?

- A szabályokat ismerem és néhányszor játszottam. Levente segédűzoltó voltam ugyanis.

- Akkor ülj le! Vártunk rád. A negyediket kórházba vitték.

Mért nem fogtam gyanút, kérdezte magát Aladár. Hatvan emberből csak három tud bridzselni? És mért került kórházba az elődöm?

Attól kezdve minden szabad perc kártyázással telt el.

Aladár elfogyasztotta a garantáltan koffeinmentes feketelevest és kenyéradagja felét. Az utolsó falaton kérődzött, mikor a parancsoláshoz szokott hang felriasztotta: - Gyerünk dolgozni, vár a sübörge!

Hosszú asztal a barakkszoba közepén. Az internáltak olvasnak, esznek, cigarettát sodornak, a tábornok elszánt csoportja bridzsel. A szalmazsákok vagy az előkelőbb matracok a fal mellett sorakoznak kettéhajtva: a terem kissé bűdös, de nem hideg. Hatvan ember még télen is elegendő hőt termel. Üveg nincs az ablakokon, kartondobozoldalak helyezkednek el a rongált keretek között.

- Egy káró - mondja a tábornok.

Ivanovics szétnéz. Ideje van, Szalay Lajos bácsi meggondolja, mielőtt licitál. A tábornok nem meri biztatni, pedig Szalay csak ezredes. Viszont a szoba egyharmada az „övé”. Az ő emberei ülnek a cucon, dohányoznak, beszélgetnek.

Ha rájuk téved a szeme, gondol-e olykor az ezredes arra a vészjósló hajnalra, mikor a két Molnár fivér megjelent a lakásán és felajánlotta neki az ország vezetését? Percekig tartott az egész, de sorsdöntő események sokszor rövid idő alatt zajlanak le.

- Egy pick - mondja Szalay.

Igen, a Széll Kálmán téri összeesküvés! - Öreg katonák csak éjjeliőrnek jók - közölte nemegyszer a fiatalabb Molnár. Ezek a veterán altisztek raktárakat őriztek, majd hűvös éjjelek után a közeli kocsmába ültek be melegedni. Az első kupica feloldotta a nyelvet, a második az agyat. Október végén testes fiatalember csatlakozott hozzájuk, s több rundot fizetett. - Át kéne venni a hatalmat - indítványozta -, ez így nem mehet tovább. - A volt őrmesterek tiltakoztak, persze udvariasan, hiszen aki az italt fizeti, annak bizonyos jogai vannak. - Az orosz hadsereg ellen akarsz harcolni? - kérdezték. - Mivel és kivel? - Végül abban állapodtak meg, hogy ha az oroszok kivonulnak és a rendszer magától összeomlik, ők, a Széll Kálmán tér éjjeliőrei egy nyilas puccs megakadályozása céljából közbelépnek. - Felelősségtudó, komoly emberekre lesz szükség, és mi ott leszünk! - (Ötödik kupica!) Ez volt az összeesküvés első napja.

- Mi van, Ivanovics? - kérdi Magyar Pali. - Rád várunk.

- Két treff - mondja Aladár.

- Remélem, tudod, hogy ez nem a Culbertsonék két treff konvenciója? - szól a tábornok gondterhelten. - Az csak mint kezdő licit érvényes.

Másnap reggel a szerepek kiosztására került sor. A jóindulatú, erősen flamingóra hasonlító Molnárnak a rendszer összeomlása esetén a Külügyminisztériumot kellett átvennie, Balinkai Jóskára az Iparügy megszállása hárult.

Nyerere bácsi túl lelkes volt. A kis termetű, beteges öregúr véletlenül került a társaságba, nem lévén sem katona, sem éjjeliőr. Foglalkozása: munkanélküli, hangja a nyerere nevű, állítólag ősmagyar hangszerre emlékeztetett (azok szerint, akik a hangszeret ismerték; Ivanovics maga ritkán járt koncertekre, s így nem tudta szavatozni), és ingyen sörökre várt az italozóban. Az ázsian-provokátor rummal vendégelte meg.

- Elvállalom a Belügyminisztériumot!

- Ahhoz sok ember kell - mondta az ávós ügynök -, azt nagyon védik.

- Mennyi? - kérdezte Nyerere a mélybordó kupicát vizsgálgatva.

- Kétezer!

- Gemacht! Behozom őket Albertfalváról - s felhajtotta a maradék italt. Újabb töltés (az ÁVO határtalanul nagyvonalú, ha az ellenség leleplezéséről van szó).

- Ivanovics, mi van?

- Három káró - így legalább nem kell játszani.

- Nyerere volt az összeesküvés leggyengébb láncszeme - hangoztatta Simák, a bőrös, aki szintén nem volt katona, de egy közeli asztalnál ült reggelenként, szopogatva szokásos munka előtti szilvapálinkáját. Ártatlanságát a börtönben panaszosan és gyakran hangoztatta.

- Először is munkanélküli volt az öreg. Állandóan.

- Régészeti ásatásoknál dolgozott, mint alkalmi munkás - védte ilyenkor bulitársát a nem-flamingó-külsejű fiatal Molnár.

- Hány ásatásról tudsz az utolsó harminc évben? Azt hiszem, mindössze három volt a környéken. A leghosszabb két hónapig tartott. És Nyerere azon a héten költözött Albertfalvára, egy szükséglakásba. Nem kétezer, de két embert sem ismert - így Simák.

Az ÁVO-nak nehézséget okozott a kétezer név kiverése. Kiderült, hogy Nyerere baráti köre Pesten is korlátozott volt, azokat ismerte csupán, akik egy pofa sört fizettek neki, de nevükre nem emlékezett.

- Osszál, Ivanovics, hárommal többet csináltunk.

Már csak az összeesküvés feje volt hátra. A provokátor unszolására végül is Szalay Lajos neve merült fel. Több volt őrmester szolgált alatta.

A küldöttség: a két Molnár fivér és a provokátor egyenesen a kocsmából indult: az ezredes lakására. Szalay borotvátlanul nyitott ajtót, s így nem akarták sokáig fenntartani.

- Ha a rendszer magától összeomlik - mondták kórusban -, kell, hogy rendet tartsunk. Elvállalná ezredes úr a legfelsőbb parancsnokságot?

Lajos bácsi udvarias ember volt, - Vállalja a halál! - felelte. - Ez egy nagy marhaság, valószínűleg provokáció.

A provokátor nem látszott csalódottnak. - Nem baj - mondta nagylelkűen -, csak kimegyek pisálni.

„Szerencsére” útközben talált egy működő telefont.

Az ezredes csak fél arcát tudta leborotválni, a Molnár fivérek meg éppen hogy kiürítették a poharukat. Tíz óra felé mindenki az ÁVO-n ült, Simákot beleértve, aki semmit sem akart elfoglalni.

- Két pick - jelentette be Ivanovics, aztán szorongva nézett a papundekli számokra. - Mért mondtam ezt?

- Séta, kifelé, gyorsan kifelé - üvöltöztek a naposok.

Ivanovics Aladár boldogan dobta a sübürgelapokat az asztalra. Hanyag mozdulattal össze is keverte a partnere kártyáival. A tábornok kinyitotta az ablakkereteket.

A negyedik ezred internáltjai békésen ügettek a Károly-laktanya nagy, négyszögletes udvarán. Először elhaladtak a harmadik (kulák) ezred előtt, ahol az ablakokból szomorú parasztok tekintettek a sétálókra. Ez a bánat többértű volt, 1948-ban kevesen tudták, hogy a kulák szó mit jelent, s ezért a harmadik ezred lakói, az internálási véghatározat és a birtokolt föld között nem volt semmi összefüggés. Némelyik valóban gazdag paraszt volt, sok földnélküli szegény,

s voltak, akik életükben sosem túrták a földet. Ha a párttitkár nem szeretett valakit, feljelentette mint kulákot. Ezt az izzó lelkesedés okozta tévedést az internálótábor hamarosan korrigálta: a kovácsok, asztalosok, vízvezetékszerelők az első, azaz munkásezredbe kerültek át.

Most a fürdőépület következett, ahol Bill Bullenstein és kollégái tisztogatták az ablakokat. Bill odakiáltott Aladárnak:

- Holnap lesz melegvíz! - A többenél romosabb épületen az első ezred iparosai lázasan tevékenykedtek.

- Állítólag idetelepítik az új, ötödik ezredet - mondta Ivanovicsnak Gecser, a kőfaragó. - Dreifusz összeszed benneteket, kozmopolita intellektüeleket a 4. ezredből, iderak, és akkor nekünk, proliknak jobb dolgunk lesz.

- Lehet - gondolta Ivanovics -, könnyen lehet. Gecser nem buta gyerek és kőfaragó sem volt soha. Borbélyként működött a táborban, innen nyerte nevét. Voltak, akik azt állították, hogy mint egy favágó, egyenként dönti ki a szörszálakat, mások szerint viszont egyenként lefaragja őket.

A női, vagyis kettes ezredhez ért a séta. Az ablakokban először félve, majd egyre bátrabban jelentek meg a „gyengébb” nem tagjai. Gecser konferált.

- Látod azt az almaképű cacát katonaruhában? Még a régi hadseregből való, jó anyag. A nő is jó, Görög Erzsinek hívják, Ludányival fidizik.

Ivanovics tudta, hogy mi a „fidi”. Bal kézzel végigsimítasz a hajadon: tetszel nekem. Jobb kézzel: szeretlek. Mindkettővel: nagyon szeretlek, és így tovább. De Aladárnak nem volt haja, illetve csak negyedcentis gaz burjánzott a fején. Kopasznak számított, a szűrőben nyírták le, mielőtt a 4. ezredbe vitték. Furcsa hely volt a szűrő, elmélkedett, az a kis épület a kapu mellett, ahol Bodó bácsi, az öreg kulák uralkodott. Az újoncokkal állandóan a padlót mosatta, mert szerinte rend a lelke mindennek. Jó ember, de egyszer leszidta Ivanovicsot. Aladár ugyanis, mikor kivitte a piszkos vizet és a vödört kiürítette, felegyenesedvén meglátott két nőt. Öt méterre tőle, egy ablak mögül integettek. Az egyik rögtön megtetszett neki, barna lány, erős állal, huncut szemmel, érzéki vastag szájjal.

- Honnan jöttél? - formálták az ajkak az ablaküveg mögül.

- A Hatvanból.

- Mi a bulid?

- Kémkedés.

A fejek tisztelettel ringatóztak.

- Megverték?

Aladár felmutatta tenyerét, amit a véraláfutás feketére színezett.

- Szegény! - formálták a dúsán kígyózó ajkak. - És a hajad... a szép hajad!

- Miért, mi van a hajammal? Borzas? Sajnálom, nincs fésűm.

- Nem, nem - mindkettő nevetett. - Ugorni fog! Kár érte!

Ekkor Bodó jelent meg a színen. - Meg vagy örülve? - kiabálta. - Ha az őrl meglátja, 39 nap fogdát kapsz fidizésért.

- Mi az a fidizés?

- Amit most csináltál. - Behúzta Aladárt az épületbe.

- Bodó bácsi, engem ezért nem büntethetnek meg.

- Mi az, hogy nem?

- Még nem írtam alá a táborrendet.

- 'Úristen' - sóhajtott a Bodó. - Ilyen marha sincs még egy!

Néhány nappal később Ivanovics belátta, hogy milyen ostoba volt. Szerencsére nem kapták rajta fídzésen, de a haja ettől függetlenül valóban ugrott. Úgy megkopasztották, mint egy csirkét. Később tudta meg, hogy a fogda vagy a torony mit jelentett. Voltak, akik hónapokat töltöttek ott, éhezve, félig megfagyva. Aladár találkozott például a 6018-as összeesküvés tagjaival - nevüket az internálási véghatározat számáról kapták -, Jónással, Sztárayval, Benkövel, akik zörgő csontvázként bukkantak elő, amikor Dreifusz, a táborparancsnok összeengedte őket a többi internálttal.

- Az ott a Püske-Smidt Klári, a második emeleten. Politikai dráma! Gyönyörű, nagy szemei vannak, még ilyen messziről is láthatod.

- És mellette, az idősebb?

- Hain Péterné. A férje miatt került be, pedig nem is voltak jóba.

- Ki az a harmadik emeleten? Mindig integet, fídzik és nem látom, kivel.

- Azt hiszem, neked játszik.

- Meg van örülve, Gecser? Nem ismerek senkit és hajam sincs.

- Te vagy a hülye! A nőknek nem a hajad kell. A kapanyél érdekli őket.

Aladár majdnem otthagya a bárdolatlan Gecsért, de újabb kérdései voltak. Ahogy az első ezred felé fordultak, elegáns csoport előtt haladtak el, akik civil úriemberek módján beszélgettek.

- Kik ezek a madarak? - kérdezte Ivanovics. - És hogy korzózhatnak itt? Nekik nem jár rendőrkíséret?

- A feketekabátos Diner Jenő, a szemináriumok szervezője. Persze, hivatalosan nem az, mert nemcsak intellektüel volt, hanem kapitalista is. Gyáros. A névleges vezető Tyukodi, az öreg harcos. Ne kérdezd, hol harcolt, mert nem tudom. Állítólag a 19-es Népköztársaságban volt valami szerepe.

- Tanácsköztársaság - helyesbített Aladár.

- Megdöbbentő - mondta Gecser -, hogy ti, értelmiségiek, milyen jelentéktelen dolgokon vitakoztok. Szóval Tyukodi még egy értelmes mondatot nem ejtett ki: azt hiszem, szándékosan tagadja, hogy van esze. Veszélyes lehet, ha az előadásokon azt hiszik: tudod, miről beszélsz.

- Előadás, szeminárium, raboknak?

- Van ilyen. Persze csak a dolgozók részesülhetnek belőle, s van olyan marha, aki elhiszi, hogy előbb szabadul, ha végighallgatja a Szabad Népből idézett süket paragrafusokat.

- Gecser, te lassan magad is értelmiségi leszel.

- Igen, erről le kell szoknom, ha elengednek. A harmadik pacák, a Kapócs, Nagy Ferenc egykori és az első ezred jelenlegi titkára. Tudtommal ő nem zagyvál a szemináriumokon. Miért nem integetsz vissza a nőnek? Nem viccelek, Aladár, az a nő veled fídzik.

- Biztos nem.

- Gyerünk, simítsd meg azt a kopasz fejedet!

Aladár az emeleti ablakra emelte szomorú szemeit és végighúzta kezét sörtéin.

A nő megőrült. Fel-alá ugrált, majdnem kiverte az ablakot, csókokat dobált, majd a saját sörényét kezdte tépni.

- Látod, Gecser, hiányolja a hajamat.

- Fenét. Ez fidinyelven azt jelenti, hogy meghúszom a hajadat, mert eddig nem figyeltél rám.

Ivanovics buzgón fidizni kezdett. Mégis van jövő számomra, gondolta. A nő profilba fordult, s a szép ívelésű, kissé súlyos állról felismerte: a szűrőben látott lány volt.

Gyorsan közölte Gecserrel az előzményeket.

- Na látod, balfácán, van egy fidid. A nők ízlése megfejthetetlen.

Ivanovics világa hirtelen megváltozott: Egy nő, aki kopaszon is szereti!

- Mit gondolsz, Gecser, mért van itt? Kémkedés vagy csak bokorugrás?

- Túl sok kuncsaftnak adott nemibajt engedély nélkül.

- Micsoda???

- Láttam ezt a cacát injekcióra menni. Salvarsan. A bárcásokat csak ellenőrzik, de a frankákat leinternálják.

- Gecser, te érzéketlen barom, állat, hogy mondhatsz ilyet? - Ivanovics Aladár bokán rúgta társát.

- Mért, azt gondolod, hogy szűz? Azt az orvosok kiderítik, és itt mindenki tud róla. Különben is, mit kezdenél egy kis úrilánnyal, amikor szabadulsz, te marha! Addigra kigyógyítják, s az addig összegyűlt energiádat szépen lefeji.

Ivanovics nemes felháborodással hagyta ott Gecsért. A sétának amúgy is vége volt és a naposok kiáltozva terelték be a 4. ezred lakóit.

A délután jól indult. A kondérosok babot hoztak és a tábornoknak utána kenyeret kellett vételeznie. A bridzs elmaradt.

Bab! Aladár szeretettel nézegette a rozsdásbarna folyadékot. - Sűrű - mondta elégedetten. A babevés az, ami az emberiséget két részre osztja - legalábbis Bill Bullenstein szerint.

Bill a fürdőben dolgozott; szegény, rokontalan fiú volt, a Vizy-féle összeesküvés tagja.

- Ivanovics - magyarázta -, kétféle ember létezik. Persze nem cuvakszokról beszélek - tette hozzá. - Az egyik csomagot kap hazulról és lemond a kincstári kajáról, amíg az otthoniból futja. Abált szalonnát zabál, sonkát meg kenyérbe tömött csokoládét. Nem hibáztatom őket érte, mert a babot, a legjobb kincstári kaját, ami kalóriadús és megtölti a hasat, nekem adják. De az emberiség másik része - Bill fenyegetően emelte fel hangját - eszik a kondérból is, meg az otthoni töpörtyűt is befalja. Aztán öreg zoknikba magas nyomás alatt tömködött dohányból rágyújt.

Ivanovics tudta, hogyan préselik a dohányt, még arról is hallott, hogy Olla-gumiban, ami nagy üveg tejben úszott, hogyan került a táborba szilvapálinka. Aladár szülei remek csomagokat küldtek, bár az óvszer-alkohol szindrómáról nem tudtak, de a küldött dohány kitergetve háromszor annyi volt, mint a megengedett mennyiség.

- Az emberiség tehát- folytatta Bill - két csoportra oszlik. Kis babevők és nagy babevők! Persze, csak az előbbieket tartom komoly politikai foglyoknak, mert azok nekem adják a kincstári babot. Otthoni kolbászt nagy ritkán kapok, csak bulitársaktól, vagy kőszegiektől.

Ivanovics Aladár pesti volt; túl nagy város ahhoz, hogy lokálpatrióta támogatásban részesüljön. Saját adagja elfogyott, a csajka üresen és fényesen meredt rá. Még mindig éhes volt. Tétován csetregett a szobában, míg Fábri Imrébe, a zsidó kulákba ütközött. Imre felvidékiesen beszélt, cserzett képű, dzsentrí külsejű bokorugró volt. Szeretettel nyújtotta félig telt csajkáját Ivanovics felé, aki hálás kanalizgatás közben odafigyelt a beszélgetésre. Virágh Laci faggatta Imrét.

- Te megjártad, bátyám, a német haláltáborokat - mondta. - Van-e Budadél olyan rossz, mint Auschwitz?

- Nagyon sajnálom - mosolygott Fábri -, ez messze nem olyan rossz. - Virágh csalódottan lépett hátra. - De mert van válámi tápásztálatom, hát megjósolom, hogy lesz. Ne fíjj, Virágh, máj lesz!

Aladár aggódva fejezte be a babevést, s figyelte, ahogy Magyar Pali bácsi katonásan kivezényelte a takarókkal felszerelt gyertyagyújtogatókat. Kenyéréért mentek. Szívében sajnálat ömlött el: Aladár gaulle-ista kém volt, de nem nézte le a kevésbé romantikus bulival rendelkezőket. Mégis, ezek a csip-csup ügyek rontják a tábor nívóját...

Úgy látszik, az ÁVO - különösen halottak napján - lelkesen figyelte a temetőket. A 73-as szobába azok kerültek (véletlenül vagy szándékosan?), akik Gömbös Gyula sírját tisztelték meg látogatásukkal. Az egyik, Tibor, be is vallotta. - Munka nélkül voltam és a miniszterelnök úrhoz folyamodtam. Szerzett is nekem állást. Ez a harmincas években volt, s most, mikor láttam, hogy a sír üres, letettem egy mécesst és meggyújtottam. Ennyivel tartoztam neki.

A másik, aki kenyeréért ment, tagadta, hogy a jobboldali politika és a Tengely ősapjával bármi kapcsolata lett volna.

- Nagybátyám elesett Oroszországban. Mindig szerettem, dehát nincs itt sírja, talán ott sincs. Megláttam az elhagyott halmot és az ő nevében gyertyát gyújtottam.

- Igaz-e, nem-e? - kérdezte magától Ivanovics. Volt-e vajon kapcsolat Kiss Menyhért újpesti esztergályos és Gömbös Gyula között? Ki tudja? Az ÁVO biztosan nem.

A mosdóban Aladár Bill Bullensteinnel találkozott. - Pont veled akartam beszélni - mondta a borostás, holdvilágképű látogató. - Átjöttem kenyeréért, de az osztás még eltart órákig.

- Ebédnél gondoltam rád - mondta Ivanovics. - Bab volt.

- Annyi időnk most nincs, hogy a babról beszélgessünk. Üzleti ajánlattal jövök és segítségedet kérem.

- Sajnálom, Bill, a cuccom tegnap elfogyott...

- Nem arról van szó! Cuvakszokat sosem tarhállok le. Egész más a téma. Irodalom!

- Irodalom?

- Hallgass meg. Nemcsak babbal él az ember! Tudod, hogy nem kapok csomagot, s így a kaja mellett könyvhiányban is szenvedek. Klanovsky kiszabadult végre, s így örököltem egy kötetet. Ismered a dörgést. Ha van egy könyved, annál kapósabb, minél több benne a gyilkosság és a közösülés. Ilyen irodalomra előre feliratkoznak, néha kaphatsz hat regényt is egy-

szerre, és a hat internált aztán sorban egymásnak adja a tiédet. Ha már feliratkoztak, be kell tartani!

- És mid van? Dekobra? Collette? Vagy valami gengsztersztori?

- Klanovskytól? „A zarándok haladása.” John Bunyan.

- Bill, te meg vagy veszve. Abban se gyilkosság, se szex nincs. A pasas megy a pusztulás városából az égi városba. Dögunalmas.

- Nekem mondd? Klanovsky „sziklakápolnás” volt. Tudod, Mindszenty oda ment beszédet tartani, lehet, hogy oda se ért, de az ÁVO behozta Klanovskyt.

- Ismerem az ügyet. Nálunk is van egy. Azt mondja, nem is tudott a beszédről, cseresznyét szedett, őt meg összeszedték.

- Értem, hogy az ÁVO mért fogott gyanút. A Sziklakápolnánál nincs cseresznye.

- Ez a pacák pestkörnyéki jegyző. A cseresznyét máshonnan hozta, de belekerült a tömegbe. Megmutatta a kihallgatónak a villamosjegyét, mégse hittek neki. Se a kosarat, se a cseresznyét nem kapta vissza.

- Ne beszéljünk gyümölcsről, éhes is vagyok, meg időm sincs. Te leszel a megbízottam a 73-as szobában. Csak terjeszd el, hogy milyen izgalmas a Bunyan. Csinálj egy kis propagandát, s kapsz a feliratkozottak könyveiből.

- Hogyne. Tasso „Megszabadított Jeruzsálem”-ével fogsz meglepni.

- Azt nem láttam sehol, de Aladár, te a barátom vagy, teljesítsd kötelességed! Mondd, hogy a pusztulás városa valami Szodoma, az égi városban meg szűzekkel izél és útközben gyilkol a hős.

Ivanovics visszatért a szobájába. Háta mögül szerény köhécselés hallatszott. Villámgyorsan oldalra lépett és így elkerülte a Spenótvamzert. Ez a férfiú zöld kabátjáról és zöld bricseszeről kapta nevét. Meg arról, hogy társait buzgón beárulta és csikket tarhált tőlük. Szerencsére mielőtt megszólalt volna, mindig köhintett, s így el lehetett kerülni. Hogy azokat is bevamzerolta-e, akik adtak neki füstöt, azt senki nem tudta. Főleg arról adott jelentést, hogy kinek a csomagja tartalmazott csokoládét. Nem volt veszélyes, politikához nem értett.

Ivanovicsnak valami eszébe jutott és visszalépett.

- Figyelj jól - mondta. - Bill Bullensteinnek a fürdőépületből izgalmas pornográf könyve van. Rengeteg gyilkosság! A zarándok haladása! Próbáld megszerezni.

A Spenótvamzer még sokáig állt a szoba közepén. Szája tátva maradt. Valaki beszélt hozzá? Igaz, csak egy cuvaksz, de akkor is...

A tábornok visszajött a cipókkal és gondosan szétosztotta őket. Kint már sötétedett, vacsorát, káposztalevest kezdtek osztani. Ebből akár három csajkányit is kaphatott volna Ivanovics, de annyira nem volt éhes.

A rövid kártyajátszmát félbeszakította a takarodó. Aladár elhelyezkedett a szalmazsákon.

Alig tíz perc múlt el, mikor durva hangok szakították fel az éjszaka csendjét.

- Haggyék békét! Mit macerál? De kérem! Mi az? Mi van?

A sárga 25 wattos égő érdekes jelenetre vetett fényt. Kucor bácsi, idős kulák, fekete klottgatyában állt a szalmazsák szélén és mint egy hirtelen szemérmessé vált Milói Vénusz, lukas katonapokrócot tartott maga előtt. Mellette szemüveges, vékony internált remegett, aki előző nap érkezett a szobába.

- Ez az ember itten - pihegte Kucor, miközben vádlóan rámutatott - macerált engem! - Idegesen kaparta őszes sörtedarabokkal borított fejét és majdnem leejtette a takarót.

- Megverni! Buzi! Micsoda disznóság! - többen fenyegetően emelkedtek fel a matracokról.

- Csak egy pillanat! - kiáltott Magyar Pali bácsi. - Mi a helyzet? Mi történt?

A vádlott majdnem sírt.

- Kérem - mondta -, én sajnálom, de nem tehetek róla. Én sose próbáltam volna ilyesmit... dehát Kucor bácsi... mikor lefeküdtünk... kacérkodott velem.

Egy másodpercig néma csönd volt. Mindenki az öreg kulákra nézett. Vörös uborkaorr, visszerek csomókban lógva a lábán, arcán megdöbbenés és teljes értetlenség. Először azzal vádolták, hogy összeesküvést szőtt, lecsukták, most meg ez...

A szoba lassan röhögni kezdett. Először csak néhányan, de később már mindenki hahotázott, oldalukat fogták s fetrengtek a szalmazsákon.

- Rend legyen! - kiabálta a tábornok. - Ez nem nevetnivaló. - Aztán ő is elmosolyodott. - Fogja a cuccát, költözzön az ajtó mellé! Gyerünk! Lefeküdni és csend legyen!

A. lámpa elaludt, s vele Ivanovics Aladár.

Nem volt rossz nap, gondolta elalvás előtt. Szerzett egy nőt (vagy a nő szerezte őt), akinek kopaszon is tetszett; az élelmiszeres csomag ugyan elfogyott, de jön a másik nemsokára; ha valóban lesz szobarendezés, megszabadul a bridzstől s idejét fídzéssel töltheti. Fábri Imre megjegyzése zavarta meg egy kissé, de vigasztalta magát. 1949-ben vagyunk, meddig tarthat még ez az örültség? Egy hónapig... talán kettőig... legfeljebb háromig...

Főzőkanál nélküli szakács, avagy a nagyotmondás halhatatlanjai

Egyedül merengtem az új szakácsszobában. Elmerülhettem volna gondolataimban, élvezve a szokatlan csendet, de aggódtam! Főszakács voltam és nem tudtam főzni. Vegyes érzésekkel vártam tehát a többieket.

Elsőnek egy tülökorru, sovány fiatalember lépett be a szobába. Matracát a földre dobta, izgatott barna fejével körülszaglászott, mint egy kiéhezett egér, aki sajtot keres, majd hozzám fordult:

- Te szakács vagy?

- Oklevelem van - mondtam zavartan. Már is gyanúsít ez a fickó?

- Oh, okleveled van... ez nagyon érdekes... - nyögte ki lassan.

A papír hat, gondoltam. Milyen szemtelenül jött, s mennyire megváltozott. Félénken felém nyújtotta kezét.

- Gyulai vagyok - mondta -, Gyulai István színész.

Sohasem hallottam a nevét, de elismerően bólintottam.

- Debrecenből. A nyári színpadon szoktam fellépni. - Leült matracára a szoba végében.

Mereven néztük egymást. Gyulai a szoba felső sarkait kezdte vizsgálgatni. Később felállt, közelebb ment a falhoz, hogy alaposabban megsejtelhesse a meszelést.

Meg kell barátkoznom vele. Végtére tőle is függök: ha barátom lesz, megtanít főzni, ha ellenség, feljelenthet és elvesztem ezt a remek állást.

- Dohányzol? - kérdeztem, s felényújtottam a dohányos dobozt.

Rám nézett. Az egér hitetlenkedő, de boldog arcát mutatta, mielőtt bekapja a sajtot. Még ki sem mondta az igent, már is megragadta a szelencét. Leült mellém és sodorni kezdte a cigaretta.

- Hol tanultad a szakácsságot? - kérdeztem.

Gyulai felkapta a fejét; most a sajtot evő egér volt, amint meghallja a közeledő macskát.

- A Bikában voltam szakács!

Rágyújtott. Reszkető kézzel kezdtem tekerni egyet én is. Ha a többi is ilyen lesz! Mit csinállok én ilyen „profik” között? A debreceni Arany Bika az ország egyik leghíresebb szállodája. Olvastam róla nagy írók műveiben, akik szerették a hasukat s hosszú utat tettek meg, hogy a Bika főztéből ehessenek... Az én diplomám értéktelen rongynak tűnt ebben a pillanatban.

- A Bikának kitűnő étterme volt - mondtam. - Jó volna ott vacsorázni, cigányozni s nem itt rohadni ebben a nyomorult táborban!

- Nekem mondd! - sóhajtott Gyulai. - Te miért vagy itt?

- Kémkedés, összeesküvés - mondtam gépiesen. - És te?

- Ronda ügy. Embercsempészség a vád. Tulajdonképpen nem volt csempészség, csak egy szivar felajánlott lóvét, ha összehozom egy verébrel, aki kiviszi. Véletlenül aznap hallottam egy hapsiról, aki vitt ki pacákat, s gondoltam, összehozom őket.

Megejtő volt, hány szóval tudta Gyulai kifejezni azt, hogy „ember” vagy „személy”.

Elmondta, hogyan beszélt meg randevút a szökni akaró mókus nevében az embercsempész krapekkel. - Én már csak azért mentem oda, hogy felmarjam a pénzt. A pali nem akarta odaadni a dohányt, amíg személyesen össze nem hozom az embercsempésszel. Mikor odaértem a kávéházba, külön asztalnál ültek, de a helyiség tele volt egyformán öltözött, zsarufarmájú alakokkal. Olajra akartam lépni, de mind a ketten felugrottak asztaluktól, rám mutattak és üvöltözni kezdtek: „Fogják meg!” Erre az egész kávéház nekem rohant, vagy húsz detektív. „Hol az embercsempész?”, ordította az egyik ipsém. „Hol a disszidens?”, üvöltötte a másik. Aztán csak néztek egymásra.

- Nem értem - mondtam.

- Mind a kettő vamzer volt! Ilyen az én mázlim. Nemcsak a csempész, de a bokorugró is az ÁVO ügynöke volt.

Megcsóváltam a fejem. Ez valóban pech. De végeredményben úgy is elfogták volna, ha csak az egyik ügyfele agent provokatőr.

- Így kerültem ide. Hát mondd, van igazság? - kérdezte és a plafon felé emelte karját.

Úgy is maradt, megkövülve. Valaki belépett a szobába, s bár kissé megdöbbsent az ágáló Gyulai látványától, kappan hangon bemutatkozott:

- Kukucs Lajos vagyok, a kőszegi Stutz szálló vendéglőse.

Gyulai arca a fogóba szorított egérre hasonlított, amint lassan leeresztette karját és Kukucs felé fordult.

Kukucs középmagas, kerek fejű, barna csecsemő volt. Most nem volt kövér, de látszott rajta, hogy valamikor az volt, s amint az ÁVO megengedi, újra az lesz. Sötét szeme szédítő iramban forgott körbe-körbe.

Gyulai előrelépett. Vékony arcán minden izom a tülökorra felé futott össze.

- Gyulai István vagyok, a debreceni Bikából!

Az elektromosság szinte izzott a levegőben. A színész bemutatkozása után mindketten mereven álltak és bámulták egymást. Gyulai időnként fintorított egyet. Kukucs szeme minden eddiginél sebesebben forgott körbe-körbe.

Én visszaléptem. A légnyomás mintegy kidaszította a történelmi találkozási pontról, ahol az ország két nagy gasztronómiai szaktekintélye kimondatlanul is hatalmi párbajt vívott. Ha a debreceni Bika és a kőszegi Stutz vetélkedik, az én oklevelem meg sem említhető.

Mielőtt az ütközet megindult volna, a rab ezredparancsnok, Kisházi Jancsi jelent meg az ajtóban.

- Kukucs, te marha - kiáltotta mosolyogva -, lennhagytad a cuccodat, rohanj érte, mielőtt ellopják! - Aztán körülnézett a szobában, és mint Napóleon Moszkva házaiban (égés előtt), amikor katonái elhelyezését szemlélhette, hozzánk fordult: - Helyes kis kégli, mi? - aztán elment.

Kukucs homlokára csapott, egy pillanatra attól féltem, kiüti valamelyik szemét, és felordított: - Jajj, a cuccom! - és kiiskolt.

Egyedül maradtunk Gyulaival, aki hamuszürke arccal lerogyott a matracára. - Végem van! - nyögte rekedten.

- Miért? - Szerintem itt csak nekem volt félnivalóm.

- Mi az, hogy miért? Ez a pasinger a Stutz vendéglőse volt. Ez úgy ki fog engem innen rúgni... Láttad az arcát?

- Láttam. - Nehéz lett volna nem látni. - De miért dobna ki?

- Fel fog jelenteni, hogy nem tudok főzni. Láttad a szemét, ahogy rám nézett? Biztos ismeri a Bika tulajdonosát és rájön... Te, ez egy gonosz ürge!... - A színész szemét könnyek öntötték el.

- Szedd össze magad! - rivalltam rá. - Kukucs nem látszik rossznak, csak izgatottnak. Mondhatnám: kifejezetten jó embernek tűnik. Miért jelentene fel? És mi az, hogy nem tudsz főzni? Hisz szakács voltál a Bikában!

Gyulai kezébe temette arcát. A hangja mintha a sírból jött volna:

- Az anyám volt pénztárosnő a Bikában. Hozott haza vacsorára maradékokat... Én... én még egy rántottát se tudok csinálni.

Kissé megkönnyebbültem. Nem én vagyok az egyetlen álszakács. Ismeretségünk rövid ideje alatt valahogy úgy éreztem, Kukucstól nincs okom félni. Míg Gyulai teátrálisan zokogott mellettem, megsodortam újra egy cigit. Felesleges most már megkínálnom, gondoltam, inkább majd Kukucsot, mikor ideér a motyójával.

Ekkor Velasquez V. Károlya lépett a szobába, kissé rongyos ruhában, spárgával erősített papírbőrönddel a kezében. Megdöbbentően hosszú állával hatalmas, kerek, mintegy 5 kilós kenyeret szorított melléhez. Lihegve tette le cókmojkját. Mielőtt megszólalhatott volna, visszatért Kukucs. Letette holmiját és hozzám fordult; barátságosan felé nyújtottam kezem.

- Györgyey Ferenc vagyok, bölcsészhallgató.

Kukucs elfogadta kezem, szemmel láthatóan megkönnyebbült. Gyulai szorongva nézett felénk a matracról.

- Nagyon örülök - mondta Kukucs egy mindenre elszánt csecsemő mosolyával. - Szeretem az intelligens embereket, akik büszkék arra, amit tanultak, s nem próbálnak mindenféle vendéglők emlegetésével állást szerezni.

Gyulai összerázkódott, én viszont úgy éreztem, meg kell védenem a pozícióm. - Nekem szakácsi oklevelem van - jelentettem be.

Kukucs arcán, ami eddig lágy volt, elszánt kifejezés jelent meg. De mielőtt válaszolhatott volna, V. Károly szólalt meg a szoba másik sarkából. Kiejtése németes, törve szakadtak ki száján a szavak, amihez még az is hozzájárult, hogy a kerek kenyér közepéből dárdavékony-ságú és -hosszúságú szeletet vágott ki s ezt majszolta. Most láttuk csak, hogy a szájában nem voltak fogak, csak fémtokok, amik valaha hamisfogakat tarthattak. Úgy szántottak át a méter hosszúságú kenyérszeleten, mint egy rossz fűnyírópép: csíkokat hagytak maguk után.

- Oklefél, oklefél, senki se esz oklefél! - Kivette a kenyeret a szájából és fenyegetően magasra emelte. - Én ety francia hadifogolytábor főszakácsa voltam. Hetfenezet fokolynak főztem. Nem oklefél...

Ahogy hadonászott, a kenyér kettétört. - Ohhh - mondta V. Károly és felszedegette a darabokat. Csöndben néztünk egymásra. Gyulai tért magához elsőnek.

- Fogolytábor! Az lókula! Kollega úr, itt komoly szakácsokkal áll szemben. Nézze meg ezt az urat. - Gyulai felemelkedett és Kukucsra mutatott. - Kukucs úr a Stutz szálló vendéglőse volt. Tudja maga, ez mit jelent?

Kukucs elismerő körpillantást vetett a színészre. Mintegy hálája jeléül, megragadta zakójánál a sovány fiút és felemelve V. Károlyhoz vonszolta.

- Gyulai kolléga a Bikában volt. Tudja maga egyáltalán, mi volt a Bika? A maga franciái elmehetnek a francba. Mindenki tudja, hogy nem adtak rendesen enni a foglyoknak. Mi a szart főzött maga ott?

V. Károly letette a megkínzott kenyérszeletet maga mellé és kimérten felemelkedett. A keskeny, hosszú arc, a spanyol áll eltökéltséget árult el. Éreztem, nem gyáva ember. Kukucs és Gyulai most erőt merítettek egymásból, azért mertek így kiabálni. De V. Károly megállt magában is.

- Itefityeljenek, maga Kukucs. Mek maka Gyulai. Jól fityeljenek a szavamra. Ha makuk itten pimaszkodni mernek, faty kifúrni engemet, megnézhetik makuk. Énnekem állás kell, mert éhes fatyok és jól akarok lakni, ha petik...

Kisházi Jancsi nézett be ismét. - Györgyey, gyere ki egy percre, beszélni szeretnék veled - mondta. Mi lesz ebből, gondoltam, míg kifelé tartottam. Még nem jöhettek rá, hogy nem tudok főzni!

- Györgyey, ahogy hallottam, neked ígérték a főszakácsságot. Nézd, én nem akarlak megbántani téged, de Dreifusz nem szereti az intellektueleket vezető állásban, még ebben az ezredben sem. Bánnád, ha Kukucs lenne a főszakács és te csak a helyettese? Végeredményben ő vendéglős volt.

- Természetes - egyeztem bele gyorsan. Úgy sem akartam én semmiféle „fő” lenni. Még hozzáfűztem: - Azt hiszem, Kukucs kitűnő lesz. Áfonyamártásai jobb szakácskörökben országszerte ismertek voltak.

Kisházi gyanakodva nézett rám. Visszamentem a szobába. Arra számítottam, hogy ezek közben megeszik egymást, de ahogy beléptem, láttam, hogy a helyzet megváltozott. Izgatottan beszéltek, cigarettát sodortak egy dobozból, amit Gyulai tartott (a gazembernek volt saját dohánya!), és egyszeriben elhallgattak. Különösen Gyulai volt sápadt.

- Mit akart a körletparancsnok? - érdeklődött Kukucs elfogódott hangon.

- Mit akart, mit akart, én nem törődök, mit akart, én csak fityelmeztetlek téket is, hoty a körletparancsnok ide faty oda, hotyha engem ki akarsz fúrni...

Félbeszakítottam a zord monológot. Láttam, hogy a két szakács és a színész azt vélik, Kisházi róluk érdeklődött.

- Először is - kezdtem határozottan -, én Györgyey Ferenc vagyok, mi a te neved?

- Longaver József - válaszolta gyanakodva V. Károly.

- Idefigyelj, Longaver! Sem téged, sem az öreganyád fenekét nem akarja megfúrni senki. Ezt az állandó gyanúsítgatást nem tűröm. Végeredményben politikai foglyok vagyunk mindnyájan, viselkedjünk úgy. Mért nem lehetünk őszinték egymáshoz? Ugyanabban a szarban vagyunk, tartsunk össze, segítsük egymást.

Gyulai felém nyújtotta a dohányos dobozt. Bár én nem erre a segítségre gondoltam, azért elfogadtam.

- Kisházi azt akarta tudni, kit ajánlok főszakácsnak.

Ez enyhe túlzás volt, de úgy éreztem, nem árt ingyen megszereznem Kukucs jóindulatát. - Én Lajosunkat ajánlottam, aki egy jónevű vendéglőt vezetett, s szerintem a legalkalmasabb erre a posztra.

Kukucs szótlanul hozzám lépett és megszorította a kezem. Szeme könnyben forgott. Longaver is kezet nyújtott. - Ikaszad van. Työrtyey - mondta -, össze kell tartani. Segíteni etymást. Én elismerem, hogy mások talán jobb szakácsok, mint én...

- Ezt én is elismerem! - vágott közbe Gyulai.

Úgy véltem, ebben a nagy megbékélésben legjobb, ha bevallom titkomat! Tudtam, Kukucs mellettem áll, Gyulaitól nem féltem, Longaver pedig nem látszott olyannak, aki valakit feljelentene.

- Fiúk - kezdtem -, barátaim, meg kell mondanom, hogy én nem tudok főzni!

A temetői csendet csak az ütemes csámcasogás szakította meg, Longaver irányából. Gyulai csodálkozva érdeklődött:

- De hát azt mondtad, okleveled van!

- Oklevelem tényleg van - feleltem fölényesen, mert eltökéltem, hogy Gyulaival ellentétben én nem fogok zokogni, hanem megjátszom a nagy szélhámost, amint előkelően elmondja titkait.

- Az oklevél megvan, de főzni nem tudok. Beiratkoztam egy kurzusra, de órákra nem jártam!

- Kutya legyenek! És hogy hadováltál a diplomáddal, mi meg hasraestünk. Úgy beszéltél, mintha személyesen Augusztustól kaptad volna a papírt! - óberkodott Gyulai.

Ez az arcátlanság megdöbbenett. Kukucs vendéglős, V. Károly több ezer embernek főzött, ők nem szóltak semmit, rokonszenvvel néztek rám, míg ez a ripacs...

- Idehallgass, Gyulai! Először is ne szemtelenkedj, mert úriemberek közt vagy! - A másik kettő helyeslően bólintott. - Másodszor, itt az ideje, hogy elmondd, te mennyire vagy szakács. Harmadszor, mit akarsz Augusztussal?

Gyulai összezsugorodott. - Csak vicceltem. Augusztus meg az a római császár volt, aki jól tudott főzni.

Kérdően néztem rá.

- Hát nem tudod? Te egyetemista voltál! Augusztus. Római császár. Lakomái voltak.

- Lucullus! - mondtam.

- Na ugye! - kontrázott Gyulai és körülnézett. - És honnan tudom - kérdezte aztán -, hogy nem árulnak el az urak?

- Azt hiszem, ezt már letárgyaltuk! - feleltem. - És azt se feledd el, hogy ezek a kollégák fognak megtanítani minket főzni. Légy őszinte!

- Nem tudok főzni! - jelentette be Gyulai csendesen és földre szegezte szemét.

- Én nem foglak titeket főzni tanítani! - nyögte ki ekkor Kukucs.

Szakmai irigység?

Főszakácsom felemelkedett. - Nem tanítok senkit főzni. Hogy a fenébe... hiszen még sosem főztem életemben!

Egy percre mindhárman megkövülten álltunk. V. Károly kiengedte kenyerét a szájából, a fémtokok üresen jártak. Gyulai törte meg a csendet megint:

- Kukucs, te strici! Akkor miért főztél bennünket? Stutz szálló... hahahah... röhögnöm kell!

Gyulai nem volt nagylelkű nyerő. Az én érzéseim vegyesek voltak: egyrészt örültem, hogy van egy újabb álszakács, másrészt aggódni kezdtem, hogy túl sok már az álszakács. Kukucs erőre kapott. Csecsemőarca megszilárdult, eddig ijedten forgó szeme most sértődötten járt körbe-körbe.

- Én a Stutz szálló vendéglőse voltam! - kiabálta. - Béreltem a szállót és a vendéglőt. De nem főztem, csak hegedültem. Remek szakácsom volt. Bárcsak itt volna, a Horváth. Kitűnő szakács volt. Megnyalnátok mind a tíz ujjatokat!

- Hozassuk be! - indítványozta Gyulai.

- Hegedültél? - kérdezte V. Károly felcsillanó szemmel.

- Mi az, hogy! - lelkesedett Kukucs. - A feleségem volt a kasszában, én meg fogadtam a vendégeket. Mikor a hangulat emelkedni kezdett, kivettem a primás kezéből a hegedűt s játszottam a törzsvendégeknek. Istenem, milyen népszerű voltam!

- Én harmonikáltam! - jelentette be V. Károly, s az álla alá tolta a kenyeret.

Most már komolyan félni kezdtem.

- Longaver kolléga, ezzel azt akarod mondani, hogy te is csak zenéltél a francia fogolytáborban?

A kérdezett lenyelt egy falatot, majd villámgyorsan kettőt csuklott.

- Nem, nem... a táborban nem is volt harmonikám!

- Szóval mégis szakács voltál... - Nem mertem kérdésként feltenni, kijelentésnek gyenge volt, a hangsúly a kettő között lebegett.

- Én a konyhaépület mellett laktam - mondotta zordan. - Láttam a szakácsokat ki-pejární, köferek foltak, én meg majdnem éhen haltam. Hát én nem akarok mekint éhen halni, esztet elhatároztam. Az igaz, főzni nem tudok, de a mi parakkunk ténylek a konyha mellett folt és a táborban hetvenezer ember folt.

Most már Gyulai sem diadalmaskodott. Percekig nem szólt senki. Ebbe a némaságba robbant be Sós Benő. Kitárta az ajtót és beüvöltött: - Üdvözet honunk élszakácsainak! Kollektív főzéssel előre a szocialista jövőért! - és megállt a szoba közepén.

Sós vidám, nagyfejű kis ember volt. Kopott zakójában úgy hatott, mint egy XVII. századbeli hajótulajdonos, aki rabszolgák szállításán kívül kalózkodással is foglalkozik, de hajlandó alkalomadtán himlővel megfertőzött pokrócokat is eladni az indiánoknak. Dús szemöldöke alól két ravasz, mosolygó szem kacsintott ránk. Úgy éreztem, nyomban „kiértékelt” bennünket.

- Mi baj? - harsogta vastag hangon. - Miért ültök itt, mint a száraz kócsagszar? Hahaha...

Sorban bemutatkoztunk. Kukucs a Stutz szállóval, Gyulai a Bikával, V. Károly a hetvenezer fővel. Én már nem említettem a diplomát.

- Fiúk, örülök, hogy ilyen illusztris „seffek” társaságában kevergethetek egy szebb jövőért. Jómagam kulcspozíciót töltöttem be a vendéglátóiparban. Bizonyos vagyok abban, hogy erőimet egyesítve a tettekkel, a népgazdaság érdekében...

„Kulcspozíció” a vendéglátóiparban? Mi lehetett ez? Talán egy állami üzemélelmező konszern igazgatója volt? V. Károly nem rágott. Gyanakodva nézte Benőt s arra gondolt, hogy ez a fickó bizonyára mint kommunista került vezető pozícióba. De Benő stílusa, ahogy gúnyosan köpködte a rendszer frázisait, kizárta ennek lehetőségét. Úgy éreztem, megint nekem kell kezdeményeznem.

- Benő, mi is örülünk, hogy szakember került közénk. Mi ugyanis nem tudunk főzni, s valaki kell, hogy megtanítsa bennünket.

A többiek nem helyeselték merészségemet, Gyulai kifejezetten vinnyogott a félelemtől.

- Áhááááá - mondta Benő, majd kényelmesen helyet foglalt. - Szóval ez itt a dörgés, szakik. Rendicsek! Majd én átadok nektek tapasztalataim gazdag tárházából!

No végre! gondoltam, van valaki, aki megtaníttja főzni a bandát.

- Hol volt vezető állásod? - érdeklődtem társasági hangon. Benő levetette a zakóját, gondosan összehajtogatta, egy láthatatlan porszemcsét leverte a hajtókéjáról.

- A Fecske utcai kuplerájban voltam ruhatáros - mondta.

Az események most már gyorsan követték egymást. Megérkezett Sanyi, aki nem is állította, hogy tud főzni, de menyasszonya a női ezredben lévén, azt remélte, hogy szakácsként több esélye lesz a hölgyet meglátogatni. Bill Bullenstein (nevét arról kapta, hogy detektív- és cowboytörténeteket mesélt), Nándor és Rozsomák szintén járatlan volt a konyhai tudományokban. Mikor felelősségre vontuk őket, milyen alapon vannak itt, azt felelték, hogy tulajdonképpen csak kondérosnak jelentkeztek, de abban a kategóriában már minden hely megtelt.

Kisházi Jancsi újra megjelent. Elégedetten nézett végig rajtunk. - Gyűlnek szépen a szakácsaim! - Boldogan dörzsölte a kezét.

Arra gondoltam: várj, míg az első ebédet megkóstolod, aztán engedelmesen kiléptem megint a folyosóra, mert intett a szentével.

- Györgyey - szólt hozzám elkomorulva. - Remélem, te intelligens fiú létedre nem veszed rossznéven, de Sós Benő a 4. ezred körletparancsnokának a sógora, neki kell a főszakács helyettesének lennie. Ugye nem bánod?

- Semmi akadálya! - mondtam megkönnyebbülve. Igazán nem vágytam arra, hogy ebben a garnitúrában felelősségteljes állásom legyen. - Benő elsőrangú szakember, szakácskörökben főleg „well-done-beefsteakjei”-ről ismerik.

Kisházi pillantásában mintha valami elmebetegnek járó sajnálatot véltem volna felfedezni. Visszamentem a szobába, ahol Benő épp elfogatásának történetét mesélte.

- Szóval, tudjátok, hogy van. Ha az ember kiszökik az országból, lekapják, mint bokorugrót, de ha visszajön, lecsukják, mint kémet. Ez járt az eszemben, mikor tűzkővel megrakodva jöttem Bécs felől, s a határőr rám ordított: „Állj, ki vagy?”

Leheveredtem matracomra és rágyújtottam, tudomásul véve, hogy ha az élet ilyen izgalmasan megy tovább, dohányom egy hét helyett legfeljebb egy napig tart majd.

- Eldobtam a szajrét - folytatta Benő -, mondtam a határőrnek, hogy ki vagyok és hogy Bécsbe szeretnék jutni. Megkérdeztem, osztrák határőr-e. A pali röhögni kezdett és közölte, hogy az osztrákok németül beszélnek. Mire én: „Miért?” „Te marha”, felelte, „hát nem tudod, hogy Ausztriában németül beszélnek?” Azt válaszoltam, hogy eztet nem tudtam, s ilyen körülmények közt nem is vagyok hajlandó Bécsbe menni, mert nem tudnék senkivel beszélni. Azt

is mondtam, hogy először gyűttem ki a falumból, még sosem voltam távol. Majdnem zokogtam. A határőr el akart engedni, még el is magyarázta, hogy jutok el a vasútállomásig. Épp útiköltséget akartam tőle kérni, mikor egy százados jött felénk. Elengedésről persze már nem lehetett szó. A határőr hiába magyarázta, hogy megtévedt, buta parasztfiú vagyok. A következő percben akkora pofont kaptam, hogy majdnem átestem Ausztriába.

Akik eddig nem figyeltek oda, felnéztek. A pofon szó itt mindenkit érzékenyen érintett.

- Képzeljétek, a százados felismert. Ha a portás szabadnapos volt, én helyettesítettem, és egyszer kidobtam ezt a palit a kupiból, mert be volt rúgva. Össze-vissza vert az a bitang... Ha akkor beengedem a lányokhoz, most Bécsben üldögekelhetnék kedvenc kávéházamban...

Longaverhez fordultam: - József, te miért vagy itt?

Komoran kiemelte szájából a kenyeret, végigsimogatta tekintetével, mint akitől, ha rövid időre is, de sajnós búcsúzni kell.

- Esztet én is szeretném tudni. Aszt hiszem, kém vatyok. Illetve én nem hiszem, hogy kém vatyok, ők hiszik eszt. - Dühösen legyintett, újra felemelte a kenyeret. - Lófaszt! - mondta haragosan. - Ők sem hiszik, hogy kém fatyok. Akkor mi a rossepnek fatyok itt?

Odanyújtottam neki a dohányos dobozt, ő habozott egy percig a kaja és a bagó közt, végül is letette a kenyeret és rásodort. Egy koszos pokróc mögül Kukucs szeme villant elő. - Kémek! - mondta félálomban -, már elegendő van a kémekből. Én legalább hadseregszállító vagyok!

Többen érdeklődve léptek közelebb. V. Károly vidáman pöfékelt. Benő csipesszel szőrszálatat húzta az orrából. Gyulai epekedve nézte a füstkarikákat. Kukucs felült, körbeforgatta szemét, örült az érdeklődésnek. Határozott mozdulattal egy gyűrött papírfecnit húzott elő a zubbonya zsebéből.

- Igen, hadseregszállító! Külön leírtam az internálási határozat szövegét. - Kisimította a cetlit és ünnepélyesen felolvasta:

„Kukucs Lajos internálása indokolt, mert feltételezhető, hogy a magyar hadsereget nyugatra akarta szállítani.”

Benő, mint egy gyakorlott sebész, aki az operáció alatt oktat, ügyesen forgatta a csipeszt az orrában. - Így van ez! Van, aki tűzkövet csempész, van, aki zaharint, és van, aki hadsereget. Végre megvan!! - Villámgyors mozdulattal kirántotta a csipeszt, s elégedetten szemlélte a számunkra láthatatlan, de minden bizonnyal jelentős szőrszálat, majd hirtelen trombitálva hatalmasat trüsszentett.

- Körülbelül így is volt - vallotta be Kukucs -, az egyetlen differencia talán az, hogy én nem is láttam a hadsereget. A Stutz szálló a határ mellett volt. Pesten magas rangú katonatisztek állítólag összeesküdtek, hogy átmennek Ausztriába. Egyik közülük, aki vagy ismert engem, vagy volt valamikor a vendéglőben, tudta, hogy Kukucsra lehet számítani, és odaírta a nevet a listára. Erre behoztak engem...

V. Károly a csikknél tartott már, lassan nyúlt a kenyér felé, de meggondolta magát és közbeszólt:

- Hogy Kukucs itt fan, asz rendbefan. - Lajos felhőrdült. - Ne is méltatlankodjál. Ety hatserek asz ety komoly tolok. Mennyi ety hatserek? A matyar, húszezer emper, hatvanezer emper. Facak ety hatserek, de hatserek. De én ténylek túszköfet mek szaharint csempészttem. No mek asz olasz fogász!

Olasz fogász? Hogy illik ez a csempészésbe? Benő is letette a csipeszt. Gyulai odaszólt: - Ajajaja, nekem is volt bajom egy olasz fogásznővel! Micsoda céda volt! Hogy harapott!

Ránéztem a színészre, de nem tudtam elképzelni a jelenetet. Nemcsak azért, mert Gyulai kifejezetten ronda fráter volt, de egyáltalán...

- Kezelés közben harapott, Gyulai?

- Adj egy sodrást! Kösz. Nem ő volt a fogász, az apja. Micsoda csaj volt! Imádott! Ha csak meglátott, rögvest ágyba ugrott!

- Hallgass, Gyulai! - intette le Benő. - Longaver kartárs, a magyar-francia főzőipar gyöngye, alapszakácsunk kezdett valami érdekeset. Hogy is volt ez az ügy, kedves kollégám?

V. Károly gyanakodva nézett Benőre, aztán lassan, kis harapások közé tördelve folytatta történetét.

- Nem vatyok matyar állampolkár. Sose is voltam. Bánátból faló fatyok. Szász. Ezért a németek besoroztak az SS-be. Nem szerettem én az SS-t, és mikor etyszer elfoktunk hét Titó partizánt, akik tyerekkori parátok foltak nekem, elszöktettem őket. Mikor Titóék físszafoklalták a szülőfalum, letyilkolták a szüleim mek a testféréimet, asztán físszajött a hét partiszán és monta, hoty én Longáver ety jó tyerek fatyok, szófal küldtek Titóék ety üzenetet, hoty csak jöjjen hasza, minten megfan pocsfatya. De én inkább ott maradtam Ausztriába a francia hatifokság után. Folytattam a foklalkoszásomat, mert foktechnikus fatyok. De nem folt koszt. Ezért kesztem Matyarországpa csempészni túszköfet mek szaharint, físszafelé mek lisztet, cukrot, sirt. Egészen jól ment, már intultam físsza, és sose kaptak folna el, ha nem hallom, hoty a szomszéd határmenti faluba tolkoszik ety olasz fokászkolléga.

- Micsoda bestia volt! - motyogta Gyulai. - Akkora tőgyei voltak, mint egy cihapárna. - Már a szemén át eregette a füstöt.

- Eszek asz olaszok fásárokra járnak, ott husszák a parasztok fokát. Nincs nekik diploma, fokó nélkül tolkosznak, kézzel, fillámtyorsan, fájtalom nélkül. Esztet akartam mektanulni és ki akartam huszatni ety fokamat s mint szakemper kifityeltem folna makamon, mi is a trükkjük. Talán ety érszéstelenítő folyaték faty falami fene.

- Milyen fogat akartál kihúzatni, te József? - kérdeztem elhűlve.

- Mék fan két szápfokam! - csattant fel sértődötten és kinyitotta a száját. Csak fémtokokat és péppé örölt kenyeret láttam. - És ety is élék lett folna, mert én szakmapelé fatyok. Külömben akkor mék a hidaim is mekfolt. A porcelánokat az ÁVO-n ferték le róla. Nem is lett folna baj, de ez a határ mellett folt és jött ety razia és az olaszokat is, mek enkem is mekfoktak. Őket nem láttam töppé, petik jó lett folna ety cellápa kerülni, hoty mektudjam a titkukat, de az ÁVO elkülönített és kinefeszett kémnek. Két hónapik fertek és olyan éhes foltam, de olyan... - V. Károly gyorsan beleharapott kenyerébe. - És most itt fatyok, mint főkém. Repülőtereket mek csapatmosztulatokat írtam alá ety jetyzőkönyvpe, mek minden...

Benő, miután végzett a szőrökkel, a fülében kezdett kotorászni tétován. - Györgyey kartárs - fordult felém -, a halszuflék és orosz hússaláták szocialista hőse, elmondanád végre, hogy te miért vagy itt?

- Francia kém vagyok és egyetemi összeesküvő...

Mielőtt a részletekre térhettem volna, kinyílt az ajtó. Kisházi Jancsi lépett be az őrmesterrel. Eljött a takarodó ideje. Leszámoltak bennünket, aztán eligazgattuk a szalmazsákokat és a lópokrócokat, készültünk az első éjszakára.

Körülöttünk háromszáz ember hajtotta fejét nyugovóra azzal a boldog tudattal, hogy holnaptól kezdve kitűnő szakácsok etetik őket. Azaz nem holnaptól, mert amíg a fazekak és a katlanok megérkeznek, eltelik még egy-két hét. Lehet abból egy hónap is... Van még remény, hogy jön talán valaki, aki majd főzni is tud!

**Dreifuszt leánynevén
Ruscsák Lajosnak hívták**

A RENDŐR ALEZREDES MANKÓI

„Ha a Belügy beljebb lökött
Kiszabadít doktor Zsögöd.”

(Népköltészeti maradvány a budadéli internálótáborból. A „beljebb” az internálás hat hónappal való meghosszabbítása a Belügyminisztérium döntése alapján.)

„Kit a Belügy ide löködött,
Ki szabadítja ki doktor Zsögödöt?”

(Némely éposz rétegenként alakul: ez a töredék később, az ügyvéd úr harmadik internálása idején keletkezett.)

Nem tudom, mi történt Dr. Zsögöddel, kackiás dzsentribajuszával, szakértelmével, összeköttetéseivel. Közhiedelem szerint internált ügyekben ő volt a legsikeresebb ügyvéd a háború után Magyarországon. Bányászokat időnként betemet a föld, gyermekorvosok bárányhimlőt kapnak, és a népi demokrácia bezárja a jogászokat. Mikor Dr. Zsögödöt megismertem, már harmadszor internálták. Optimizmusát nem vesztette el, csak a haját sajnálta, amit a szűrőben könyörtelenül levágtak.

Nem tartozom Zsögöd baráti köréhez, de nagy érdeklődéssel figyeltem táborparancsnokunkról szóló előadásait. Burckhardt a reneszánsz tudósa, Goldziher Ignác az iszlám és Zsögöd kutatóterülete az internálótábor volt.

- Dreifuszt leánynevén Ruscsák Lajosnak hívták -, kezdte meséjét az ékesszóló jogász. - Sírásó volt civilben, de jövedelmező mellékfoglalkozással rendelkezett mint a Népszava leülő embere. Ha sajtópert indítottak az újság ellen, mindig Dreifusz jelentkezett a vitatott cikkek írójaként. Két-három hónapos részletekben sokévi börtönt gyűjtött össze, és szenvedéseiért a Buda-Déli internálótábort kapta jutalmul.

A Dreifusz becenévnek nincs köze Zola híres klienséhez vagy az Ördögszigethez. Mikor parancsnokunk részegen a körúti villamos alá feküdt, egyik lábát elvesztette, s helyébe két mankót kapott, mely testének szerves részévé vált. Olyan gyorsan tud rajtuk rohanni, hogy a távolból úgy látszott, mintha fakerítés felett lovagolna. Vagy rátámaszkodott a két mankóra és vízszintesen, lendüléssel két méter távolságból tudott seggbe rúgni. Tehát: a Dreifusz név háromlábút jelent németül.

- Vannak közöttünk, akik tudnak ennyire németül - jegyezte meg fanyarul Rátonyi, aki arról volt híres, hogy egykor Annie Suli, a szép amerikai dízőz férjeként szerepelt. A hölgynek két további exférje is táborunkban lakozott. Irigyeltem mindhármutat emlékeikért.

- Nyugi - mondta Zsögöd. - Nem kell azért megsértődni. Az az érdekes, hogy Dreifusz beszédeiben balesetére úgy utal, hogy: „Én az elnyomás és a háború rokkantja vagyok”. Részegségéről persze nem esik szó. Ha bevamzolnak és elékerülsz, megmaradt lábára meg az egyik mankóra támaszkodik és a másikkal ver. Tehetséges ember. Jó akrobata lett volna belőle - tette hozzá Zsögöd elgondolkozva, majd folytatta: - Aztán harminckilenc napra fogdára vág, ahol alig van kaja és nuku staub. Negyven naphoz már a Belügy engedélye kell.

Általában nem jó ómen vele találkozni. Engem például ahányszor meglát, megruház. Vasárnap mindig kint ugrál, néha még a hozzátartozókat is bezárja, ha ellenkeznek.

- Becsukhatja a látogatókat? - kérdeztük megrémülve.

- Mint ügyvéd ezt különösen helytelenítem - emelte fel hangját szigorúan Zsögöd. - De nem csinálja gyakran, inkább slauggal locsolja le télen a didergő szülőket, feleségeket és barát-nőket.

- Van, akit nem tud megijeszteni - szólt közbe Bill Bullenstein. - Emlékszel Ancira? Szép, 17 éves gimnazista lány, a bátyjához jött beszélőre. Az éppen fogdán volt, mert valaki bemószerolta, hogy szökni akar. Így Anci nem tudott vele beszélni, és Dreifuszhoz ment érdeklődni. - Hogy hívják a bátyját? - Papp László. - Rothadt fasiszta, fogdán van, ott fog megrohadni - üvöltötte Dreifusz. - Ne kiabáljon velem. Mindenki tudja magáról, hogy egy vadállat. - Pillanatra csend lett, a körülállók azt hitték, rögtön megöli a feleselő húgot. Dreifusz hörgött egy kicsit, s aztán csak ennyit morgott. - Bátor leány. Szemembe merte mondani az igazságot. Örmester, a kisasszony ezentúl akkor látogathatja meg a kurva, fasiszta testvérét, amikor akarja. - Azután Papp Anci bármikor soronkívül kapott beszélőt.

Egyhónapos rab koromban láttam Dreifuszt először.

A szemle három perc alatt zajlott le. Mint a tornádó, száguldott végig, romokat hagyva maga után. Sétára vonultunk és megálltunk a lépcső alján, mikor kinyílt az ajtó. Körülöttem mindenki eltűnt, mint az örültek rohantak szanaszét. Én a sarokban álltam és így jól megfigyeltem az erős, széles vállú alakot, akit két mankó dobott előre. Barnára sült markáns arcát mintha életlen fejszével faragta volna ki a Teremtő. - Jó napot emberek - kiáltotta és a következő pillanatban a lépcső közepén menekülő öreg nyilast úgy rúgta fenékbe, hogy az a félemeleti pihenőig repült. Üvegessé vált két szememmel láttam, hogy a két mankót az első lépcsőfokra tette, testét mint egy lövedéket merevítette... - Szabó Imre, te rohadt fasiszta, meg ne lássalak többé, mert fogdára vágatlak. Minden jót emberek - búcsúzott és megelégedve továbblovagolt. Az egész 30 másodpercig tartott, s ez után a bizarr kép után nem hittem, hogy lehet olyan internált, aki szembeszáll vele.

Pedig akadt ilyen férfiú is: Ludányi Ferenc. Mint csöves, lehúzott néhány évet a Horthy-rendszer börtöneiben. A demokrácia első éveit a Buda-Déli internálótáborban töltve érdeklődni kezdett a politika iránt. Ezt Bill Bullensteintől tudjuk, aki a nemes férfiú Görög Erzséhez intézett leveleit szokta papírra vetni, mert Ludányi analfabéta volt. Az episztolák visszatérő alapotívuma a következőképp hangzott: „Erzsi, ne merj mással fidizni. Nem közönséges csöves vagyok, hanem politikai úr.” (Lábjegyzet helyett itt jegyzem meg, hogy a fidizés a női és a férfi rabok között kialakult jelbeszédes kommunikáció. A nevezett hölgy a női ezred oszlopos tagja volt, a fekete levél pedig illegális, csempészett üzenet.) A *politikai úr* feltűnt Zsögödnek, mert *beljebb* soha nem érkezett Ludányi címére. A rab nevében beadványt intézett a Belügyhöz, és kliense azonnal szabadult. Később kiderült, hogy Ludányi Tibor egy jobb-oldali újságíró helyett húzott le négy évet.

Mikor Dreifusszal szembeszállt, Ludányi még a tábor teljes jogú tagja volt. Több, a táborra és általában a népi demokráciára vonatkozó, szigorúan kritikus megjegyzését súgták be. A parancsnok zordonan fogadta, de nem próbálkozott veréssel, mert Dreifusz és Ludányi gyakran ült együtt az előző rendszer fegyházaiban.

- Feri, te strici csöves, mit óberkodsz? A fasiszta börtönben bezzeg nem volt ilyen jó dolgod - kezdte szelíden a táborparancsnok.

- Lajos. Te begárgyultál - felelte a rab önérzetesen. - A Markóban és a Csillagban sokkal jobb volt a kaja, több a beszélő, normális ágyak... luxushotelek voltak ehhez a szemétdombhoz képest. És kevesen ültek lejmre. Persze most te vagy a fősmasszer, persze neked jobb. A te bajod az, Lajos, hogy hazudsz.

Az alezredes dühbe jött. - Ha nem fogod be a pofád; Ludányi, fogdába vágatlak. Harminckilenc napra.

- Akkor megszökök, Lajos. Rögtön.

Ludányit fogdára vitték. Aznap éjszaka takaróján leereszkedett a toronyból és eltűnt az éjszakában. Pálfi nyomozót küldték utána, aki régi lakásán találta. Éppen szerény reggelit főzött magának. - Ludányi Ferencet keresem - mondta a detektív. - Feri bátyám nincs itthon - válaszolta a rab, miközben tojástartót öntött a sercegő kolbászszeletekre. - De nemsokára visszajön. Az éjjel érkezett. Vidékről.

- Vidékről, aha - jegyezte meg gúnyosan a detektív.

A rántotta kész lett, és el is fogyott. Ludányi elbúcsúzott Pálfitól és váltig biztatta, hogy a testvére nemsokára visszatér.

Néhány hónap múlva mégis elfogták, de fogdára sose vitték vissza.

Dreifusszal másképp is lehetett beszélni. Mermelstein Izidor lélektani módszere lényegesen eltért Ludányiétól. Mikor Buda-Délre érkeztem, már ott volt, de nemsokára szabadult. Egy év múlva mint új foglyot Kistarcsára hozták, de mielőtt Recskre kerültünk, elengedték. A várpalotai bányabörtönbe még idejében érkeztem, hogy szabadlábra helyezését megfigyelhessem, és midőn végre szabadultam a csolnoki bányából, Mermelstein Izidor mint rab búcsúztatott.

Mi is volt a véleménykülönbség a fiatal Mermelstein Izidor és a még fiatalabb népi demokrácia között? Izidor nem hitt a határoknak. Embercsempészként működött, de csak nagyobb csoportokat szeretett Nyugatra segíteni. Mint tizenhat éves srác, román zsidók százait juttatta át Ausztriába. Később az aknazár és a drótkerítés miatt csak kisebb létszámmal dolgozott.

Mermelsteint feketelevél vádjával vitték Dreifuszhoz. A mankós verést, fogdával körítve, rögtön megkapta volna, de a fiatalember magához ragadta a kezdeményezés jogát. Az íróasztalra könyökölt és fátyolos szemekkel (fiatal borjú a vágóhídon) a parancsnokra nézett. - Én árva gyerek vagyok, és úgy tekintek az alezredes úrra, mint az édesapámra.

Izidor szerint Dreifusz szemében ekkor könnyek jelentek meg, s ezzel meghitt családi kötelék fejlődött ki köztük. Azon túl Izidor mint trónörökös járkált a táborban.

Buda-Délen szürke rendőrök szolgáltak. Legtöbbjük rendes volt, de akadt olyan is, aki megkeserítette az életünket. Ilyenkor Izidort megajándékoztuk egy doboz illegálisan szerzett csokoládéval. Dreifusz fogadott fia sétálgatni kezdett az őr előtt, és ha az megjegyzést tett, feleselt vele. A smasszer megragadta, és vitte Dreifuszhoz. Mielőtt jelentést tett volna, Izidor könnyes szemekkel csak annyit mondott: - A felügyelő úr az apámat szidta. - Ezzel a rendőr karrierje a táborban véget ért, és azonnal áthelyezték.

Nem szeretném azt a benyomást kelteni, hogy Ruscsák Lajos pozitív hős volt. Még a lélektani kutatásban járatlan internáltak, is hamar felfedezték az egyéniségében rejlő kettősséget. Például születésnapján vagy harminc jó hangú internált jelent meg háza előtt és a „Deres már a határ, öszül a vén betyár” kezdetű dalt harsogták lelkesen. Az ablak kinyílt és Dreifusz meghatottságtól remegő hangja zendült fel a szerenád végén.

- Emberek, köszönöm. Nagyon köszönöm. Ez a kedvenc nótám. Én ezt nem érdemeltem meg. Gonosz ember vagyok, de ti megtiszteltetek ezzel a dallal. Anyjuk, adjál nekik egy-egy pohár pálinkát. Adjál kettőt - itt a reszelős hang a szokott magasságba emelkedett. - De aki hármát vesz, azt fogdára vágatom. Ott fog megrohadni.

Anyjuk, Ruscsákné, derék asszony volt. Ha internált került az alezredesi konyha közelébe, megtraktálta, Szeméből sugárzott a sajnálat. Eme érzés őszinteségére gyakori bizonyíték hallatszott csendes éjjeleken, mikor a jó feleség így perelt: - Lajos, Lajos, téged fel fognak akasztani. Bezárva tartod ezeket a rendes embereket, még meg is vered őket, mit gondolsz, mi lesz veled?

- Már megint az apácák beszéltek tele a fejedet.

- Nem az számít, hogy ki mondta. Lényeg az, hogy lógni fogsz. Csak azt remélem, hogy a lotyódat is melléd húzzák, mint a Mussoliniét.

Sajnos, a parancsnokunk neje által említett hölgyet sohasem láttam. Nevét - Vörös Berta - feltehetően hajszíne és nem politikai felfogása miatt kapta. Leggyakrabban Alexa Pali, Dreifusz internált kocsisa találkozott vele. Amíg a Ruscsák házaspár vitáit csak a közel lakók hallhatták, az alezredes és a kocsis közötti nézeteltérések - hangerejük miatt - közkinccsé váltak.

Alexa Pali jóvágású magyar parasztgyerek volt. Ellenségei szerint - akik általános műveltségét bírálták - a tyúkszart csak dinamittal lehetett volna a sarkáról lerobbantani. Nem tudom, mi az igazság, mert Palival csak köszönőviszonyban voltam - mélyreható filozófiai eszmecserét nem folytattam vele. Viszont az tény, hogy Dreifusszal való éjjeli beszélgetései nem prousti, hanem inkább Harold Ribbins-i stílusban zajlottak le.

Pali kocsiival hozta haza Dreifuszt a pásztorórákról. Gazdája néha úgy beszívott, hogy nem tudott sem mankóra, sem lábra állni. - Te bűdös, részeges disznó - kezdte ilyenkor a kocsis -, most hogy a francba fogsz az ágyadba kerülni?

- Drága Palikám, egyetlen, igaz barátom, hát majd te felviszel engem.

Ez a beszélgetés - bár tartalmilag hű, mégis - egy oktávval lejjebb van, mint a valóság. Dreifusz és Pali szó szerinti eszmecseréje még Norman Mailerben is felidézné a társadalom végleges erkölcsi bomlásától való félelmet.

- Majd trógerol az anyád izéje! Hozzád nem nyúlok, te bitang! Három órát hagytál várni az utcán két deci borral, amíg te piáltál...

- Palikám, de gyorsan repül az idő. De most elég a tréfából, vigyél fel, különben fogdára vágatlak, te...

- Micsoda? Te engem? Akkor ki fog cipelni, hurcolni oda-vissza a nődhöz?

Ezek a viták mindig a vezetőréteg győzelmével végződtek, és Dreifusz végül is ágyba került.

Parancsnokunk szerette a Palihoz hasonló egyszerű embereket. Az értelmiségieket szívből utálta, különösen, ha meg akarták téveszteni. Gyakran megjelent a szűrőben, és megszemlélte az újonnan internáltakat. Nevet, foglalkozást kérdezett. Hiába mondta a miniszteri tanácsos, hogy lakatos volt, Dreifusz azonnal megvizsgálta a kezét. - Te nem dolgoztál soha, hazug fasiszta, fogdára veled! - Egyszer így futott be szédületes karriert egy körúti ügyvéd. Állt a sorban és mutatta a markát, ami tele volt szemölcsökkel. Ezt a patológikus tünetet Dreifusz mint a kétkezi munka bizonyítékát könyvelte el. A jogászból a parancsnok disznóinak

kondása lett. Magas pozíciója következtében állandóan Pestre járt, és szerény mértékben még ügyvédi gyakorlatát is folytatta.

1948 karácsonyán egy betlehemező látogatta meg az ezredest. Mi sem voltunk elegánsak, de ez az idősebb borostás úr öltözködésében inkább a New York-i Bowery törzstagjait utánozta. Hóna alatt cipőskatulyát szorongatott. Benne egy-két, kenyérgalacsinból készült pásztor térdepelt a jászol előtt. Művészeti szempontból a kiállítás nem volt figyelemre méltó, de az öregúr beszéde szíveket facsart. Ligeti kikiáltók stílusában zengte: - Ez a karácsony nem a mi karácsonyunk. Szeretteink otthon fagyoskodnak egy szál gyertya mellett... és azzal fejeződött be, hogy majd szabadulunk és akkor ünnepelünk. Ezután az előadó begyűjtötte a potovát (kis kenyér, dohány, lekvár) és távozott.

A népi demokrácia ideológiájának tisztaságát védő békeharcosok jelen voltak az internáltak között is. A betlehemes egy órán belül fogdába került; és a rádión Dreifusz hangja csendült fel.

- Emberek - mondotta -, karácsony van. Buzgó katolikus családból származom, a szeretet fennkölt ünnepe nekem is szent. De ennek a nyikhaj Miklósinak sötétzárkán a helye! Tudják, emberek, mit mondtam neki? Ez a karácsony nem a te karácsonyod? Fogdára veled, rohadt fasiszta, ott aztán ünnepelhetsz!

Vigasztalásul részletezte szerencsés helyzetünket. - Emberek, maguknak jó dolguk van. Egy nemzetközi bizottság látogatta meg a tábort, és bár ezek nem szeretnek minket, mikor elmentek, azt mondták: „Alezredes úr, levesszük a kalapunkat. Buda-Dél Közép-Európa, de talán a világ legjobb és legemberségesebb büntetőintézete.” Tehát becsüljük meg magukat, mert az élet nem áll meg a tábor kapujánál. Itt még esküvőket is tartunk. Ne kíváncsozzanak el innen, mert még Bécsből is kapom a leveleket. Volt internáltak, akik Nyugatra távoztak, könyörögnek, hogy csak még egyszer ide visszajöhessenek. Azoknak már késő, de aki megbecsüli magát itt, annak jó dolga lesz. Aki pedig szökni próbál, azt elkapjuk, és a fogdán feketedik meg. Jó éjszakát és boldog karácsonyt.

Izgatottan rohantunk Zsögödhöz. - Nyugi, nyugi - mondta a szakértő. - Amit parancsnokunk szónokolt, az nem egészen úgy van. Illetve egészen nem úgy van. Valóban járt itt egy UNRA vagy vöröskeresztes bizottság, két évvel ezelőtt, amikor éppen nem voltam itt. Dreifusz kiürítette a rendőrök szállását, a nagykapu előtti két épületet. A táborból áthozatta a legkövőbb internáltakat, és lefektette őket az örök ágyaira. A bizottság körbejárt, megcsodálta a takarókat, rádiókat és a rendőrkonyháról érkező ebédet. Dreifusz kifejtette a bizottságnak, hogy azért van ilyen kevés fogoly, mert a többi Pesten dolgozik. - „Ezek” - mutatott a kövér internáltakra szeretettel - „vagy betegek, vagy nem akarnak munkát vállalni”. A Svédországból érkező bizottság megcsodálta a klozetot is, aztán elégedetten elvonult. Háromszáz méterrel arrébb több ezer ember szorongott a padlón egy romos laktanyában, ahol nem volt beüvegezett ablak sem, de ezt nem látták.

- Hogy lehet, hogy az igazi Buda-Délt nem vették észre?

- Mert hülyék, emeletes hülyék - mondta Vágó Ernő szomorúan. Zsögöd folytatta. - A házasság igaz. Gyuszinak bejöhetett a menyasszonya, megeskették, slusszpassz. A boldog férj azóta is itt van, és becslésem szerint marad még pár évig. Ami a leveleket illeti, gondolhatjátok: Volt olyan tréfás fickó, aki elszökött innen és Bécsből küldött nyílt levelezőlapot, amin Dreifuszt szadista dögnék titulálta. Azt is említette, hogy szeretne visszajönni és a parancsnokot felakasztani az udvar közepén.

Később hozzászoktam Dreifusz beszédeihez. Sajnos, a jövő történészeire senki sem gondol: nem vették fel hangszalagra drámai nyilatkozatait.

A nemzetközi bizottság majd minden szónoklatban szerepelt. Sokat foglalkozott egy Pápa Nándor nevű ezredessel, akihez jó volt, elkényeztette, munkát adott neki, de a gazember elárulta, és több ízben a feleségétől tízórait vett át a rácson keresztül. - Jobb dolga volt, mint az anyja méhében, nem volt elég neki, és most a fogdán rohad.

1949 elején Kistarcsára költözött a tábor. A falucska kommunista pártja a kapu előtt tüntetett. - Engedjenek be minket, megmutatjuk a fasisztáknak, megverjük őket - kiáltozták. A rendőrök aggodalmaskodva ragadták meg a puskát.

Csakhamar ott termett Dreifusz. Felemelte a mankóját, elhallgattatta a népet, és a következő szavakat intézte Kistarcsa haladó rétegéhez.

- Emberek, hallom, maguk a fasisztákat jól meg akarják verni. Jól van. De ha öt percen belül nem tűnik el mindenki, akkor kinyitom a kaput. Amit magukból ez a kétezer fasiszta meghagy, azt egy szemétlapáton el tudjuk takarítani.

Másodpercek alatt kiürült a tér. Ha lett volna ellenőr, az esemény bekerülhetett volna a Guinness-világrekordok közé, mint a világtörténelem legrövidebb politikai tüntetése.

Mi akkor még nem tudtuk, de a Kistarcsára költözés után kezdetét vette a királyság alkonya. A római birodalom bukásának okai is vitathatók. Vannak, akik hősünk letűnését életből egyéniséggel arányos izmos lopásaival indokolják; én nem hiszem. Internáltak ugyan ingyen dolgoztak a házában, és Buda-Dél romjaiból ezrével szállította hozzá a teherautó a bombázás alatt épen maradt ruhaakasztókat. Ez azonban csak ócskavas és Dreifusz otthona úgy aránylott Bölcs Mátyáséhoz, mint a Valéria telep építményei Lajos bajor király örült kastélyaihoz. Nem, a lopás csak ürügy volt. Szerintem parancsnokunk Rajk László barátja volt, és csillaga ezért tűnt le.

Kistarcsa elején még megjelent az átogató internáltak között. Ilyenkor csak két megoldás kínálkozott. Vagy olajra lépett mindenki, és az alezredes meglegedve repült az eldobott szerzőszámok felett, vagy egy-egy bátor tag ottmaradt és hihetetlen sebességgel kezdett dolgozni. Gyorsított felvételben taszították a lapátok a földet, és csak a hülye hihette el, hogy ezt az iramot akár Toldi Miklós is két percnél tovább bírná. Dreifuszt azonban ez megnyugtatta. Megkérdezte az örült földmunkás nevét, százakat ismert amúgyis, és külön beszélőt vagy csomagot engedélyezett számára.

Egyszer láttam, mikor megállt Kohn bácsi műhelyénél. Szép, nagy márványtáblát csiszolt az öreg; a régi felirat, „Rajk László Rendőrákadémia”, lassan eltűnt a véső szakavatott munkája nyomán. „Sic transit gloria mundi”, idézhette volna Dreifusz, de nem tette. Szomorúan állt, aztán megjegyezte: - Maga is inkább oroszokat temetne, Kohn bácsi, eh. - Mire az internált megértően bólintott.

Ez a mondat nem azt jelentette, hogy az alezredes elvesztette a nagy és hatalmas Szovjetunió iránti szeretetét. Inkább arra célzott, hogy Kohnt azért zárták be, mert feladatát, az orosz katonák elföldelését, túlzott buzgalommal látta el. Ötszáz pengőt kapott minden sírért, de sajnos, faluja közelében nem volt jelentős csata. A jövedelem így kicsiny maradt volna, ám az öreg élelmes volt. Eleinte az egyes végtagokat temette önálló sírba, később már ruhadaraboknak is végső tisztességet adott. Mikor a bizalmatlan hatalom exhumálta a hőseket és helyenként csak egy sapkát talált, Kohnt letartóztatták. A halál szolgálatából az élet munkása lett; politikailag nem aktuális márványtáblák újultak meg ügyes keze alatt.

- Lehet, hogy ezt a nevet is le kell kaparnom egyszer - mondta Kohn, és prófétai érzékkel tette hozzá. - Talán idővel visszakérülhet Rajk is.

Dreifusz szomorúan bólintott és továbbugrált. Még megvert néhány rabot, de a lelkét már nem tudta beleadni az ütlegetésbe.

Születésnapja alkalmából hűséges tisztelői előadást rendeztek. Az énekkar szokás szerint a *Deres már a határt* danolta, hihetetlenül hamisan. Féltem, ebből botrány lesz és fogda. A dal közepén - Nem is kell már más a világból - csak a pipa meg egy pohár bor - izgatott rendőr hívta Dreifuszt a törzsépületbe. Nem tudom miért, de hirtelen megéreztem eme pillanat történelmi súlyát.

Parancsnokunk visszajött. Lassan lépegetett a padok között. Fejét lehajtotta, az énekeseket sem verte meg. Mankóval botorkáló, megtört nyomorék volt.

Mint később megtudtuk, a telefonhívás magasról jött. Azt közölték vele, hogy kirúgták. Nem került a Rajk-perbe, nem végezték ki, még börtönbe sem jutott. A bíróság előtt sem szerepelhetett - senki lett. Évekkel később hallottam, hogy valaki látta, amikor éjjel, egy pesti utcán, internálótáborból szabadult tisztelői megverték. Mankója összetörve, hókupacon feküdt, és tele torokból káromkodott.

Négy éven keresztül Ruscsák (Dreifusz) Lajos szinte önálló királyságon uralkodott egy kis ország közepén. Élet és halál ura volt; ezek rettegték, néhányan kedvelték, de minden alattvalója életére rányomta bélyegét. Ilyen dolgok megtörténtek Közép-Európában; a volt sírásónál kiegyensúlyozatlanabb, részegebb és sokkal kegyetlenebb vezető szép számmal akadt.

Dreifusz jelentősége különös egyéniségében rejlett. Talán ő volt az utolsó oligarcha, röviddel utána a rendszeres szadizmus következett. Az ávósok már ritkán kegyelmeztek; őket nem lehetett megghatni, vagy csattanós válaszokkal elnyerni tetszésüket. A hagymázás, félművelt gondolatok pofonai és rúgásai elmúltak - a harag nélküli kínzások élvezetének kora következett.

Swechát Ödön legendája

Az igazán nagyokat kortársaik csak haláluk után ismerik el. A póri tömeg csak szobrokra tekint hálával és dicsérettel, az élőknek verejtékezni kell a legkisebb elismerésért. Ez ellen a csúnya emberi tulajdonság ellen szállok harcba, amikor így papíron megkísérlek szerény emlékművet állítani egy igazán nagy embernek.

Pallas Athéné miniszoknyában, rézveretekkel, szandálban pattant ki papája fejéből, Swechát Ödön hasonlómód született, középkorú, kialakult jellemű internáltként az 1949-es év elején Buda-Délen. Az olvasók között bizonyára vannak, akik emlékeznek a félig romba dőlt Károly-laktanyára. Bedeszkázott ablakok mögött ült a kétezer internált, és a réseken keresztül mélán meredt a kopár udvarra. Öt nagy épület volt, úgynevezett „ezredek”; két kisebb, a szűrő, ahol az új rabok érkeztek és a fürdő, ahol hetente egyszer lehetett volna zuhanyozni, ha lett volna meleg víz.

Talán furesának látszik, hogy a Buda-Déli internálótábor földrajzát tárgyalom, de ezek a tények hozzátartoznak Swechát születéséhez.

A szűrőnek rab írnoka volt, a fürdőnek rab alkalmazottai. Ez a két hely volt a hírek és a rémhírek központja. A nagy udvaron séta közben leadtuk az értesüléseket, a fürdőépületben a „fürdősök” továbbították a többi ezred sétálóinak. Állítólag minden hat hónapban felülvizsgálta az internált ügyét a Belügyi Tanács. Mielőtt azonban ez a rendkívül igazságos tárgyalás lezajlott volna, a Belügy listát küldött a táborba. Meg akarták tudni, ott vannak-e a szóban forgó egyedek egyáltalán. A kommunista hatalom még nem szerveződött meg teljesen, s nem akartak olyan rabokat kiengedni, akik már hónapok óta a Kärntnerstrassén feketéztek.

Ez a szigorúan bizalmas lista minden kedden megérkezett a szűrő írnokához. A titkos nevek hamar kiszivárogtak, már az aznapi séta közben kiabáltak az ablakok mögül - Rátonyi a listán van! Fülöp is! - Ilyenkor azok, akik ugyanabban az időben érkeztek, mint Rátonyi vagy Fülöp, elkezdheték az izgulást: talán jövő héten már ők kerülnek listára. A nevek mellett a bűncselekmény vagy buli fajtája is nyilvánossá vált, s ha a bokorugró Faragó szabadult, minden többi határátlépő esélyesnek érezhette magát.

Ebben az időben a fürdőben dolgozott Bill Bullenstein. Ez a szerény fiatalember azért kapta nevét, mert játszi könnyedséggel adott elő gyakorta vadnyugati történeteket. Már régi táborlakó volt, így beosztása révén sokszor közvetített üzeneteket bűntársai között.

Bill, szegény, időtlen idők óta nem volt listán. Nekem viszont ifjú internáltként még sokáig kellett várnom, hogy kiabálják a nevemet. Kettőnk érthető, türelmetlen elégedetlenségéből született Swechát Ödön. Egy csípős tavaszi napon, miután már boldog-boldogtalannak üzengettünk, kitaláltunk egy nevet és hangosan üvöltözni kezdtük egymásnak: Swechát Ödön listán van!

- Ki az a Swechát Ödön? - kérdezték az internáltak. Bill Bullenstein a fürdőből, én az ötös ezredből megadtuk a felvilágosítást. Ödön régi internált. Nem beszél senkivel, egész nap a cuccán ül. Még mindig komoly befolyása van a Belügyben, talán még magasabb helyeken is.

Nem kellett soká formálnunk az alakot. Rövidesen köztudomású volt, hogy Swechát Ödön bulija nagyon súlyos. „Ha Swechát szabadul, mindenki szabadul!”, mondogatták.

Mielőtt a buda-déli internálótábor Kistarcsára költözött volna, Swechát kétszer volt listán a hat hónap alatt, ami még sose fordult elő a tábor történetében. A rab írnok konokul tagadta, hogy valaha is látta volna Ödön nevét bármilyen cédulán, de ez még jobban emelte az alak hihetőségét.

Kora nyáron érkeztünk Kistarcsára. Minden rendetlen volt; egymás hegyén-hátán aludtunk, hol víz nem volt, hol villany; kertészeket kerestek lázasan, majd krumplipucolókat; játékokat akartak gyártani és latrinát ásni az udvaron. Mindenütt akadnak tiszteletlen alakok, akik ostoba viccekkel éppen a legtekintélyesebb egyéneket háborgatják. Így történt, hogy Swechát Ödön neve, mint önként jelentkező, felbukkant az esztergályosok és mérnökök listáján. Dr. Swechátot bediktálták tartalékos ápolónak is a kórházba, és volt olyan apokrif lista is, ahol az ő neve jelent meg elsőnek a Pestre menő dolgozók névsorában.

Ilyen otromba tréfák miatt a komoly férfiút, aki naphosszat némán és bizalmatlanul ült az ágya szélén, szünet nélkül keresték. Az ún. naposok és küldöncök őrvongva rohantak be a szobákba, „Swechát, rohamlépésbe az irodára!!!” felkiáltással.

Ilyenkor mindig akadt egy-egy higgadtabb fogoly, aki kioktatta őket: „Swechát Ödönt nem lehet rohamlépésben hívni sehova! Azt se lehet mondani, hogy davaj Swechát! Ember, értsd meg, Swechátnak jobb összeköttetései vannak még ma is, mint a táborparancsnoknak valaha voltak.”

Némelyik megszeppent napos ilyenkor megkérdezte: „Moszkva?” A tapasztalt internált tiltakozva szájához emelte az ujját, de ugyanakkor mintha jelentőségteljesen bólintott is volna.

Másnap leváltották a táborparancsnokot. Ez minden kétséget eloszlatott a titokzatos hatalommal kapcsolatban. Voltak rémhírterjesztők, akik szerint Swechát a húszas években megmentette Rákosi Mátyás életét. Meg kell állapítani, ez a hír nem növelte a zárkózott férfiú népszerűségét.

Swechát Ödön portréját csak mozaikokból tudom összeállítani. Vegyük például Dánielt. Dosztojevszkij hőseire emlékeztető, szomorú bivalyszeme, hosszú, csüngő mély bajusza volt. Karrierjét mint nyilas párttitkár kezdte Jászkaszalábadon. Mikor a háború végigsöpört a kis falun, Dánielünk a kommunista párt titkára lett. Lelke azonban jó volt, s mivel senkit se küldött börtönbe, végül is ő került be Kistarcsára.

1949 nyarán megkezdődtek a protestáns istentiszteletek. Sajnos, a tiszteletes úr által behozott zsoltáros könyvek hamar eltűntek a hithű internáltak körében. Azok, akik csak azért látogatták ezeket a vallásos eseményeket, hogy a közeli női ezredbe integethessenek, nem énekeltek zsoltárokat, így gyanún felül álltak.

Dániel meggyőződéssel félredobta előző politikai meggyőződéseit s a gyülekezet legtisztább lelkű tagja lett. Arra is vállalkozott, hogy visszaszerzi a zsoltároskönyveket a túlbuzgó tolvajoktól.

Mint már említettem, a börtön is megkapja részét a tiszteletlen, léha tréfálkozókból Ilyenek voltak azok, akik sunyi módon besúgták Dánielnek, hogy Swechát Ödönt látták, amint öt, három és egy esetben tíz zsoltásmagyűjteménnyel vonult vissza lakóhelyére.

Dániel elkezdte Swechátot keresni. A 64-es szobából állítólag egy héttel ezelőtt költözött a 12-esbe, két nappal később a 26-osba, előző nap a harmadik ezredbe ment a negyedikből, de ez, úgy látszik, tévedés volt, mert az ötödik ezred 9-es szobájában lakott. Én is a kilences szoba lakója voltam, s így tanúja lehettem, amikor a lihegő, kopasz, hosszú bajszerű, balsorsot szemében hordozó rab-sekrestyés, vagy inkább „presbiter”, belépett az ajtón. Szelíd ember

volt, de a nemes felháborodás zengővé tette hangját, mikor megkérdezte: „Hol van Swechát Ödön?”

Fodor Boldizsárnak sok kiváló tulajdonsága volt, de a jámborság, legalábbis abban az időben, teljesen hiányzott belőle. Boldit a legjobb akarattal sem lehetett puritánnak nevezni. A nők teljesen betöltötték érdeklődését; még Epikurosz tanítványának vagy hedonistának sem illett be. A rút „szibaritavázizmus” az egyetlen fogalom, amivel erkölcsi meggyőződését körülbelül meg lehetett volna jelölni. Minderre azonban nem volt alkalom a táborban. Csak úgy tudott Boldi valami, legalább bocsánatos vétket biztosítani testének, hogy ebéd után aludt egy órácskát. Állítólag ilyenkor álmai bujábbak voltak, mint éjjel. Sok kedves nőismerőssel találkozott két és három óra között.

Ebben a légkörben dördült meg Dániel hangja: „Swechát Ödön lopja a református zsoltáros könyveket. Azért jöttem, hogy visszaszerezsem tőle. Hol lakik?”

Az egész szoba szótlanul Fodor Boldi cucca felé mutatott. A felső polcon aludt, szája körül kéjes mosollyal. Dániel odalépett, felállt az alsó ágyra, undorral végigmérte az alvó alakot, majd keményen megragadta felmeredő lábujját és megrángatta. Fodor felriadt.

Mondanom sem kell, az ember nem zavarta Fodort alvás közben. Ha váratlan amnesztia következében mindenki szabadult volna, alvó rabtársunk az üresen tátongó kistarcsai táborban találta volna magát. Még ilyen esetben sem mertük volna felébreszteni.

Fodor most az álom és az ébrenlét között darvadozott, nagylábujját próbálta nézni merően, és kereste az okot, épp mikor Dániel megszólalt:

- Azonnal add vissza a református gyülekezet zsoltáros könyveit! Egy politikai fogoly, aki imakönyveket és zsoltárokat lop, de nem azért, hogy énekeljen, mert arra egy példány is elég volna, hanem...

Ez volt az a pillanat, amikor Boldit a nagylábujj, a kopasz szomorú arc, a lecsüngő bajusz és a zsoltáralopás vádjai az ébrenlét küszöbére taszította.

Mindnyájan összerázkódtunk, mikor a mennydörgés elkezdődött. Dániel leesett az alsó polcra, ahol állt. Sajnos azonban még a modern idők, az új irodalom profán nyelve, minden alantas emberi vagy állati tevékenység szabatos megfogalmazása, a föld alatti filmek, Norman Mailer, Candy vagy Myra Breckenridge sem hatalmaznak fel arra, hogy megkísérleljem visszaadni azt, amit az álmából felkeltett Fodor Boldizsár mondott. Nem papírra való, s azok, akik ott voltak, mikor Boldink félreérthetetlenül visszautasította a zsoltáralopás vádját, egy soha meg nem ismétlődő káromkodás-költeménynek voltunk fültanúi.

Dániel ezek után soha többé nem kereste Swechátot, de sok más internált, különösen az újoncok hasztalanul rótták utána az épületek közti utakat. Ez volt az a paradicsomi idő, mikor még voltak beszélők, sőt ötlikós csomag is érkezhetett a rabnak. Swechát Ödönt gyakran hívták beszélőre; de senki sem látta soha. Csomagok is érkeztek nevére. Néha, mikor a szerencsétlen naposok belefáradtak a Swechát-csomagok cipelésébe, Michnyai Gyula, Ödön egyik nagyon közeli barátja engedélyt adott a felbontásra. Ilyenkor kövek vagy szakadt rongyok kerültek elő a csomagból.

„Ostoba tréfa”, mondta ilyenkor Michnyai, „percemberkének buta viccei olyan valakivel szemben, kinek még a cipőtálpáig sem érnek fel.”

1950 nyarán az Államvédelmi Hatóság átvette a tábor. Hajnali két órakor, jelszó birtokában, géppisztolyos ávósok körülállták az őrtornyokat. Minden toronynál egyszerre történt a hatalomátvétel. Az órákat egyeztették, s legalább egy zászlóaljnyi ávós „támadott”. A szeren-

csétlen szürke ruhás rendőröknek eszük ágában sem jutott megvédeni a kistarcsai internálótábor, de az ávós tisztek arcán boldog mosoly derengett. „Hatalomátvétel!” „Megszállás!”, ami Hitlernek megadatott, a belga erődrendszer áttörése, villámháború, Sztálinnak a balti államok elfoglalása... az Andrassy út 60. hőseinek csak ez a kis internálótábor jutott, de ebben aztán kiélték magukat.

Az ember azt hinné, Swechát ilyen válságos időkben hallgatott. Bill Bullenstein azonban fél órával a megszállás után megsúgta egyeseknek, hogy Swechát Ödön napra megmondta, mikor történik a hatalomátvétel. A besúgók útján ez a hír elkerült az ávósokhoz, akik az éberség súlyos megsértését látták abban, hogy egy internált előre tudja a titkos támadás időpontját. A spiclik nem tudták pontosan, melyik ezredben van Swechát. Az ávósok, akik pedig Skorzeny-szerű vakmerő hajrájukkal a tábor irattárát is megszerezték, vadul keresték, majd döbbsen nem találták Swechát Ödönt. Mivel a táborban volt még néhány Ödön, biztos, ami biztos alapon, összeszedték őket, beterelték a törzsepületbe, majd órákon keresztül faggatták a szerencsétleneket. Részleteket nem tudok, állítólag többen bevallották, hogy valódi nevük Swechát Ödön.

1950 nyarán a tábor lakóinak jó részét Recskre vitték. Swechátnak Recsken is nagy szava volt. Egymás után cáfolta meg a különböző amnesztia-híreket és valóban nem volt amnesztia. A beavatottak úgy tudták, Ödön nem is volt Recsken, hanem Kistarcsán maradt, a tarcsatak viszont meg voltak győződve, hogy a magas pártfogók segítségével helyezte Ödönt a recski csoportba, ahonnan aztán szabadult.

Joszif Visszarionovics halála után többen úgy vélték, hogy a Kremlben a Swechát-szárny került uralomra. Berija kivégzése után aztán nem volt kétség, minden beigazolódott. Sokan látták azt is, amint Swechátot egy fekete autó vitte ki a táborból. Az örök tisztelegtek és már csak napok kérdése volt, hogy a rehabilitált államférfi bekerüljön a kormányba.

A nagy ember jellemén ezt az erkölcsi csorbát viszont én nem tűrhettem. Velem ugyanis beszélt, mondtam, s megígérte, addig nem lesz hajlandó a belügyi tárcát elfogadni, amíg minden politikai foglyot szabadlábba nem helyeznek.

Amikor az internálótáborokat feloszlatták, sok rabot elítéltek. Ezek úgy tudták, Swechát szabadult. Akiket kiengedtek, szomorúan mesélték, hogy szegény Ödön tizenöt évet kapott, majd hozzátették: „Amíg egy rab marad az országban, az Swechát Ödön lesz!”

1956 októbere. Forradalom, mámor, menekülés, ünneplések, letelepedés, hétköznapiak. Lassan gyökeret ereszt a menekült, polgárrá válik és döbbsen veszi észre: megint semmi nincs rendben. Vietnamban, Kubában, Venezuelában, a Közép-Keleten, az egyetemeken, akármerre néz, mindenütt baj van. Komoly bajok. Talán egy szép napon újra menekülni kell?

A fekete kétségek ilyen pillanatában került kezembe a „Hungarians in America” című kötet. A 393-as oldalon megakadt a szemem Dr. Swechát Ödön nevén. Meglepődve olvastam.

Swechát, Ödön L(ambert), Ph. D., Ichthyologist; born Oct. 23, 1906, Kenderes, Hungary; s. of Ödön and Eszter (Farkas) S.; single. - Education: Univ. of Budapest, Ph. D., 1930. - Career: Asst. Prof., Aleppo, Syria, 1931-33; Prof. Univ. of Addis Ababa, Ethiopia, 1933-38; Univ. of Mexico, 1938-45; Univ. of Auckland, New Zealand, 1945-48; Islamic Univ., Medina, Saudi Arabia, 1948-61; Univ. of Tunis, 1961-65; American Univ. of Beirut, Lebanon, 1965-66. - Address: EG Plaza San Martin, Caracas, Venezuela.

Írója most is szüksézáú, például a börtönt nem is említi a szerény életrajzban, mégis minden szava lánggal ég. Szíria, Mexikó, Abesszínia... Új Zélandban új ázsiai szövetség kovácso-lódik, Castro nyújtogatja csápjait Venezuela felé: Swechát ott van. Tengerészgyalogság szállt partra Libanonban, Swechát ott járt...

Ezért az élöket dicséret illeti. A magyar menekült építheti házát, írhat, gyógyíthat, taníthat. Valahol a nagyvilágban és sohasem lehet tudni, hol, van valaki, akiről nem írnak az újságok, aki nem kap érdemrendeket, kitüntetések, de fáradhatatlanul utazik. Szótlán, majdnem komor ember, keze azonban messzire ér. Ha szemtől szembe nem is láthatjuk, elég a tudat: ott van. Diplomataák remegnek, és a tábornokok hiú gyerekek. Közöttük jár az egyetlen igazi felnőtt, egy befolyásos halbiológus, és talán néhány odavetett szava megmenti a civilizált világot.

Fehér húsú molett nő - vízilóbőrkorbács

A közvéleménynek döntő szerepe van. Demokráciákban ez az erő diktál: törvényeket hoz és töröl el, kormányokat buktat. Bár a diktatúrákban a népakarat nem érvényesül, mégsem elhanyagolható tényező. Rövidesen látni fogjuk a Közvéleménykutató Intézet szerepét a magyar történelem fordulataiban. Evégből szeretném először is bemutatni Sigmond Kornélt, az intézet szervezőjét, Harkay-Schiller professzor adjunktusát. Lehet, hogy a szerény lófő megdöbben, amikor nevét nyomtatásban látja, de jelentős közreműködését nem tagadhatja le. Akkoriban huszonöt év körüli, középmagas, büszke fiú volt, előkelően előreszegezett állal, s bár nem volt kifejezetten Adonisz, Don Juannak járó tisztelet övezte. Kornél volt az egyetlen ismeretségi körömben, akit nem egy, hanem két orosz katonanő akart megbecsteleníteni. Tisztelettel néztünk fel rá. Tőle a női nem ezen képviselői pisztollyal követelték azt, amin mi még nehézkes és hosszú udvarlás árán sem voltunk képesek túladni.

Gyakran találkoztam vele, sokkal többször kiskocsmákban, mint az intézet szemináriumán, ahol előadott. Ebben az időben az „arisztokrata” politikai elmélet híve volt, melyet a görög filozófiából merített. Barátunk lényegében a kiválasztott kevesek által gyakorolt vezetésben hitt avval a feltétellel, hogy ő maga is közöttük foglal helyet. Ezért vállalta 1943-ban a bölcsészkar leveleto-részleg vezetését.

- Sokkal célszerűbb, ha én vezénylem másoknak a „feküdj”-öt, mintha nekem kellene hasalnom - mondotta, de az év folyamán sem ő, sem alantasai nem fejtettek ki semmiféle fizikai tevékenységet a háború megnyerése érdekében.

Sorsdöntő tevékenységének ezt a részét majd feldolgozhatja a fiatalabb történésznemzedék, itt csak azt említem meg, hogy a katonaság által ellenőrzött vizsga a leventemozgalom gyásznapjává vált, s utána barátunkat azonnali hatállyal megfosztották tisztségétől.

A fegyveres erőket egy fiatal, peckes főhadnagy képviselte, aki ahelyett, hogy engedte volna Sigmondnak a vizsgát a maga módján levezetni, elkezdett hepciáskodni. Arrogánsan kérdéseket intézett hozzánk: a puska részei... öntevékeny csatár előnyomulása pergőtűzben... repülők felségjelei... Méla csend. Ekkora tudatlanság láttán sápadtan fordult Sigmondhoz:

- Mi a francot tanultak maguk egész évben?

- Térképjeleket - felelte vezetőnk ridegen. - Térképjelek nélkül nincs győzelmes háború.

Furcsa, mély hörgés hagyta el a katona ajkát. Sajnos elmulasztotta az alkalmat, hogy megszemélyesítse P. Howard Potrien őrmesterét, pedig milyen sikere lett volna! Így csak a táblához rohant és felrajzolt egy repülőteret.

- Mi ez? - kérdezte Kornéltól.

- Bűrű.

- Ez a repülőter jele!

Aztán több kriksszkrakszot firkált és pattogtak a kérdések. - És ez mi?

- Bűrű.

Torkából ismét furcsa hörgés bugyborékol. (Később Sigmond megmagyarázta, hogy lélektani módszert használt: a bűrű állandó ismétlésével akarta szuggerálni a főhadnagyot, hogy végül is felrajzolja. - Miért éppen bűrű? - Szép magyar szó - bár nem tudta, mit jelent.)

A vizsga botrányba fulladt, s most már, ennyi év távlatából, azt hiszem, nem érdemes közelebbről vizsgálni, milyen hatással volt a második világháború kimenetelére a magyar bölcsészek hiányos kiképzése.

Eltértem a tárgytól. A 40-es évek második feléről akartam írni, mikor is a barátunk vezetése alatt álló Közvéleménykutató Intézet (nevezzük KI-nek) óriási szerepet játszott Magyarország sorsában.

Mint szegény bölcsészhallgató, én is jelentkeztem közvéleménykutatónak. Kornél azonnal felvett. Részben politikai (ki fog a választáson nyerni?), részben gazdasági (milyen cipő-pasztát használ?) kérdéseket tettünk fel az általunk kiválasztott alanyoknak.

Munkám során a Károlyi Kertben számos ismeretséget kötöttem. Ellenőreim nem annyira friss kapcsolataimat, mint arányszámaimat nehezményezték.

- Kilencvenkilenc nő és egy férfi a száz ívből? - kérdezte Kornél.

- Kit érdekel egy ronda pasas, mikor...

Felettesem zordon maradt:

- A lakosság keresztmetszetét kell kérdezni!

Megváltoztatták a módszert, s ezentúl meghatározott kerületekben kijelölt házakhoz kellett volna mennünk. Úgy véltem, a probléma illetően való megközelítése nem reális. Negyven fillért kaptunk egy kérdőívért, s infláció lévén ezt a villamosozás maga felemészténé - így hát ezentúl magam töltöttem ki a kérdőíveket a nép háborgatása nélkül. Nem hiszem, hogy én voltam az egyetlen, aki ilyen következtetésre jutott, így a magyar közvélemény néhányunk vállán nyugodott. Sajnos mindig akadnak kerékkötők, akik a jól olajozott gépezeteket leállítják. Az ellenőrök leleplezték szorgos munkánkat és így rövidesen munka nélküli közvéleménykutató lettem, néhány szép emlékekkel gazdagodva. Emlékszem, egyszer ünnepeltünk, nem tudom, mi alkalomból, valahol Budán. Amikor késő éjjel becsípve kitáncoltunk, valami kerítésen kellett átmásznunk. Már korábban eszembe jutott, hogy jól jönne egy kis erősítő később, így három palackot magammal hoztam. Míg én a vasoszlopok tetején ingadoztam, Harkay-Schiller professzor aggódó hangon intett letről:

- Csak az üvegekre ügyeljen, kolléga úr. Ha leesik, összetörhetnek!

Nem tudom már, hogyan, de lekecmeregtem s büszkén jelentem, hogy azon az estén nem öntözte szőlőnedű a budai aszfaltot.

Villamosra ültünk, a Széll Kálmán tér felé tartva. A múltból felötlik a kalauz és a vezető becsületes magyar arca és szomjas ajka; a három üveg tartalma néhány megálló után el fogyott. Később a villamos már meg sem állt. Kornél rábeszélte a Beszkárt katonáit, hogy vigyenek bennünket egyenesen az Üllői útra. Ő a közvéleményt nemcsak alaposan ismerte, de irányítani is tudta. A 61-es villamos a bürokrata menetrendet sárba tiporva Pest és egy boldogabb jövő felé száguldott. Ha Kornélnek nem jut eszébe egy közeli kocsmá, ahol a kocsit megállította, a történelem első villamoskalózai lehettünk volna... -

Útjaink ezután elváltak. A KI megindult rövid, diadalmas üstököshöz hasonlítható pályáján, én pedig visszatértem tanulmányaimhoz. Később a népi demokrácia fejlődésével történelmi szerepem stagnálni látszott. Már vagy fél éve ültem a buda-déli internálótáborban, amikor visszavitték az ÁVO-ra.

- Kinek kémkedtem még? - kérdeztem magamtól a meseautóban. Az első kihallgatáson kiderült, mi nyomta még hírszerzésen kívül lelkiismeretemet: a KI-ben elfoglalt magas pozícióm.

- Kérem - mondtam -, én csak néhány hétig tevékenykedtem, pár száz ívet írtam meg, aztán kivágtak; s ezért ott kellett hagynom őket, mint Szent Pál az oláhokat. Mindez az intézet alakulásának idején történt, fogalmam sincs, mi folyt ott később.

Védekezésemet a két ávos mind klerikálisnak, mind revizionistának minősítette, és a meghitt hangulat elromlott.

- Az, hogy maga nem volt ott, vagy csak alig volt ott, nem fontos. Ez a fasiszta csúcsszervezet teljes lelkesedéssel állt az imperialisták szolgálatába. Fő emberük, Sigmond, Párizsba szökött, de a többit elkaptuk. Magát is!

Nem akartam említeni, hogy engem már jóval előbb megkaparintottak, más ügyből kifolyólag. Azt sem tudtam, hogy Kornél disszidált, de nem mutattam meglepetést. Feltűnően csendes volt a Hatvan pincéje, csak nappal kalapácsoltak vadul. A minősíthetetlen kaja (mosogatóvíz reggel, főzelék este, két fél szárazborsóval és 15 deka kenyér délután) megváltozott. Miniatűr adagokban élvezhető ízek kísértették gyomrunkat. Később, mikor az ÁVO-t, illetve a zárkarészt átalakították, már csak politikai óriásokat tartottak ott az építkezések alatt. Állítólag mindössze hatan voltunk a pincében, ebből én és Maki (buli- és közvéleménykutató társam) 33 százalékot képviseltünk, Vermes tanító volt a harmadik, a többieket nem ismertem. Péter Gábor tehát felhasználta az alkalmat és mindannyiunkat kihallgatott.

Éjszaka közepén rángattak ki újjáépített priccsemről. Ismeretlen folyosókon kísért egy civilruhás ávos, majd egy pompásan berendezett irodában telepített le. Az asztalnál hárman ültek, középen Péter, balra egy nagyfejű előkelőség, a harmadikra nem emlékszem.

- Mi az, mitől fél? - kérdezte az altábornagy aggódó szenzitivitással. - Talán megverték?

Az első kérdésre a választ feleslegesnek ítéltam. Ha valakit az ÁVO-n álmából felriasztanak, s mivel nadrágszíját elkobozták, ott áll kétmarokra fogva a gatyáját, hogy le ne csússzon, az nem számíthat arra, hogy róla mintázzák a rendíthetetlen bátorság szobrát. A második viszont... Eszembe jutottak a császárok, akik gonosz tanácsadóiktól elvakítva sose tudták az igazságot. Idülten gyermekded agyam úgy határozott, hogy ha veszélyes is, az utánam jövők érdekében felvilágosítom Péter Gábort.

- Most nem - válaszoltam az igazságnak megfelelően -, de mikor először hoztak be, akkor igen. Alaposan - tettem hozzá nyomatékosan.

- Bizonyára megérdemelte - mondta az altábornagy és ezzel örökre megölte a vezető egyéniségek ártatlanságába vetett hitemet.

Ezután már csak takaróról, kosztról és priccsekről volt szó. De Vermes néptanító úr tovább jutott. Ezt a rendkívül jóindulatú, szerény embert Varjú, a helyi párttitkár üldözte. Bárgyú vádakkal hozták be. Ebben nem különbözött tőlünk, de szerencséjére Harun al-Rashid elé került. Meggyőzte Péter Gábort és elengedték. Az igazság eme győzelméből csak az von le valamicskét, hogy mikor falujába érkezett, Varjú elvtárs még mindig nem kedvelte. Pár nap múlva újra behozatta, s így a derék Vermes az elkövetkező jó néhány évet börtönben töltötte.

Ezen intermezzo után másnap megint kihallgatásra vittek. A légkör zordon volt és attól féltem, tettelegességre kerül sor. Mint békeszerető ember ezt igen szerettem volna elkerülni. Hirtelen eljutott az agyamig egy félvállról odavetett kérdés.

- Mit tud Sigmond Kornél nemi életéről?

A két barisnyán kívül semmit nem tudtam róla ezen témakörben, de nem akartam, hogy a nyomozás kátyúba jusson.

- Az, mármint a nemi élete, nagyon furcsa volt.

Napsugár öntötte el a Hatvan kihallgatóhelyiségét legott, a késő órák ellenére.

- Beszéljen! Adjon elő mindent őszintén!

- Sigmond Kornél - kezdtem - szeretett fehér, ringó húsú, molett nőket fekete vízilóbórszíjjal korbácsolni.

- Innen kezdve részletesen! - hangzott a baráti kérés, s kihallgatóim hátradültek.

- A korbácsolást személyesen nem láttam - (kiábrándult sóhajok) -, de egyszer, mikor Kornélt meglátogattam, a reneszánsz festészet jegyzeteit hoztam el tőle... (Nem számít - intett a főelőadó keze. Látszott, azt sem bánná, ha az új magyar népi tengeralattjárók terveit kértem volna tőle francia megbízóim részére.) Mielőtt csöngethettem volna, az ajtó kinyílt. (Kornél lakásán sose voltam, s nagyon reméltem, nem érdeklődnek a címe után.) Izgatott, sőt feldúlnak mondható hölgy rohant ki az ajtón. Fehér blúza gyűrött volt, kifejezetten tépett, és a testéből látható részen egy vörös csíkot véltem felfedezni, ami a nyakán kezdődött és keblei felé tekeredett. Az igazság kedvéért meg kell említenem, hogy a nő nem volt molett, inkább teltkarcsú.

- Teltkarcsú tyúk - mondta a másik ávós.

Bólintottam.

- Beléptem a szobába, és nem tudtam, mit szóljak vagy csináljak, annyira megdöbbenett a látvány.

- Teljesen érthető - mondta a kihallgató.

- A szoba közepén ott állt Kornél fekete korbáccsal a kezében. A vízilóbőr fényes volt... Egy ideig zavartan vártunk. Végül is barátom rekedt hangon csak annyit mondott: „Remélem, illetve nem szeretném, ha félreértenéd a helyzetet.” Mit lehet itt félreérteni? Hozzáfordultam és megkérdeztem: „Mondd, Kornél, te vered a nőidet?” „Csak jelképesen” - védekezett. „Valójában ez szadizmus - pirongattam. - Láttam a korbács nyomait!” Szomorúan rámnézett: „Elcsúszott... A legjobb szakember is tévedhet néha... Különben ez nem is korbács... csak egy kis emléktárgy.”

Kiragadtam magam emlékezéseimből és az ávósokhoz fordultam.

- Szerintem valódi korbács volt. Ilyeneket nem árulnak a csikósok a Hortobágyon.

- De nem ám! - mondták.

- Attól kezdve elkerült. Megkért, hogy mint úriember ne szóljak a dologról senkinek. Nem is tettem, csak most, meg akkor, ha láttam, hogy az intézetben vagy az egyetemen fehér húsú nőkkel beszélget. Azoknak bizalmasan említettem az esetet.

- Nagyon helyes - mondta a főkihallgató.

- És sötét hajú. Nem említettem a haját, azt hiszem. Tudtommal szőke nőket sohasem korbácsolt! - tettem hozzá a hűség kedvéért.

Kihallgatóimtól a legjobb viszonyban váltam el. Csak két nap múlva hívtak. Akkor már többen voltak a szobában. A két ávós beszélt, a többi mint megfigyelő szerepelt.

- Györgyey, ez most nagyon fontos kérdés, gondolkozzon és feleljen őszintén. Rengeteg függ a válaszától. Talán még a szabadulása is. (Bólintottam.) Ha, tegyük fel, egy puha húsú, illetve fehér húsú, puha, molett, fekete hajú nő felkeresné Sigmond Kornélt Párizsban és felajánlaná testét korbácsolásra..., mit tenne a maga barátja ezért? Mire volna hajlandó egy ilyen lehetőségért?

- Mindenre! Nincs olyasmi, amit meg ne tenne - feleltem egy perc gondolkodás nélkül.

Másnap visszavíttek az internálótáborba. Szerepem véget ért. Az elkövetkező években sokszor gondoltam megbocsátó szeretettel arra a molett francia elvtársnőre, aki eszmei okokból talán megjelent Kornél diákszobájában, letépve selyem- vagy később nejloningét, és húsos, puha vállakat vagy egyéb testrészeket ajánlott korbácsolásra. Talán több is volt ilyen, és remélem, a szükséges vízilóbőrszerszámot is magukkal vitték.

Ivanovics Aladár egy napja Kistarcsán

A nagy magyar május szelíd napsugara előntötte a kistarcsai tábor piros téglás épületeit; a negyedik és ötödik ezred között a sárgásszürke udvar internáltaktól hullámozott.

- Második évem rabságban - gondolta Ivanovics Aladár lassan lépegetve a lépcsőn. A falak mellett szerény sámlikon, tábori székeken babpucolók ültek. A betonpárkányon idősebb pap helyezkedett el egy marcona katonával, és szemmel láthatóan teológiai kérdéseket vitattak meg.

- Aladár, ki az a két pacák az emelvényen? - kérdezte Kovács Pista.

Ivanovicsnak jólesett, hogy most már magyarázhatott az újoncnak.

- Az egyházat Winkler plébános úr képviseli valahonnan Pestkörnyékről.

- És a Mussolini, ott mellette?

- Nagy örömmel tölt el, hogy a népi kollégium nem hanyagolta el a történelem tanítását. Valóban a Ducéra emlékeztet az illető, és nem nagyon katonás.

- Történelmi tudásomat nem a kollégiumban szereztem - vágott vissza Pista.

- Elnézést kérek. Szóval a hadfi neve Bob vagy Bab herceg, gazdasági hadnagy. Birgerlije és vállsziája megtévesztő; nem igazi csatár, a hasonlóság közte és a diktátorok között - felszín. A hadnagy úr lánykorában szivarosfiú volt, azt hiszem, az Emke kávéházban.

- Honnan tudjuk ezt? Valaki tényleg ismerte, vagy csak pletyka?

- Bab herceg azelőtt látogatásokat tett az épületekben. Szeretett váratlanul megjelenni, élvezte a dörgő „Vigyázz”-okat, lovaglőostorával és fénylő csizmájával büszkén galoppozott a folyosókon. A szobákban elégedetten járt a cövekké merevedett internáltak között, néha fehér kesztyűs ujjait végighúzta az ablakkereten.

- Na és mi történt? Ebből nyilvánvalóan sztori lesz.

- Igaz történet, fiatal barátom. Mint most már sejtethed, Bab herceg nem volt rossz ember, nem ártott senkinek, csak szerette a hatalomnak kijáró tiszteletet. Szép nyári napon lépett be a tízes szobába. Mindenki vigyázzba csapta magát, a kiáltás harsányabb volt, mint valaha, és a légy zümmögése is hallható volt a birgerli harcias nyikorgása közben.

- Ne feszítsd tovább - kérte Kovács. - Különben is, birgerli vagy csizma?

- A szoba végén állt egy cuvaksz, vagyis új fogoly. A háború előtt sokszor vett hadnagyunktól szivart, meg borralalót is adott neki szépecskén. Bob herceg a hatalom pompájában és diadalmas erejével érkezett a volt kliens elé. Ám ebben a pillanatban az oldalpisztolyos, egyenruhás militarizmus lekonyult; Bob herceg meghajolt, leemelte sapkáját és hangosan azt mondta: „Alázatos szolgálja, Friedländer úr!” Aztán észrevette magát, felegyenesedett, elvörösödött és egyesek szerint könnyekkel a szemében rohant ki a szobából. Azóta a hadnagy úr nem látogat.

- Megható történet. És kicsoda az a disztíngvált úr, könnyekkel a kezében?

- Nem tudom - mondta Aladár fanyarul. Nem szerette, ha az újoncok rajtakapták, hogy nem ismer mindenkit. - Megkérdezhetjük Boldit és Norbit.

A két vízvezetékszerelő munkás beosztása komolyabb volt, mint Ivanovics borbélyinasi rangja, mégis szerényen, kedvesen viselkedtek. Tréfát csak munkájukkal kapcsolatban nem ismertek, mint agysebészek jártak egy laikus világban, derűs arccal hordozva a mérhetetlen felelősséget.

- Az az öreg pók - kezdte Norbi - Argentínából való. Barna úr magyar kommunisták vezetője volt Buenos Airesben és ismert könyvkereskedő. Nemrég hazajött, hogy érett éveit szabad hazájában, a népi demokrácia napsugarától övezve tölthesse el.

- Norbi - szakította félbe Fodor Boldi -, itt gúnynak helye nincsen. Igaz, a táborban és szinte minden börtönben egyre több az olyan, aki politikai okokból emigrált, boldogan érkezett vissza elvtársai közé, és most rácsok mögött tölti napjait. Barna bácsi esetében más a helyzet. Kommunista volt, az igaz, és vezető állás helyett internálták, de - Boldi felemelte hangját és a nagy csőszorító franciakulcsot - Barna úr ma a negyedik ezred könyvtárosa! Tehát foglalkozását folytathatja, népünk és kormányunk betartotta ígéretét.

- Ivanovics - kiáltotta Kisházi Jancsi, a harmadik ezred internált parancsnoka -, nem akarsz egy kondér kaját átvinni a női ezredbe?

- Miazhogy - lelkendezett Ivanovics. Úgy érezte, a tábor és a sors a nők terén sokkal volt adása. Még mindig nem bocsátotta meg barátainak szemérmetlen aljasságát, ahogy letagadták, jobban mondván nem közölték vele az évszázad nagy lehetőségét. Az történt ugyanis, hogy az egykor rettegett sötétzárka néhány hónappal ezelőtt hihetetlenül népszerű lett. Gyakorlott, képzett internáltak buktak le ostoba fekete-levelekkel. Voltak, akiket az udvaron fedeztek fel takarodó után (annál is könnyebben, mert nagyot köszöntek a gyanútlan rendőröknek). Vonultak is szép számmal a fogda pincéjébe.

Mint később kiderült, a férfi sötétzárka lakatja elromlott. A női cellát kívülről kulcs nélkül is ki lehetett nyitni, és heteken keresztül állt a bál. Mint mindig, végül most is akadt valaki, aki nem volt megelégedve, partner nélkül maradt és feljelentette társait. A leleplezés sokakat juttatott magánzárkába, de ami Ivanovicsnak legjobban fájt, az az volt, hogy senki nem szólt neki idejében.

- Talán azt hittétek, hogy feljelentelek benneteket erkölcsi okokból? - kérdezte Pistát, a volt huszártisztet.

- Aladár, ne hülyéskedj! Kétezer internált van; ha mindenkit riasztottunk volna... Tíznél, esetleg tizenkettőnél több nem fért el a zárkában. Még a saját bulitársaimat sem értesítettem. 1980-ra, három évtized múlva rád került volna a sor.

Ki tudja, Kisházi Jancsi tudott-e valamit a dologról? Mindegy. Most - parancsára, illetve kérésére - Aladár Kováccsal megragadta a kondért, de az ezredparancsnok hirtelen leintette őket.

- Ne mozduljatok!

Az épület sarka felől zömök ember tartott feléjük. Rosszindulatúan mérte őket végig. Kisházi odaugrott, tisztelgett és lassan továbbsétált vele.

- Ki a franc ez? - kérdezte Kovács.

- Zgyerka nyomozó úr - felelte Ivanovics lehangoltan. - Ronda szadista fráter. Pár héttel ezelőtt majdnem megszabadultunk tőle.

- Hogyan?

- A „játékezredben” történt. Az egyik szobában felpofozott néhány embert.

- Miért?

- Szeret ütni. Amikor aztán káromkodva elvonult, az egyik internált leült a priccs szélére gondolkozni. Újonc volt, azért került ilyen hamar a játékgyártó ezredbe, mert az volt a szakmája. Legalábbis ezt mondta.

- Jó játékokat csinálnak a harmadik ezredben, úgy értem, jobbakat, mint a civilek?

- A világ legjobb játékeit. Amerikában milliókat keresnének vele.

- Ki mondja ezt?

- A hármas ezred tagjai. Én csak kapitalizni tudok, különben nem értek az ilyesmihez. Tartsd a szád és figyelj! Szóval, idővel a hapsi, aki az ágya szélén ült, felállt és egyesek szerint azt mondta: „Nekem ez a pofon ismerős”. Mások azt állítják, a mondat úgy hangzott: „Én már pont ilyen pofont kaptam egyszer”. Mindegy, ő sem emlékszik már a mondatára, csak arra, hogy hat évvel ezelőtt munkaszolgálatos volt, és a Zgyerka már akkor megpofozta, de akkor mint zsidót.

- Történt valami?

- Hogyne! Jelentette egy másik nyomozónak és Zgyerkát bilincsben vitték el.

- Akkor hogy kerül most ide?

- Másnap bilincs nélkül jött vissza, és tovább veri a rabokat. Még azt se mondhatom, hogy azóta inkább rúg, mert pofoz. Nincs komoly változás.

- És te ezen fel vagy háborodva?

- Hogy őszinte legyek...

- Tévedésben leledzel, polgári csökevényes barátom. Te azt hiszed, hogy ha valaki nyilas volt, az most hátrány? Vagy ha valaki zsidókat mentett, az meg valamire feljogosítja? Ne örülj meg! Apám! Itt nem erről van szó! Nem humanizmusról, meg náciellenességről, meg ilyen liberális dolgokról! Ez a pofozók szövetsége a pofozottak ellen. Ha magad nem vagy szadista, a szadisták előbb vagy utóbb elkapnak.

- Várjál, jön a Kisházi Jancsi vissza. Azért állított le minket, hogy a Zgyerka ki ne szúrjon?

- Elment az a bűdös strici Zgyerka, vihetitek a szajrét - mondta Kisházi.

Aladár és Kovács Pista irigy pillantások között vitte be a kondért a női ezredbe. Nem ez volt az első eset, hogy Ivanovics belépett a tiltott területre, ahol „majdnem tündérek éltek”. Mikor szakács volt Buda-Délen, többször vitt feketét a hölgyeknek. Osztott például a cikória-löttyből Lutz Gizellának, aki néhány hétig Szálasi Ferencné volt. Hogy a középkorú tanárnő miért került be az internálótáborba, azt senki sem tudta; valószínű, a rövid mézeshetek miatt internálták hosszú évekre.

Szóval Ivanovics és Kovács átcipelték a kondért. Lépéseik lelassultak a kerítés másik oldalán. Az udvaron néhány nő üldögélt, az egyik olvasott, a többi horgolt és beszélgetett. Aladár felismerte Ágit, Perczel Tamás szemezőpartnerét, Telkes Tibornét, Orge Máriát és Marion mamáját, aki lányával cuvakszolt be pár hete. Ivanovics halálosan szerelmes volt Marionba és meg szeretne volna szólítani. Az enyhe napsütés azonban egy másik női alakot világított meg, aki határozott, mondhatni: gránátoshoz illő léptekkel közeledett. Hangja keményen harsant:

- Tegyük le azt a kondért! Itt, most és rögtön.

Piroska, az őrmesternő kövér volt, szeplős és vöröshajú. Biológiai elképzelései nem követték az akkoriban tudományos körök által elfogadott elméleteket. Beszédét azzal kezdte, hogy mind Ivanovics, mind Kovács szeméből (szerinte) ezer női nemi szerv kacsint kifelé, de ugyanakkor (e szemekben) megszámlálhatatlan akó ondó is elhelyezkedett. Az őrmesternő azt állította, hogy a két internált pusztá pillantása elég ahhoz, hogy a női ezred minden tagját súlyosan teherbe ejtse.

Nem mindegyik női őr volt olyan, mint Piroska, Irénke főtörzsőrmesternő kifejezetten csinos, barnahajú, álmodozó tekintetű, és amellet jómodorú volt. A T-34-esnek nevezett női rendőr szintén nagydarab volt - akárcsak Piroska - (becenevét terjedelmes idomairól kapta), viszont azok a mellek, lábak, karok satöbbi sok internált álmaiban visszatértek. A T-34-es szakasz-vezetőnő kíváncsi volt (terjedelme ellenére vagy éppen azért), és Aladár több ízben hallgatta végig Jakab Bálint előadását a kedves rendőrnő combjairól. „Mint egy meleg Milói Vénusz”, mondta Bálint, aki civilben masszörként tevékenykedett és segített a görcsöket feloldani az életbe domborodó végtagokban. Ilyenkor Ivanovics elhatározta, hogy pályát változtat és masször lesz.

- Ne lépegesen, maradjon ott, ahol van - dörögte Piroska. - Illetve, tegyék le azt a nyavalyát és davaj kifelé!

A csalódott Ivanovics ebédre ért vissza honába, az ötös ezred kilences szobájába. Még mindig kitűnő étvágya volt, de hova lettek már a mámoros zabák? A buda-déli szűrő, ahol kanál híján forrón öntötte le torkán a babfőzeléket? Hová lett az első otthoni csomagok sonkájának, sajtjainak szinte szerelmes megdicsőülése?

- Ma az első két emeletet borotváljuk - hirdette ki Thuránszky, a főborbély, és letörölte a tésztamaradékot bajuszáról. - Mi a legfontosabb, fiúk?

- Sok vizet a pófára. Nedvesen tartani a szőrt, a kés akkor jobban viszi - felelte Okos.

Ivanovics Aladár borbélyinas volt. Thuránszky mellett, Okos Ernővel és Fürge Imrével. Imre ellenségei és barátai szerint monumentálisan lusta volt, Ernő pedig... Aladár nem kereste az igazságot a becenevek mögött.

Thuránszky igaz lelkesedéssel fente a nagy borbélykést. Egy hajszálat vágott el vele a levegőben, és hosszasan bámult Okos Ernő nyakára.

Ivanovics rendszerint szappanozott, csak nagyon ritkán borotvált. Bathó János és Hinfner Kálmán azon kevesek közé tartozott, akik nyakukat gyakorlatlan kése alá hajtották. A jószágos Bathó még fejlődést is észlelt Aladár csuklómozdulataiban. Hinfner nem szólt semmit, mosolygott, ritkán szisszent fel. Mindkét úr a Földművelésügyi Minisztériumból került Kistarcsára. Kálmán bácsi zárkózottsága érthető volt, hiszen ipari kémek nem fecsegnek. Szótlatlanul, fekete krokodilbőr aktatáskában szállítják a vagyonokat érő titkokat. Ilyen világ-gazdasági sakkhúzás volt az, amikor Hinfner eladta Svájcnak a Gezarol titkát.

- A jó rovarirtószer többet jelent, mint egy rossz atombomba - mondta Aladár gyakorlott és diplomatikus fodrász módjára, aki kliensével időjárásról vagy más aktuális témáról cseveg. - Értéke súlyos milliókban mérhető. Fontban, dollárban, esetleg svájci frankban - tette hozzá nyomatékosan.

Sajnos, Kálmán bácsi nem „harapott”, talán csak azért nem, mert a kés az álla körül kapargált. A lélektani pillanat elmúlt, és a páciens, szerény mosollyal tapogatva arcát, elvonult.

Bathónak erősebb bőre volt, és nem kémkedett, csak összeesküdött.

- Szegény Kálmán - mondotta. - Ilyen marhaságot! A magyar Gezarol a DDT-nek vékony, vacak változata. Hogy lehetne Nyugaton eladni? Mintha Bell, a telefon feltalálója, megvinné a titkát annak, hogy át lehet kiabálni egy szűk utca egyik oldaláról a másikra.

Lassan elfogytak a szakállas arcok. Aladár elszívott egy cigarettát, olvasott, majd átment a négyes ezredbe.

- Meg kéne ismerkedni Barna bácsival - gondolta.

Aladár húga Argentína fővárosában élt, talán egyszer még eljut oda. Barna felvilágosítást tudna nyújtani Buenos Aires éjszakai életéről.

A szoba azonban, ahová irányították, nem a déli földteke neves kommunista könyvtárosának szállása volt, az ajtóban vitéz nagybányai Horthy István állt és fennhangon hirdette, hogy csontjaiba beette magát a hideg. Muzslai Géza köpcös, telt ember volt, aki annyira hasonlított a magas, vékony és főleg halott kormányzóhelyettesre, mint Zoro a Hurura.

A kiabálásra egy újoncnak tűnő rendőr jelent meg.

- Mit akar maga? - kérdezte Muzslaitól.

- Hideg van.

- Majd megszokja. Különbözik is tavasz van.

- Majd maguk is megszokják, ha jövő télen ide kerülnek a párttitkárukkal együtt.

Ezt a stílust Kistarcsa íratlan szabályai nem engedélyezték. Aladár bánta, hogy belépett a szobába.

- Mit beszél maga? Fogdára vágatom - dühöngött a rendőr.

A „kormányzóhelyettes” rendíthetetlenül állt előtte. Így viselkedhetett Kenderesen is, mikor a háború után a Horthy-kastélyban utasításokat adott a bútorok célszerű elhelyezését illetően. A szállítómunkások egy darabig engedelmeskedtek neki, aztán valaki érdeklődni kezdett. Muzslai kifejtette, hogy ő a háború alatt egy másik géppel szállt fel, nem azzal, amit a németek szabotáltak. A kenderesi erőszakszervek, ahelyett, hogy a magyar történelemnek ezt az izgalmas mozaikját felderítették volna, Muzslait internálták.

- Mint kormányzóhelyettesnek jogom van fűtést követelni - dörögte most. - A képviselőházon keresztül a magyar nép megígérte...

Az izgatott „kormányzóhelyettes” háta mögött egy internált a rendőrré nézett és kezét a homloka előtt húzogatta. Így jelezte, hogy „ifj. Horthy István” nem normális. Az őrá úgy gondolta, hogy kistarcsai pályafutását nem fogja egy örüllőtel való veszekedéssel kezdeni. De ahogy tovább lépett, szinte beverte a fejét egy, a felső priccsen elhelyezkedő falárába. Különböző feliratok díszítették ezt a bútordarabot, például: „utolsó villamos elment” vagy „a fűre lépni tilos”. Aladár elhatározta, hogy marad. Ő tudta, amit a népi demokrácia eme lelkes katonája még nem is sejtett, hogy a szoba lakói nem átlag internáltak, és a láda mögött Jakab apostol lakik. Május elején a hűvös magyar tavaszban a szőrmés télikabát nem volt annyira feltűnő (és a szaga sem volt olyan erős), mint az augusztusi kánikulában, de a szikár, bibliai megjelenésű, lángoló vöröshajú alakot ugyanaz a vastag kabát takarta egész évben. Jakab vallásának nevét Ivanovics nem tudta, csak azt, hogy Jakab volt az apostola.

- Mit képzel maga? - ordította rendőr. - Faládát tartani a cuccon? Meg van tiltva!

Jakab lassan felemelkedett. Dorgálón emelte fel csontos ujjait.

- Ez a láda az Úré.

- Milyen úré? - kérdezte a rendőr dermedten.
- Az Úré, aki felettünk lakozik.
- Nincs felettünk senki. Ez az ötödik emelet...

Leesett a húszfilléres. Az őr hörögve emelte le a lábát és összetörte a földön. A vöröshajú óriás zengő hangon oktatta ki:

- Ezért az Úr megbüntet. Az Úr kegyelmes a hitetlenekkel szemben, de nem tűri, hogy a lábáját bántsák. Az Úr bosszúja...

A rendőr tovább sétált. Következő áldozata Katona doktor volt, aki fekete, kerek keménykalappal az arcán szundikált.

- Milyen alapon alszik maga takarodó előtt? - kérdezte a karhatalom gyakorlatlan tagja, és leemelte a fejfedőt Katona kerek fizimiskájáról.

Katona doktor nem orvos volt. Diplomáját ügyvédként sem szerezte meg, de állítólag járt a jogi karra. Életét macskák töltötték be, saját bevallása szerint ő maga is részben macska volt. Vizsgáit ezért nem tudta letenni. Mások szerint viszont a nyomozószervek meleg érdeklődése okozott kóros elváltozásokat agyában.

A doktor felemelkedett. Puha mozdulatokat tett a levegőben (körmeit behúzva), és az őr szemébe nézett.

- Nem te vagy a főmacska, miau, miau, én ismerem a főmacskát, nem te vagy a főmacska.

A rendőrnek nemcsak a lába, de az egész teste földbe gyökerezett. Mereven bámult Katonára.

A kerek arcon fenyegetően játékos mosoly jelent meg.

- Miau, miau - dorombolta -, kell nekem a kalap. Alatta gyűjtöm a macskás gondolataimat, miau, miau. Ezért fogok szabadulni, de te nem vagy a főmacska...

A rendőr nem hallgatta tovább. Szégyenletesen megfutamodott, kirohant a szobából. Aladár a hasát fogta, úgy röhögött, a szoba többi, kevésbé különc tagjával együtt. Katona nem értette a hirtelen vidámság okát és szerény nyávogással visszafeküdt a kalapja alá. Jakab a lábát próbálta megjavítani, Horthy-Muzslai a parlamentről motyogott, melyen keresztül egy egész nemzet fogadott neki hűséget.

- Mi lett ebből a fogadalomból? - kérdezte szemrehányóan. - Még hideg van esténként. És ez a fiatal, szemtelen katona... engedelmeskednie kéne. Lefokozzam? - kérdezte Ivanovicstól.

- Adj neki még egy mentőkérdést, Istvánom - válaszolta Aladár és visszament a szobájába.

A nagy hahota után kissé szomorú lett. Nem mindenkit vertek az ávón hülyére, volt, aki már kint is az volt.

- De akkor még nagyobb embertelenség ezeket behozni! Minek? Vagy lehet, hogy...? - a borbélytükörhöz lépett és hosszasan nézte magát.

Leszállt az este és követte az éjjel... Először csend, aztán - még mielőtt a hajnal hasadt volna - autómotorok hangja hallatszott. Kis idő múlva leálltak a kerekek...

1944. június hatodika - álmodta Ivanovics Aladár. - A történelem legnagyobb hajóhada közeledik Normandia felé. Csapatszállítók, tankokat hordozó uszályok, fehér páncélú cirkálók, betonból készült, úszó mólók... egy teljes kikötő készülődött a végső rohamra. A szabadságot hozzák Európába.

Az ejtőernyősök már leszálltak, milliónyi géppuska ugatása verte fel a francia éjszakát. Repülőgépek ezrei ontották a bombákat. A sötétség felhúzta redőnyét és az invázió monumentális hadigépezete mozgásnak indult...

Majdnem hat évvel később a magyar népi demokrácia ökle is csapásra lendült. Hajógyárai nem voltak, tengeri cirkálók támogatására sem számíthatott. Csupán néhány teherautóval vonultak fel az ávósok a zsenge népköztársaság félelmetes ellenségeit „őrző” tábor birtokbavételére. Szerencsére megtudták valahonnan a jelszót és ezért vérontás nélkül foglalták el az őrtornyokat. Egyiket a másik után. A szürke rendőr-örök beláthatták a védekezés hiábavalóságát és nem álltak ellen. Míg Ivanovics Aladár, az események gyanútlan szemlélője békésen aludt - Kistarcsa elesett. Az ÁVO átvette a tábor.

A nagy felülvizsgálat

1952 nyarán lázas építkezés kezdődött Recsken. Vizsgálati barakkokat húztak fel a rabok, sok kis fürkével, elegáns, festett rabitz-falakkal. Fiatal ávós tisztek érkeztek, és úgy hírlett, hogy mindenki új jegyzőkönyvet kap. Reggelenként vagy ötven internált névsorát olvasták fel, és ezek eltűntek az épületekben. Évek óta nem beszélt velünk senki bűneinkről, s így érthető, hogy...

Az izgalom már „saját tetőfokán is túllépett”, legalábbis így írta le Pethő Gyurka, az ember-szabású közjegyző, ezeket a történelmi heteket. A ki- és ki nem hallgatottak közötti érintkezés szigorúan tilos volt; fűrészes Maki szerint az amerikai ultimátumot kell az internáltaknak sorban aláírni, és akik már látták a szöveget, nem beszélhetnek róla. „Az ávósok félnek, ha egyszerre tudjuk meg a mámoros részleteket, kardélre hányjuk az őrséget.” És ezt még az amik sem akarják!

Ma már értem, hogy ez miért zavarta Eisenhower érzékeny lelkét. Dani, a nyilasból kommunista párttitkárrá és hamarosan recski fogollyá vált, Dosztojevszkij-bajuszú társunk szerint Szibériába való átköltözésünk részleteit közlik velünk a központból érkezett tisztek. „Úgy reméltem, a recski földben nyughatnak hamvaim”, mondta nemzetünk vezető pesszimistája, „de ez hiú óhaj volt. Vorkutta jeges göröngyei takarnak majd.”

Ennek az írásnak nem az a célja, hogy a nagy, 1952. évi recski felülvizsgálat *raison d'être*-jét vizsgálja. Az ok még ma is homályos. Egri úgy gondolja, hogy új ávós tisztek gyakorlatoztak rajtunk, mint ahogy az orvostanhallgatók az injekciókat először nyulak fülvénájába és nem a mi tomporunkba adják. (Persze ma már egyre drágábbak a nyulak, és olcsóbbak a tomporok; az ebből eredő következtetést mindenki maga vonhatja le.)

Tagadhatatlan, a kihallgatás lélektani hatást gyakorolt a rabokra. Például itt volt Harmath István. Középkorú, jóindulatú művezető, valóban régi tagja a Szociáldemokrata Pártnak. A kőbányában nem számított sztahanovistának, inkább a tömeg közepén szeretett rejtőzni. Nyugodt természetét csak az zavarta meg, ha valaki bulija, vagyis a vád iránt érdeklődött.

- Akasztott ember házában nem beszélünk kötélről - mondta idegesen. - Persze, hogy azért vagyok Recsken, mert 1950-ben összefogdosták a régi szocikat. De ez az ÁVO-nak nem volt elég. Nekik bűncselekmények kellettek. Mikor letartóztattak, először egy zsúfolt cellában várakoztam. Ahogy társaim visszatértek a kihallgatásról, véresek voltak és beszélni is alig tudtak, annyira összeverték őket. Nagyon be voltam rezelve - mondta Harmath -, és amikor az én nevemet szólították, cidrizni kezdtem. Rögtön meg is mondtam a főhadnagynak, írjon, amit akar, én szívesen bevallok mindent.

- Ne provokálja az Államvédelmi Hatóságot? - mennydörögte.

- Kérem, előadó úr, én szakmunkás vagyok és tudom, hogy mihez értek, jegyzőkönyvírás nem az én szakmám, hanem az öné. Amatőr munkával nem szabad elrontani egy jó vádiratot.

Az ávós egy darabig nézett, s Harmath már félt, hogy mégis inkább verni fogja. - Lehet, hogy fáradt volt, de az is lehet, hogy meggyőztem, mert egy idő múlva elkezdett valamit diktálni arról, hogy milyen aljasul szabotáltam a Tervet. Annyira megkönnyebbültem, hogy nem is figyeltem a szövegre, aláírtam és viszonylag elégedetten tértem vissza a cellába. Tudtam, hogy amíg vége nincs ennek a tébolynak, börtönben fogok rohadni, de legalább evvel a hülyeséggel nem zavarok többet.

Harmath István művezető és szakmunkás lelki békéjét teljesen feldúlta az 1952-es nagy felülvizsgálat. Elsők között vitték fel és egy fiatal hadnagy elé került.

- Miért van itt, Harmath István? - kérdezte az ávós barátságosan.

- Nem tudom, előadó úr!

- Erőltesse meg magát, senki sincs itt ártatlanul!

- Ártatlanról szó sincs - méltatlankodott Harmath. - Csak azt nem tudom, melyik bűnömért vagyok itt.

A hadnagy unszolására végül elmondta lefogása és kihallgatása részleteit. Mondanom sem kell, hogy az ávós nem hitt neki, és végül Harmath bevallotta a terv szabotálását, amire még emlékezett.

- Nagyon jó - derült fel az ávós -, és hogy szabotálta a tervet?

- Mindenképpen - felelte mély meggyőződéssel Harmath.

Bár ez inkább vázlatos festése egy jelentékeny politikai bűnnek, a szerény kérdezőt mégis kielégítette. De a „mi volt még?” kétségbeejtette hősünket. A táborban a demokráciaellenes kijelentést tartották a legenyhébb vádnak, tehát ezt említette meg.

- Nagyon jó, és mit mondott?

Harmath nem volt buta ember és volt fantáziája.

- Rákosi erkölcstelen anyját szidtam - mondta kispolgárian.

- Mi volt még?

- Más nem volt.

- Mi az, hogy más nem volt?

Harmath remegni kezdett.

- Na és a kémkedés?

Harmath szívéből nagy kő gördült le.

- Persze - mondta -, a kémkedés!

- Kinek?

- Mi az, hogy kinek?

- Kinek kémkedett?

- Kinek kémked az ember?

- Ne engem kérdezzen! Én kérdeztem magát. Kinek kémkedett?

- Az amerikaiaknak. - Harmath tudta, hogy jobb ember Titónak nem kémkedik.

- Hol kapta a megbízást?

Ez fogas kérdés volt. Harmath a Horthy-korszak iskoláiban végezte tanulmányait. Megbocsát-hatatlan módon a polgári tanárai elhanyagolták a hírszerzés módszertanának ismertetését, és így Harmath nem tudott válaszolni.

- Salzburgban? - segített a kihallgató.

- Én sosem voltam külföldön.

- Nem volt?

- Voltam. Salzburgban. Ausztria. - Földrajzot tanítottak a polgáriban.

Harmath István az ávos bátorítására és szeretetteljes segítségével megtalálta az amerikai őrnagyot (Harmath először tábornokot mondott, de arról lebeszélték), aki a megbízást adta. Megbízó nélkül nincs jó kémkedés. A kapcsolattal még voltak némi nehézségek.

Eredményes két óra után kihallgató és rab a legjobb viszonyban váltak volna el, ha nem kerül sor a „gyanúsított jegyzőkönyv” első oldalának kitöltésére. Személyi adatok alatt anyja neve következett.

- Kalmár Rózsa - mondta Harmath. A hadnagy írni kezdett, aztán papírokat forgatott.

- Takács Valéria - helyesbített.

- Előadó úr - mondta Harmath szokatlan eréllyel - tessék meghagyni az anyám nevét, én boldogan vallok, de miért fontos, hogy...

- Takács Valéria! - mondta az ávos és még idegesebben lapozott.

- Takács Valéria, legyen! - Harmath lemondóan.

- Maga nem 1942-ben született! - mondta felháborodva.

- Nagyon kedves az előadó úr, hogy ilyen fiatalnak tetszik nézni, de én 1904-ben születtem.

- Van a táborban egy másik Harmath István?

- Igen, van. Fiatal gyerek.

A hadnagy felugrott, toporzékolt, üvöltött és a riadt internáltat kilökte az ajtón.

- Nem baj - mondta Harmath, mikor később a bányában beszélgettünk, és egy fél lapát követ rakott a csillére. - Látod, ha legközelebb kihallgatnak, lesz anyagom, mikor tényleg én kerülök sorra, meglepem az előadót.

A félreértések elkerülése végett meg kell jegyeznem, hogy sem Harmath István, sem a névtelen ávos tiszt nem találta humorosnak az esetet. Viszont Horváth bácsi problémája néhány halvány kuncogást váltott ki a körülállókban.

Horváth József vasöntő volt, aki életét kemény munkával és még keményebb ivással töltötte. Hatvanadik éve körül Recskre került, mint az agyérelmeszesedés orvostankönyvi példája. Rabtársainak az volt a véleménye, hogy Horváth bácsi vérkeringését az elkeskenyedett ereken a napi három-négy liter bor és némi pálinka segítette, s a hirtelen alkoholhiány okozta a teljes szellemi leromlást. Nem tudom, hogy a modern orvostudomány elfogadja-e ezt a magyarázatot, az azonban igaz, hogy Horváth bácsi kevéssel járult hozzá a tábor intellektuális életéhez.

Mégis szerettük. Barakktársai közül azok, akiknek éjjel a csizmájába nagydolgozott, nem osztoztak ebben az érzésben. Faludy Gyurka, aki mindenki a jót kereste, azt állította, hogy Horváth bácsi még félálomban is képes volt finom megkülönböztetésre. Akik csikket adtak neki nappal, azok csizmáit elkerülte éjjel.

Horváth bácsi, tisztelői nyomatékos ösztönzésére, sokat járt az orvoshoz. Hippokratész recski utódai hiába közölték, hogy semmit sem tudnak tenni vele, az öreg mégis rendszeresen megjelent. Így alakult ki először az ismeretség, később meghitt barátság Horváth és az egészségügyi főtörzsőrmester között. Ezt a nemes katonát csak mint „cigányt” ismertük, nemcsak

azért, mert az volt, hanem mert ő is követte a többi ávos professzionális szerénységét, s nevét nem közölte velünk.

A cigány főtörzsőrmester sötét bőrű volt, hatalmas vörös orral és a legrepedtebb fazékra emlékeztető, harsogó hanggal. Napja úgy kezelődött, hogy a kórházi barakkhoz sétált és ráüvöltött barátunkra.

- NAMIÚJSÁGÖREGHORVÁTH?

Horváth elégedetten vette tudomásul a szívélyes üdvözetet és „jó napot őrmester úr”-ral válaszolt. Ez a párbeszéd több mint hétszázszor zajlott le. A főtörzsőrmester tapasztalatom szerint nem volt rosszindulatú, nem bántott senkit, de igazi barátságot csak Horváth József iránt érzett.

Biztosra veszem, hogy mikor Horváth Józsefet felvezették a kihallgatásra, Sztálin marsall elrendelte, hogy az eredményt azonnal közöljék vele. Elképzelhető, hogy Berijával együtt vodkáztak, s úgy várták a híreket a titkos leadó mellett.

Az öreg kihallgatása személyi adatok felvételével kezdődött, s valahogy így zajlott le.

- Neve?

- Horváth József.

- Anyja neve?

- Kocsány Eszter.

- Nős?

- Nős.

- Felesége leánykori neve?

- Kocsány Eszter.

- Az az anyja neve. Ki az anyja?

- Kocsány Eszter.

- Ki a felesége?

- Kocsány Eszter.

- Ki az anyja?

- Kocsány Eszter.

Ez különben nemcsak a kihallgatáson történt így, Horváth bácsi mindig ragaszkodott hozzá, hogy életének két fontos hölgye azonos nevű.

- Apja neve?

- Elemér.

- Mi volt az apja?

- Elemér.

- Mi volt a foglalkozása?

- Vasutas.

- Mit csinált a vasútnál?

- Gyereket.

- Mi volt az állása a vasútnál? Mit csinált?

- Gyereket.

A kihallgató lelkiállapotáról nincs értesülésünk, csak azt tudjuk, hogy behívott egy másik tisztet segíteni. A következő jelenet már a barakk előtt játszódott le. Dél van, szép napsütés, a szigorúan őrzött épületből egy idős, köpcös internált rohan ki. Az egészségügyi főtörzs-ormester épp keresztülmegy az udvaron, s meglátja a kacsalépésekkel siető alakot. Az ajtóban két ávos tiszt jelenik meg.

- NAMIUJSÁGÖREGHORVÁTH?

A válasz nem a szokásos volt.

- Örmester úr, ez a két zsidógyerek állandóan molesztál, mondja már meg nekik, hogy hagyjanak békemet.

Itt megint hiányos az információ, mert nem tudjuk, hogy a beszélgetés a két ávos és a cigány egészségügyi közt miként zajlott le. Röviddel ezután az öreget beutalták a tolonckórházba.

Horváth bácsi megérkezése az orvostudomány eme központjába drámai volt. Mikor bevezették a betegszobába, amit fegyőrök irányítása mellett éppen ragyogóra suvikszoltak a „háziak”, barátunk pillanatnyi habozás nélkül a falra vizelt. Az örök lába földbe gyökerezett és üvölteni kezdtek.

Horváth József nyugodtan visszafordult, mint Caruso, körülvéve a tomboló közönség bráviótól az első ária után. Ugyancsak, mint a nagy énekes, aki mögött még változatos repertoár áll, és aki nem tudja elképzelni, hogy mámoros tisztelői hogy tudják majd elviselni a felfokozott gyönyöröket, odafordult kísérőjéhez, a főtörzsormesterhez.

- Mit fognak ezek csinálni, mikor beszarok? - kérdezte kimérten.

Horváth bácsi sosem tért vissza a kórházból, nem tudom, mi történt vele, és azt sem, hogy a jegyzőkönyvet hogy zárták le.

Még a XX. század második felében sem könnyű történelmet írni. Ennyi év után nem interjúvolhatom meg Horváth Józsefet, sem Vámos Elemért. Az utóbbi kihallgatása azért volt érdekes, mert az internálási véghatározat nem volt szabványos. Az esetek túlnyomó részében az egyoldalas okmány így szólt:

„X. Y. internálása indokolt, mert feltételezhető, hogy...”

Ezek a súlyos jogi kifejezések fent nevezett társunk végzésében csak a mondat végén jelentek meg.

„Vámos Elemér barátaival egy kocsmába ment.” Így Hemingway ír, nem egy ávos tiszt. „Az este folyamán berúgtak, és lázító, fasiszta dalokat énekeltek. Bár Vámos Elemér ezen idő alatt az asztal alatt aludt” - az alliteráció a kihallgató erős, majdnem költői tehetségét mutatja - „internálása mégis indokolt” -, a „mégis” gyengeségre vall, „mert feltételezhető, ha ébren lett volna, ő is énekelte volna ezeket a dalokat”.

Elemér kihallgatása nemcsak a politikai történelem, hanem az Ego és az ID pszichoanalitikai kutatásának mérföldköve lehetett. Milyenek voltak az álmai a Márványmenyasszony padlóján? Freudot, sajnos, a kapitalista társadalom szülte, de a Vámos-ügyben ki kellett volna hallgatni.

Természetesen voltak egyszerű és drámai véghatározatok. Például „Kukucs Lajos internálása indokolt, mert feltételezhető, hogy a Magyar Hadsereget nyugatra akarta szállítani”. Ez jó anyag, tehetséges jogász kezében formálható, mint Michelangelo márványa. És a bizonyítékok tömege! Kukucs valóban vendéglős volt, a kőszegi Stutz szálló bérelője. A városka köztudomásúlag közel van a határhoz. A vendégek közt akadtak katonatisztek is. Valamelyiküket letartóztatták, Lajosunk neve szerepelt noteszában. Az éber nyomozó talán ilyesmit olvasgatott: „Jó áfonyamártás, borjúhús, kicsit rágós, Stutz szálló, vendéglős Kukucs Lajos.”

Az internáltak ügyei nehezebbek voltak, mint azoké, akiket bíróságra vittek. Később, a várpalotai táborban találkoztam Bencs Dezsővel. Bírói ítéletét büszkén mutogatta. „A vádlottat a Népbíróság kémkedés büntette miatt tízévi kényszermunkára ítéli. Súlyosbító körülménynek tekinti a Bíróság a vádlott konok tagadását, enyhítő körülménynek azt, hogy bizonyíték nincs.”

Ez konzervatív, logikus jogi szöveg, amely még a hágai nemzetközi bíróság szigorúan kritikus tagjait is kielégítené.

25 év távlatából ellágyult megértés fog el, mikor kihallgatóinkra gondolok. A XX. század ezen jogi lángelméi nehéz feladatot vállaltak magukra, amikor a recski tábor ügyeinek felülvizsgálatát kezükbe vették. Legalább hatszáz nehéz fajsúlyú kém volt köztünk, a British Intelligence Service, az amerikai CIC és a svájci titkosszolgálat oszlopos tagjai, három-négyszáz jelentős összeesküvő, aki kis híján megdöntötte nemcsak a magyar, de a szovjet rendszert is, elmúlt kormányok államférfijai, és számos kulák, aki kivágta az eperfát az udvaron, vagy orvul leölte saját disznáját.

Nagy idők, nagy emberek! Közöttük ott voltam én is. Mikor kihallgatásom befejeződött, s ott álltam újra a Zerge alján, körülöttem erdővel borított hegyek a tavaszi világoszöldből már az érett nyár sötétzöldjébe öltöztek és az ősz ezerszínű vérköpenyét ígérték, akkor hangtalanul megköszöntem a latrinára menet, hogy átélhettem saját múltamat. Az ember nemcsak érdemeiből, de bűneiből is tanul.

Akkor már négy éve volt, hogy vallomásomat az ávón aláírtam, és a Nagy Felülvizsgálat olyan élményben részesített, mint amikor James Hilton „Elveszett évek”-jének hőse megtalálta a letűnt időt.

Az arany középut embere voltam mindig: nem annyira engedékeny, mint Harmath, de nem is olyan mokány és rendíthetetlen, mint Horváth. Bevallottam, de Gaulle élkémje voltam; Bismarck sem tagadhatta le Németország egyesítésére irányuló vágyát. Hozzárult ehhez körítésnek egy kis összeesküvés, bokorugrás szándékával leöntve. Azt hittem, végeztünk, mikor az ávós megszólalt:

- És a többi kémkedés?

- Melyikre tetszik gondolni? - Ügyes kitérő mondat! Igaz, kissé modortalan, mert kérdésre nem illik kérdéssel válaszolni.

- Nem a Vatikán... az természetes.

- Persze! - Diplomata és nemzetközi üzletemberek között bizonyos formalitások, félszavak magától értetődőek.

- Ez alapján véve nem is kémkedés - mondta elgondolkodva. - Ez toborzás.

Hivatásos kémek is meglepődnek olykor. Ez új fordulat volt.

- Toborzás?

- Maga 1948-ban bevallotta, hogy Francónak katonákat szerzett. Itt a jegyzőkönyv, olvassa el!

Mintha kalandregényt adott volna a kezembe. Hiszen a spanyol polgárháború idején első gimnazista (V. általános) voltam, és később Francónak nem kellett idegen zsoldosok. Ezek szerint tizenegy éves koromban a nehéz házi feladatok mellett időt szakítottam arra, hogy Ibériába harcosokat küldjek? Végre találkoztam önmagammal; fiatal, lelkes zseni, keze átnyúl a Pireneusokon, emberei Alcatraznál hullanak el, és diadalmasan vonulnak be Barcelonába. A szépséghiba csak az volt, hogy mindig rühelltem a pöttömnyi spanyol diktátort, de egy hadvezér ne válogasson!

Persze ez nem volt mind a jegyzőkönyvben. „Katonákat toborzott Francónak, hogy a fasizmus győzelmét elősegítse.”

- Előadó úr, kérem, ez valahogy nem stimmel. Igaz, annak idején azt is bevallottam volna, hogy Miklós cár volt a nagymamám, de...

Az ávós megroppant a felelősség terhe alatt. Mikor a jegyzőkönyv elkészült, a spanyol kaland teljesen kimaradt belőle.

Biztosak voltunk abban, hogy a kihallgatás végén vagy elengednek vagy elítélnek, de sorsunkban alapvető változás következik be. Nem így történt!

Semmi sem történt! A kihallgatók elmentek, a Zerge-csúcs, a hegyek és az erdők fehérbe öltöztek. „Herceg a tél tényleg megjött.” A tavasz is megérkezett és vele Jozsif Visszarionovics halálhíre.

1953 őszén, mikor a tábort feloszlatták, bíróság elé vittek. Alapi Gyula népügyész egy aktát forgatott nagy szeretettel puha kezében. A spanyol polgárháború eldöntésében kifejtett szerepem méltatása nélküli, a Nagy Felülvizsgálat alatt megírt jegyzőkönyvem volt az, tárgyalásom vádirata. De ez már egy másik történet...

Két születésnap

A kisgyerek boldogan várja születésnapját: ahogy felnő, lelkesedése csökken és a múltó évek inkább borúval töltik lelkét. A születésnapok azonban mégis fontosak. Tanúk erre azok a kiváltságos milliók, akik a Nagy Sztálin világrajövetelének emlékét évről évre megünnepelhették: a szokásosnál többet dolgozhattak lényegesen parányibb bérért.

Két születésnapról szeretnék szólni. Az egyik a MENORA huszadik évfordulója. Igaz, erről mások - lehet - nagyobb szakértelemmel írnak. Én csak annyit szeretnék a méltatásokhoz hozzáfűzni, hogy ezt az újságot connecticuti otthonomban előbb ragadom kézbe, mint a TIME magazint. A vezércikkek politikailag és irodalmilag messze felette állnak a konzervativizmus és liberalizmus Scyllái és Karibdisei között ütődő lapok újságírói szüleményeinek. Hogy milyen kiváló sajtótermék ez a lap, olvasói úgyis tudják; sajnálom az emberiség túlnyomó többségét, mely hiányos nevelése miatt nem tanult meg magyarul, s így nem okulhat ebből az újságból.

A másik születésnap, azt hiszem, ezt már mindenki sejtí, a Nagy Knöppfel Rudolfé. Tudom, erre valamennyien emlékszünk, mégis megírom, mert ezt a két eseményt a Menora főszerkesztőjének, Egri Györgynek személye kapcsolja össze. Tehát a húszéves lap születésnapján Knöppfel Rudolféról mesélek.

A recski táborban nem volt könyv, folyóirat - úgyszólván semmilyen nyomtatott betű. Benkő Kutya ugyan kihorgászott az ávos latrinából Szabad Nép-fecniket - de ezek a fontos dokumentumok csak „tépedvények” formájában terjedtek, amellet szaguk volt. Három év alatt csak egy valódi könyv tartózkodott eme mátrai üdülőhelyen, a műhelyrészleg tulajdonaként. A nevezett tome a cipészet elemeit és módszereit tárgyalta kissé nehézkes stílusban. Nehéz elképzelni, hogy internált társaink ebből az ipari tankönyvből valóban megtanulták a suszterkodás titkait. Visszagondolva a recski csizmák állapotára, erősen kétlem, hogy ezt a művet bármelyikük is elolvasta volna.

Sajnos, én nem láttam a kötetet, de Egri Györgynek, másnéven Fülnek cipész haverjai voltak. Betűéhségében így rávetette magát. Biztos jobban örült volna Shakespeare összes műveinek vagy a bibliának, de ez volt, ezt kellett szeretni. Nem tudom, hasznosította-e a tanultakat és készített-e akár egy papucsot is valaha életében, de mindenesetre, ahogy lelkesen falta a nyomtatott betűt, a könyvecske harminchatodik oldalán a következő lábjegyzetet találta:

„Knöppfel Rudolf a háromszögeléses cipőfelsőrész-készítés feltalálója 1652. október 20-án született Würtenbergben. Módszerét ma is használjuk; a modern cipészet sokat köszönhet...”

Egri azonnal elhatározta, hogy október 20-a nem múlhat el nyom nélkül, még a mi nyomorúságos életünkben sem. Mivel nem tartoztam a rendezőbizottsághoz, meglepődve láttam munkából visszatérve, hogy barakkunk feldíszítve fogadott. Neonfények hiányában a dekoráció cementzsákdarabokra szorítkozott, de így is nagyon impresszívnek tűnt. A szervezőbizottság (Egri, Faludy, Gábori és Garamvölgyi) maitre d’hotelként várt az ajtóban.

- Mi van? - kérdeztük csodálkozva.

- Hát nem tudjátok? Ma van a születésnap!

- Kinek?

Hosszas találgatás kezdődött. Churchill, Assisi Szent Ferenc, Einstein és Napóleon neve merült fel, de valamennyi könnyűnek találtatott. Végre Fül ünnepélyes pózba vágta magát s bejelentette, hogy háromszáz évvel ezelőtt, ezen a napon született Knöppfel Rudolf.

Meghatott mormogás következett. Percek múlva a csendbe beledübörgő Kovácsi szóba öntötte a többség véleményét.

- Fül, te a mi lelkiismeretünk vagy! Köszönjük, hogy eszünkbe juttattad. Szívesen csatlakozunk és örömmel ünnepeljük veletek a nagy napot.

- Állatok lettünk! - zokogta a Kövér Molnár, aki ott Recsken kifejezetten soványnak tűnt, és az is volt. - Ez a hely megöli lelki életünket és kiirtja a szellemet. Állat lettem! - ismételte -, bevallom nektek, nem is gondoltam mostanában Köppfelre. Ezért is ment ki fejemből a születésnapja.

- Knöppfel, te marha - javította ki szeretetteljes gondossággal Gábori a valóban állatra, mégpedig ösztövről tehénre emlékeztető Molnárt.

Dönci lépett oda akkor Egrihez és reszkető hangon suttogta: - Elfelejtettem! Tudtam, de elfelejtettem. Ne haragudj! - és bocsánatkérően rázni kezdte Fül kezét.

- Kezdjük talán az ünnepséget - szólt oda Faludy. - Nemsokára létszámot „tartanak” a Sancta Hermandad pribékjei, s addigra be kell fejeznünk. Bevezetőül néhány szóval szeretném felvázolni Knöppfel Rudolf világát, a tizenhetedik századi Würtenberget, és a történelmi eseményeket, melyek a ma világához vezettek. Még háromszáz év múltán is érezzük mindnyájan: Knöppfel Rudolf velünk van, rajtunk van...

- De mennyire!!! - zúgta a tömeg.

Egy órával később a majdani MENORA szerkesztője lépett fel a legközelebbi szalmazsákra és elszavalta „Már egy hete csak Knöppfel Rudolfra gondolok” című versét. József Attila és Faludy György harmonizáló keveréke ötvözte a zengő szavakat. Milyen kár, hogy ez a költemény nem maradt fenn az utókorra. Maga Egri sem emlékszik rá és - recski szokásoktól eltérően - senki sem tanulta meg kívülről. A magyar irodalom szegényebb lett e mulasztás következtében.

A műsor után még sokáig beszélgettünk. Sorbaálláskor elhalkult az ünnepi hangulat: az ávósoktól nem várhattuk el, hogy az esemény kulturális jelentőségét felismerjék. Másnap a hír továbbterjedt a táborban, és több elkésett ünneplést tartottak a különböző barakkokban.

Összegezve: több száz internált szívét meleg érzés töltötte el. Majd mindenki azt állította, hogy Knöppfel Rudolfot jól ismeri, szereti és életére erős befolyást gyakorolt. Rongyosan, éhesen, a recski kényszermunka közepén átöleltük a jeles cipész emlékét. Mikor később Fül tapintatosan felfedte, hogy hősünk ki is volt tulajdonképpen, a lelkesedés nem csökkent. Tudtuk azt, hogy a kézműipar milyen döntő szerepet játszott a civilizáció fejlődésében.

Befejezésül szeretném saját szerepemet tisztázni. Természetes, egy pillanatra sem dőltem be. Rögtön megkérdeztem (halkan), hogy ki volt Rudolf Knöppfel. - A nevet természetesen hallottam (művelt családból jöttem), de nem tudtam pontosan, ki is volt. Nem éreztem fontosnak, hogy polihisztornak tüntessem fel magam, mert fiatal voltam és tudtam, hogy ismereteimet még bővíteni kell. Biztos voltam, hogy Knöppfel Rudolfal még fogok találkozni történelmi és közgazdasági tanulmányaim során. Így is történt. Üres hencegésre nem volt szükség. Ma már a híres német cipész szerves részévé vált a világról alkotott képemnek.

UTÓIRAT

Vádirat - ezt a címet kellene adnom az alábbi néhány sornak! Alapos kutató vagyok és utánanéztem, hogy ez a württembergi zseni milyen családból származott és hol van eltemetve. Szerettem volna itt fametszetes portrét is közölni róla. A világ egyik leghíresebb könyvtárában láttam munkához. A kiváló cipészek életével kezdtem. *Lives of Distinguished Shoemakers*, Portland, 1849, melyben megismertem Szent Crispin, James Lackington, Timothy Bennett, Hans Sacks, Jacob Brehmen stb. pályafutását. Utána *Difter-Verworld: Fachkunde des Schuhmachers* (A cipészet szakkönyve) című alapvető munkája következett e fontos ipar kialakulásáról, s annak kiváló egyéniségeiről. Frederick Allen vaskos műve, *The Shoe Industry* (A lábbeliipar) az anyagok és a szabás titkait tárgyalta. Átnéztem még, a tárgyhoz illő alaposággal, Bordoli: *The Boot and Shoemaker* (Csizma- és cipőkészítők), valamint *Commons: The American Shoemakers* (Amerikai suszterok) című munkáit, mert bíztam az angolszász történészek tárgyilagosságában. Senki sem próféta saját hazájában; talán ők megírják az igazságot német kollégájukról. Ezekből az alapos, ha nem is lelket derítő munkákból és Feldhaus technológiai történetéből világossá vált Peter Camper, a híres anatómus szerepe, a cipőfelsőrész gépi varrásainak kezdetei, Bernett jelentősége, aki szöveget használt tű helyett, de...

J'accuse! Nincs Knöppfel Rudolf! Sehol! Nem élt Württembergben. Nem is született ott. Ilyen nevű cipész nem szerepel egyetlen indexben, de még lábjegyzetben sem. Egri György átvert bennünket! A MENORA főszerkesztőjét súlyos lelkiismeretlenséggel vádolom! Ő találta ki a nevet, a születési évet, a helyet, mindent!!!

Ez több, mint szélhámosság, ez felelőtlenség! Szerthe a világon, ahol recskiek laknak, Knöppfel Rudolf klubok alakultak. Egy bajtársunk például első szülöttjét Tapolczy Knöppfel Rudolfnak íratta be az anyakönyvbe, és odaadását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a gyermek leány volt. Mi lesz a Knöppfel Rudolf tánciskolával Manilában??? Nem is szólva a Knöppfel Rudolf temetkezési egyesületről a Dél- ausztráliai Perth zöldövezetében!?! Az otthonmaradt recskiekre sem gondolt, akik évek óta petíciókat küldözgetnek a városi tanácshoz, követelvén, hogy a Guszev utcára merőleges Zrínyi utcát Knöppfel Rudolf sugárútra kereszteljék át. (Mozgalmukat épp ezekben a napokban kezdte siker koronázni, mert Zrínyiről, legalábbis az egyikről, kiderült, hogy aranyat rejtegetett.)

Nem túlzok, ha azt mondom, hogy egy világ, vagy legalábbis egy kulturális világkép omlott össze bennem eme felfedezés után. Ezért avval a kéréssel fordulok a Rudolf Knöppfelt öt világrészen és hét tengeren tisztelő recskiekhez, hogy kutassanak! Talán valahol egy elfelejtett irattárban mégis felbukkan a nagyszerű lábbelikészítő, a cipőfelsőrész háromszögelési technikájának zseniális feltalálója, mindannyiunk szeretett Knöppfel Rudija.

Történetem Margarettel

Sokáig nem akartam nyilvánosságra hozni kalandomat Margarettel, az angol királynő húgával (most ex-Lady Snowdon). Akkor szándékoztam megírni, amikor a szereplők már meghaltak. Igen ám, de vettem egy japán zsebszámológépet tíz dollárért (azóta ötért vesztegetik), s kiszámítottam: lehet, hogy én halok meg előbb, Margaret fiatalabb nálam. Tehát: beszéljenek a tények. Még csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy nem a bulvárlapok szenzációhajászó hasábjain kívánom viszontlátni őket; történészek közkincsévé teszem.

Az idő az ötvenes évek közepe. Egy népes bányaváros, Várpalota közelében töltöttük nem éppen szabad időnket, mint a szocialista törvényesség alapján elítélt fegyencek. Ez már nem volt Recsk: a kondér aljában sokszor maradt leves. Fegyőreink disznókat hizlaltak rajta. Meggyőződésem, hogy a smasszerok kilencven százalékának a szeme előtt a moslék „lebegett”, mint pályaválasztási tényező. A táboron tömény unalom ömlött el, amit a hivatalos „lemezjátzó” csak minimálisan enyhített. Naponta legalább ötvenszer üvöltött fel a hangszórón Dunajevszkij „Te büszke kozák” című dala, melynek hallatára 800 ember vágta rá vallásosan: „add vissza az óóórád!” (A többi négyszáz dolgozott, s nem hallotta.) Bárhelyi barátommal azt latolgattuk, hogy valamit tenni kéne. Nem Dunajevszkijjellel, hanem az unalmas hangulattal. Elhatároztuk, hogy egy nagyszabású műbalhét szervezünk.

Ezt a műfajt leginkább a „happening”-hez hasonlíthatnám. Két vagy három rab veszekszik egy mondvacsínált problémán. A harag megjátszott, de azt a többi kolléga nem tudja. A hallgatóság szórakozik, a játékosokat pedig elégtétellel tölti el, hogy mindenkit átverték.

A bánya mélyén üldögéltünk éppen.

- Olyan műbalhé kéne, ami egyben intellektuális teljesítmény - mondta Bárhelyi. - Amit csaknem lehetetlen elhinni.

- Terjesszük el, hogy megmentetted Rákosi életét és én ezért üldözlek.

- Meggárgyultál? Én, mint Rákosi életmentője? Azt akarod, hogy megöljenek? - förmedt rám szénporos képpel és zordan barátom.

- Megtörné az unalmat - jegyeztem meg szerényen.

- Frászt! Szerelmi történet kell! Mondjuk azt, hogy te Rákosi lányának voltál a szeretője, de inkább a börtönt választottad, minthogy...

- Barom! A kopasznak nincs is lánya, de ha lenne is, milyen lenne...

- Igaz, akkor legyen a felesége, az a mongol... Azért kaptak el, mert meg...

- Nem vagy normális. Válassz valaki elfogadhatót, ha már...

- Legyen az angol királynő... Nem, inkább a húga! Ez az! Legyen Margaret hercegnő!

Mindketten elhallgattunk. Ez nemes feladatnak tűnt, majdnem lehetetlennek. Meggyőzni ezt a dörzsölt bandát...

Este pontosan hét órakor Bárhelyi belépett a 6-os barakkba. Egyenesen Litz Kálmán, Vanyek és Benda Jóska cuccához ment és leült. Lábjegyzet helyett itt írom meg, hogy Litz úr SS-felcser volt a háborúban, de a népbíróság méhkaparásért csapott le rá. Orvosi tudása rendkívüli lévén, a velünk dolgozó civileknek rendszeresen készített recepteket cigarettáért. A helybeli gyógyszertárak boldogan szolgáltatták ki az orvosságokat, mert írása logikus és kristálytisza

volt. (Barnabás, a lőmester volt az egyetlen, aki kerülte Litzet. Ez a civil bányász munka után méhészkedéssel foglalkozott mindaddig, míg Litz egyszer el nem mesélte neki, hogy ő méhek miatt tíz évet kapott. Barnabás legott eladta a kasokat, s más mellékfoglalkozást keresett nyugdíjas napjaira.) Vanyek kereskedelmi tisztviselő volt és senkinek egy szavát nem hitte el. Leginkább énekelt. Kedvenc dala nem a „büszke kozák”, hanem ez volt:

A holdsugár s a nyári éj
Nekem már újat nem mesél.
Szerelmet én nem koldulok,
Én mindezen már túl vagyok.

A harmadik sort Vanyek csak dúdolta (egyszer bevallotta, hogy öt évi megtartóztatás után már koldulni is hajlandó lenne), de a negyediket diadalmasan harsogta. Benda Jóska néptanító volt és jónevű összeesküvő.

Nagy tekintélyű, dörzsölt banda volt ez, s mikor Bárhelyi elmondta, hogy nekem viszonyom volt Margarettel, melynek néhány epizódját annak idején Biarritz-ben megfigyelte, kitört a röhögés. Benda lábát csapkodta harsány kacagás közben. Mielőtt azonban ez a negatív érzés eluralkodott volna rajtuk, precízen hét után öt perccel, beléptem a barakkba.

- Na, mondd csak el, mi is volt azzal a hercegnővel? - kérdezte Vanyek gúnyos fintorral.

Lassan megfordultam s elvörösödve ráordítottam Bárhelyire.

- Te bűdös strici! Szószátyár ramaty! Nem bírtad tartani a lapcsos pofádat? Ennyit ér a szavad, te rohadék! - s máris rohantam felé, míg ő a cucc másik oldalán legurult és kirohant az ajtón. Én utána.

- Megöllek, te aljas dög!

A tábor végén egymásra mosolyogtunk, és én lihegve visszatértem a barakkba. Mindenki izgatottan várt.

- Mi ez, öregem? Tényleg volt valami közöd a királykisasszonyhoz? - érdeklődött Vanyek. Ez a finom megfogalmazás Vanyek óvatos egyéniségéből fakadt.

- Fiúk, hogyan lehet ilyen baromságról még beszélni is - mondtam remegő hangon. - Ti intelligens emberek vagytok. Egy pillanatra se hihetitek, hogy egy link pesti bölcsészhallgató még akár találkozhatnék is az angol királyi család... Azt a moslék Bárhelyit pedig élve nyúzzom meg, ha addig élek is... Pletykás, jellemtelen vénasszony!

Üvöltéssel befejezett válaszom után mogorván elvonultam és a cuccomra vetettem magam. A hármastanács a többiek bevonásával komoly tárgyalásba kezdett. Mikor egy-egy tétova kérdést intézett valamelyikük hozzám, én az „ilyen zagyvaságról nem vagyok hajlandó beszélni... ti intelligens emberek vagytok” refrénnel válaszoltam.

A következő napokban a hír már más épületeket is elért. Konok, felháborodott tagadásom s az, hogy állandó jelleggel felemelt ököllel kergettem Bárhelyit (akit persze sosem értem utol), meghozta gyümölcsét. (Egy alkalommal fejszével üldöztem, ami különösen hatásosnak bizonyult.)

Ezekben a hetekben egy civil vájárral, Feri bácsival dolgoztam együtt. Mikor robbantásra vártunk, az öreg titokzatos mosollyal szilvóriumot húzott elő a tarisznyájából és megkínált.

- Mondja mán el nekem, hogy is vót az, mikor maga majdnem elvette az angol királynét feleségül?

- Először is nem a királynő volt, hanem a húga, másodszor is nem igaz. Maga intelligens ember, Feri bácsi...

- Én ugyan csak bányász vagyok, de nem hülye. Ha ilyen fontos dologról van szó, tudni akarok róla. Nekem elmondhassa, senkinek se szólok egy szót se. Emlékezzen, én csempésztem a maga fekete leveleit, meg pálinkát is kap néha...

Beadtam a derekamat. Elmondtam találkozásomat Margarettel egy garden partyn, és hogy utána a cukrászdában... és hogyan ültünk egy biarritzi lokál homályában és hogyan csókolóztunk... Helyzetünk reménytelensége miatt hogyan csurogtak könnyeink a szánkba... (ez különösen tetszett a szakinak)... és hogy Bárhelyi újságíróként járt akkor ott, de megígérte, úri becsületszavát adta, hogy soha senkinek...

Feri bácsi rövidesen távozott és Zsiga lömesterrel tért vissza. A múltban ez a nagy bajszú, rekedt hangú szaktárs sokat ordított velem (termelési ügyekből kifolyólag), s ezért meg-rökönyödtem, mikor mosolyogva üdvözölt.

- Barátok voltunk mindig, Györgyey, s ezért nagyon bánt, hogy utolsóként kell megtudjam a szerelmi történetét. Egy ilyen nagy viszonyt egy valódi barát nemcsak megoszt...

Közben Bárhelyi a bánya más vájataiban terjesztette a történetet. Míg én a romantikus iskola hagyományait használtam fel meseszövésemben, ő olyan naturalista stílussal élt, ami Zolát is messze túlszárnyalta, inkább Henry Millerre emlékeztetett.

Egy hét múlva az aknaszájban kellett előadást tartanom. A főaknász magával hozta a tröszt igazgatóját. Az alfejesek már előzőleg (egyenként) közölték velem, hogy utálják a rendszert és a bebörtönzésemért legkevésbé sem felelősek. (Kissé már aggódni is kezdtem, hogy ha túl sokat beszélnek, még esetleg bajba hozhatnak az ávónál... A British Intelligence Service nem tartozott szigorúan az én reszortomba.)

A történetem végén a főaknász hozzámfordult:

- Mit szólna a királynő, ha megtudná, hogy maga bányában dolgozik?

- Nem a királynő, hanem a hercegnő! - igazítottam ki már ötvenedszer. - Maguk mondták, hogy írtak az újságok valami szerelmi ügyről egy Townsend nevű kapitánnyal. Már biztos rég elfelejtett engem.

A főaknász elélem állt. Szemei szikráztak az indulattól, kezét ökölbe szorította. Hangja harsogott:

- Hát lehet egy ilyen szerelmet elfelejteni? Soha! Soha! Soha!

Az aknaszájban tapsvihar tört ki.

- Úgy van! Igaza van, Kálmán... jól mondja! Bravó!

A főaknász szerényen visszalépett, s akkor az igazgató húzott félre. Arca sötét volt, és én kissé aggódtam.

- Györgyey, ha netán... vagy mondjuk... nézze, én nem akarok háborút... de ha mégis lenne... az angol hadsereg... tudja, nagy a haditengerészetük... illetve... hiszen ért engem... szóval, mi van akkor... jobban mondvá, mikor majd jönnek magáért... én...

Ma sem tudom, mit akart hallani, de nagylelkű hangulatban voltam. Kételyeim csak a nagy csatahajók Alföldön való átszállításával kapcsolatban akadtak.

- A bányát és a községet nem fogják bombázni. Ezt megígérem!

Hálásan szorította meg a kezem, és a főaknászhoz sietett:

- Nem tud ennek az úrnak helyzetéhez méltó munkát biztosítani?

Mióta kiderült kapcsolatom Angliával, beosztásom nem volt embertelenül kimerítőnek mondható. Áthelyeztek egy szivattyúhoz, ahol nyolc órát olvastam vagy látogatókat fogadtam. Csak akkor kellett volna a gombot lenyomnom, ha a pumpa leáll. Ez ottlétem alatt egyszer sem fordult elő. Azt hiszem, én dolgoztam a Magyar Népköztársaság legjobb szivattyújával. Addigra már ezt a figyelmességet magától értetődőnek tekintettem a bányatröszt részéről.

- Ha lesz valami jobb, igazgató elvtárs - mondta a főaknász -, azonnal áthelyezzük az urat. Nem akarnánk, hogy a Györgyeynk megerőltesse magát.

- Kímélni kell az energiáját, hogy ha majd megint bevághat a hercegnőnek... - idétlenkedett egyik durvalelkű rabtársam. Civilek és fegyencek egyaránt megrovóan néztek rá. A második szint lőmestere meg is jegyezte:

- Maga, Grubác, se nem úriember, se nem bányász. Maga nem való ebbe a társaságba!

Mikor felértünk, Sóvári fogadott. Két diploma (jog és filozófia) birtokosaként előkelő helyet foglalt el a tábor szellemi életében.

- Mondd meg nekem, kérlek, de őszintén, nekem ugyanis ebben nincs tapasztalatom... azaz a különbségről nincs fogalmam...

- Mit akarsz megtudni? - kérdeztem fölényesen és sürgetően, mert mint az uralkodóház tiszteletbeli tagjának, a zuhany eleje járt nekem, amikor a melegvíz még bővebben csurgott.

- Milyen érzés volt, mikor az angol világbirodalmat ölelted át a karjaiddal? - hebegte szerényen.

Nem válaszoltam, de zuhanyozás után felkerestem Bárhelyit. Sóvári áhítatos arca kételyeket ébresztett nemes keblemben a játék folytatását illetően.

- Le van ... a kebled - mordult rám Bárhelyi. - Nálam nemcsak kételyekről van szó. Be akarom fejezni ezt a műbalhét. Nagyon szép, hogy te vagy a császár...

- Nem császár, hanem királynő, és nem is ő, hanem a húga, sőt a húgának a...

- Fogd be a pofád! Tudod, mi lett belőlem? A „pletykás Bárhelyi”. Én vagyok az, aki elárultam a szerény, finom, úri Györgyey féltve őrzött titkát. Nekem ebből elegendem van. Igaz, jönnek hozzám a krapekok, cigi is jobban csurran, még némi pia is, de emberileg már senki nem bízik meg bennem. A helyzet tarthatatlan. A tied is az lesz előbb-utóbb, mert állandóan újabb szerelmi pozíciókat kell számodra kitalálnom. Van fogalmad, milyen perverz alak vagy máris? Hogy miket műveltél a baldachinos ágyban...

Megegyeztünk, Bárhelyi és Margaret érdekében lehúzzuk a rolót.

Vanyekkel, Lintz-cel és még vagy húsz társunkkal ültünk a bánya mélyén. Bárhelyi szónokolt.

- Srácok, ez a Margaret-ügy csak műbalhé volt. Egy szó sem igaz belőle. Ideje, hogy abbahagyjuk.

Rám mutatott. Felálltam. Szándékom nemes volt és igaz. De ahogy a haverok szénporos képére néztem, valami megmozdult a lelkem mélyén. Nem volt szívem feláldozni az évszázad legforróbb szerelmét. Mint egy gramofon, úgy kezdtem el a mesét:

- Lenn voltunk a bányában Bárhelyivel - hadartam monoton hangon -, és elhatároztuk, hogy egy valóban nehezen hihető műbalhét szervezünk. Sok egyéb elvetett ötlet után elhatároztuk, hogy azt fogjuk hazudni, hogy nekem Margarettel, az angol királynő hűgával...

Az elején az aggodalmas szempárok megdöbbenten bámultak rám a szénporos képekből. Mire azonban gépiesen elhadart monológom vége felé közeledtem, boldog röhögés verte fel az akna csendjét.

- A baj csak az, hogy te nem tudsz hazudni, Györgyey - mondta Vanyek. - Át akarsz verni minket, apuskám, de ehhez sajnos nincs tehetséged. Valamennyien tudjuk, hogy a sztori igaz, és ennek a fenséges kalandnak az emlékét sose fogod elfelejttetni velünk. És te se, Bárhelyi, azt, hogy nem tartottad be úri becsületszavadat.

Bárhelyi rám nézett. Szemében harag és tisztelet váltakozott.

- Te, te, te rohadt ripacs! - motyogta és elődalgott.

Margaret hercegnő, az angol királynő hűga azóta szerepelt a sajtóban más férfiak társaságában is, férjhez is ment, el is vált. Nem tudom, volt-e bármelyik szerelmi viszonya megközelítően olyan forró, mint a velem való. Azt sem vehetem készpénznek, hogy miattam bomlott fel a házassága. Azt viszont tudom, hogy Közép-Európában még ma is van egy bányászfalu, ahol jól emlékeznek a század egyik legnagyobb szerelmi históriájára.

- Micsoda rabok voltak itt valaha - mondogatja a töltős apa vájár fiának. - Az egyik például az angol királynő szeretője volt, és mert nem lett belőle házasság, egy világbirodalom hullt darabokra.

Ilyen és hasonló tévedéseket szándékoztam írásommal tisztázni. Tárgyilagosan szemlélve az eseményeket, nem hiszem, hogy szerepem a Közös Piacba való belépésben, a Commonwealth struktúrájának ártértékelésében, vagy akár az ír kérdés alakulásában döntő tényező lett volna. Ugyanakkor belátom, hogy ennek eldöntése hivatásos történészek és szociológusok feladata. Én csak a tények száraz közlésére szorítkoztam.

Charles De Gaulle élkémje voltam!

TÁBORNOKOM EMLÉKÉRE

„De Gaulle meghalt, Franciaország özvegy lett!”, mondta a gyásznapon Pompidou miniszterelnök. De mit mondjak én? Idestova hosszúra nyúló életemben voltam diák, költőrő, szénbányász, könyvtáros, s egyszer bekerültem a történelembe. Nyom nélkül felszívódó porszemnek éreztem volna magam, ha nem lettem volna De Gaulle élkémje, sőt most, hogy a virágok is elhervadtak sírján, bevallhatom: egyetlen kémje.

Árván, megbízó nélkül maradtam. Boldogok azok, akik annak idején szervezeteknek dolgoztak: Boldi a CIC-nek, Gábor a British Intelligence-nek szállított értékes adatokat Alsógödrről. Főnökök jönnek, mennek ezekben az intézményekben, de a kém s emlékei maradnak. Kihez fordulhatok én most, hogy Tábornokom nyugovóra tért?

Mi, kéme, különös emberek vagyunk! Én például békésen ültem egyszerű szobámban, Budapesten, az Úr 1948. esztendejében, mikor csöngettek az ajtón. Beengedtem egy zömök, gyanakvó arcú, bajuszos fiatalembert, Gondosan körülnézett a szobában, leült és suttogó hangon beszélni kezdett franciául.

Nagy tervek, puccsok, összeesküvések és komoly kémkedések ritkán gördülnek akadályok nélkül a történelemben. Ez esetben a kezdet nehézségei közé tartozott, hogy én nem tudtam franciául vagy angolul, ő nem tudott magyarul vagy németül (ő volt a „kapcsolat” vagy „összekötő”, nevezzük a történet során röviden K-nak).

A közös évezredes európai háttér és néhány szó Verlaine-ből valamit segített, s így megértettem, hogy K. Franciaországból jött, s a háború végén De Gaulle tábornok hadseregében tiszt volt. Az is kiderült, hogy idióta barátom, Zuard adta meg címem, aki évekkel azelőtt, mint ösztöndíjas kikerült Párizsba, majd lelépett. Nem azért volt idióta, mert megtagadta állampolgári kötelességeit, hanem, mert ilyen rövid idő alatt elfelejtette, hogy az ember nem küldözget hírnököket a barátaihoz Frankhonból egy olyan országba, ahol a Gestapo vagy az ÁVO izmos ökle tartja fenn a személyi és politikai szabadság lobogóját.

K. arca egyre felhősebb lett. A kezdeti nehézségek után odáig fajult a helyzet, hogy egy szót sem értettem abból, amit mondott. Végül az asztalra csapott, szemembe nézett, s jelentőség-teljesen szótagolta: in-for-macion!

Azt gondoltam, hotel után érdeklődik. Megkíséreltem illusztrálni, hogy a háború alatt sok hotelt lebombáztak, és azért a valaha vendégszerető magyar főváros... K. leintett. „Non, non, non”- mondta, amit jól megértettem, hisz valamennyiünk második otthona Párizs. Erre mozdonyzajt utánzótt csücsörített szájjal, sistergett, könyökét mozgatta (Megy a gőzös Kanizsára), és pislogott. Én a könyvespolchoz rohantam, s levettem egy régi menetrendet.

K. fejét rázta. Próbáltam vele megértetni, hogy ne riassza vissza, hogy 1941-ben nyomták, nyugodtan kimehet az állomásra, az se baj, ha kicsit késik; akik ott várnak, azok még a tegnapi vonatban reménykednek, és ha a mai nem jön, mindig előfordulhat, hogy a holnapi korábban indul egy órával.

K. rám nézett, majd hirtelen letérdelt a szőnyegre. Először azt hittem, imádkozni akar. Aztán láttam, hogy két ujjával vonalakat húzgál: párhuzamos vonalakat. Keskenyeket, majd szélesebbeket. Megint sisteregni kezdett, újabb vonalakat húzott és dühösen nézett rám.

Ha nem emlékeztem volna Vaszary habkő-történetére, valószínűleg a mentőket hívtam volna. Talán akkor De Gaulle és én sohasem kerülünk össze, s a történelem szürkébb freskó lenne a huszadik század falán.

Egyszerre felvillant K. szeme. Leemelt egy francia-német szótárt a polcra, s lázasan lapozni kezdett. Kiderült, hogy a párhuzamos vonalak vasúti síneket jelképeznek. K. azt akarta tudni, hogy a magyarok átépítik-e a keskenyvágányú síneket szélesvágányúra, hogy az orosz vagonok könnyebben gördülhessenek Nyugat-Európa felé.

James Bondnak könnyű. Az író eszeli ki a kérdéseket, tehát a főhős könnyen válaszol. Én még abban sem voltam biztos, hogy valóban ezt akarja-e tudni; még nagyobb probléma volt, hogy nem tudtam a választ.

„Relatif”, feleltem magabiztos nyugat-európai műveltséggel, s mellétérdeztem. Az ember csak akkor tudja megállapítani, hogy egy vasúti vágány milyen, ha van összehasonlítási alapja. Az orosz szélesvágány csak akkor széles, ha mellette van egy magyar keskenyvágány. Mivel mindig csak egyfajta vágányt láttam utazásaim során (voltam kétszer a Balatonon), fogalmam sem volt arról, átálltak-e a magyar vasutak az orosz szabványra.

Egy ideig tanácstalanok voltunk, majd mentőötletem támadt. Elvezettem K.-t a budai HÉV egyik megállójához. Útközben betértünk egy kocsmába, ahol megkínáltam egy sörrel, majd egy másikkal. Később szilvapálinkára tértünk át. Akkorra már K. valamelyest felengedett. Mint egy gyarmatosító birodalom volt tisztje, el nem mosolyodott ugyan, de hangulata határozottan enyhült.

Sötétben érkeztünk a HÉV-hez. Elkezdtek a síneket vizsgálni. Még gyufát is gyújtottam. Megpróbáltunk egyik sínről a másikra lépni anélkül, hogy a talpfát érintenénk. Többször leestünk. Végül is arra az eredményre jutottam, hogy ez a vágány se nem széles, se nem keskeny.

Ezt a meggyőződésemet már nem tudtam közölni, mert a szótárt a kocsmában felejtettem. K. egyszer csak kiegyenesedett, hosszan kezét rázott velem, mélyen a szemembe nézett, s eltűnt a sötétben. Még egy darabig ott álltam a sínek között, majd visszaindultam. Néha elvágódtam a talpfákban, de aztán baj nélkül hazaértem.

K.-t nem láttam soha többet. Ezek az emberek jönnek, megteszik kötelességüket és némán felszívódnak. Ők a történelem ismeretlen katonái, akikért nem hull könny, nem díszíti fejüket babérkoszorú.

A következő hetekben italozás közben az egyetemen vagy zsúrokon többször meséltem furcsa élményemről barátaimnak és ismerőseimnek. Mikor aztán az ÁVO sasszeme letartóztatott, nem is voltam nagyon meglepődve. A biztonság őrei nem tartották humorosnak az esetet. Néhány hét múlva kopaszon és főleg testileg felzaklatva megérkeztem a buda-déli internálótáborba. A 74-es szobába kerültem. Ahogy megálltam a terem közepén és bemutatkoztam, a szobaparancsnok megkérdezte, mi a bulim.

„Kémkedés”, válaszoltam szerényen. Bizonyos megilletődöttséget vártam, de közöny fogadott. A szobában volt már vagy húsz kém, így semmi feltűnést nem keltettem. „Kinek kémkedtél?”, kérdezte valaki. „Biztos valami angol vagy amerikai”, közölte fanyarul egy bajuszos úr. „Teherautószám hordják be őket.”

Felháborodtam. „Ha tudni óhajtja”, mondtam kimerően, „én francia kém vagyok”.

Egyből megváltozott a hangulat. Az egész emeleten csak négy francia kém van, mondták izgatottan, s nagyon örültek, hogy most már ebben a szobában is van egy. A fanyar úr hozzám fordult barátságosan: „Kedves Öcsém, Ófalussy Ágoston vagyok, nagyon örülök, hogy a

Deuxième Bureau képviselőjét üdvözölhetem benned. Bandi bátyám, boldogult nagyatyám fivére, Párizsban élt évekig.”

Megértően, de hűvösen javítottam ki. „Nekem semmi közöm a hivatalos francia kémszolgálathoz. A vád ellenem az, hogy De Gaulle tábornoknak kémkedtem.”

Így kezdődött a diadal, az elismerés fontos érzése. Ne is tagadjuk, történelmi figuráknak ez is fontos. Hajlandók életüket feláldozni hazájukért, de elvárják, hogy felismerjék őket az utcán. Hírem hamar elterjedt, a folyosón mutogattak rám, mert én voltam az egyetlen gaulleista kém. Szobám büszke volt rám, öreg rabok keresték tanácsomat Európa háború utáni átrendezésével kapcsolatban. Nem voltak illúzióim: tudtam, hogy az USA hatalma nagyobb lesz, de nem hittem, hogy egyes amerikai kémek szava döntően eshet majd latba, ha egyedül a mi internálótáborunkban több száz van belőlük. Én egyedül voltam. A magamfajták szerénységével azonban néha komolyan kifejtettem véleményem.

Pozícióm azért is biztos volt, mert De Gaulle Colombey-les-Deux-Églises-ben, a birtokán élt akkor, sértődötten. Lehet, hogy a francia belpolitikában voltak emberei, akik visszatérésén dolgoztak, de a külföldi kémkedés teljes egészében az én vállamon nyugodott.

Mindenkinek vannak konkurensei. Nem röstellem bevallani, hogy nem én voltam a legelőkelőbb kém. Vince képviselte Svájcot. Egyszer részt vett egy vacsorán, ahol a svájci ügyvivő volt a díszvendég. A diplomatával ugyan sosem beszélt, de a munkásosztály vasökle meglátta a veszélyt s internálták, mint az alpesi hegyek megbízottját. Vince igen büszke volt erre. Jó barátságba kerültünk, mert mint mondotta, a jobb kémeknek össze kell tartani, bár kíméletlenül tudtomra adta, hogy én a magányos De Gaulle-t képviselem, viszont ömögötte egy ország áll. Vince rendkívüli gögijében nem értette meg, hogy először is, Svájc kis ország, másodsor, hogy De Gaulle maga Franciaország. Vitánkban hosszútávon én győztem, mert tizennégy évvel később tábornokon) és hazája egymásra talált. Sajnos, bent a börtönben egy év múlva Vince diadalmaskodott. Akkor már Kistarcsán voltunk és behoztak egy Füge nevű pincért mint gaulle-ista kémét.

Nem tudom, hogy történhetett. Biztos vagyok benne, hogy ehhez a tábornoknak nem volt köze, csak tévedés lehetett az otromba államvédelmi közegek részéről. Füge valóban élt egy ideig Franciaországban, de mások is élnek ott. Attól még senki sem lesz kém, hogy fokhagymás kenyeret és csigákat szolgál fel egy kisebb párizsi bisztróban.

Vince továbbra is barátomnak mondta magát, de kapcsolatunk elhidegült. Csak akkor közeledett ismét hozzám, mikor Bazsi bácsi, egy írástudatlan éjjeliőr megjelent mint svájci kém. A hír teljesen összetörte barátomat, idegösszeomlás szélén volt. Azzal próbáltam vigasztalni, hogy Bazsi bá' valószínűleg rosszul értette a vádat, nem Svájcra, hanem Svédországra volt szó. Röviddel utána jött Kálmán bácsi, aki eladta Svájcnak a Gezarolt, amiből az imperialisták megismerték a DDT titkát. „Ez nem gílt! Ez ipari kémkedés”, üvöltözte magából kikelve Vince.

Elnézően mosolyogtam.

Az évek múltak, börtönök és örök változtak. Gaulleista kémek most már szép számmal érkeztek. Persze még mindig előkelő buli volt, és mindenki elismerte hallgatólagosan, hogy az élkém én vagyok.

További pályafutásomról nem érdemes írni. Mindenki tudja, mi a kémek sorsa: rövid ragyogás, diadalmas ívelés a rivaldafényben, de mint a hulló csillagé, az útjuk csak egyfelé vezethet: lefelé. Óh, nem szükséges minket vigasztalni, mi magunk kovácsoltuk sorsunkat.

Nekünk a történelem színpada, ha csak egy pillanatra is, többet ér, mint a boldog kispolgári élet.

A történet ezzel befejeződik. Az Egyesült Államokban élek (pedig az ÁVO-n tett vallomásom alapján az amiknak alig-alig kémkedtem), és állampolgár lettem. De ott volt mögöttem az emlék, a korlátlan hatalom rövid ideig tartó érzése. És ott volt De Gaulle. Pályája ívelt s bár nem mindig értettem vele egyet (az élkém és a megbízó között minden csip-csup ügyben nem feltétlenül szükséges ez), a kettőnk közötti teljesen titkos kapcsolat meleg érzésekkel töltött el. Sokatmondóan mosolyogtam azon is, mikor lemondott. Tudtam, hogy Franciaország egyszer, mikor bajban van, megint visszahívja.

De most elment. Végleg. Teljesen és jóvátehetetlenül magamra hagyott. A halottnak nincsenek kémei. A Deuxième Bureau nem tud rólam. Charles De Gaulle bevonult a történelemkönyvek lapjaira, én pedig egyedül maradtam, megbízó nélkül, jövő nélkül, mint egy nyugdíjra nem jogosult Mata Hari.

Egy lágerlakó panoptikuma

Tévedni emberi dolog

Reggel nyolc óra tájban a Wekerle Sándor utcán ügettem, mikor egy kéz a vállamra nehezedett.

- Görgey úr? - kérdezte egy köpcös hitlerbajuszú.

- Nem egészen - válaszoltam -, de, valószínűleg.

- Akkor a dolgozó nép nevében letartóztatom.

Hirtelen körülnézve szorgos emberek tömegét láttam. Csak ketten nem dolgoztunk: ő meg én.

- De miért? Nekem sürgős dolgom van...

- Mint tanút! Nem tarthat tovább fél óránál.

Beültünk egy taxiba. - Csengery utca - mondta a számot, miközben egy hatalmas pisztolyt bökött az oldalamba.

- Még szerencse, hogy nem a hatvanba megyünk - mondtam az elegáns világfi könnyed humorával.

- Persze, hogy nem, Görgey úr - közölte a hitlerbajuszos és eltüntette a pisztolyt.

Ha valaki ezt a társalgást filmen látja, biztos arra gondolna, hogy a bizalom kettőnk között teljesen helyreállt. De ez súlyos tévedés lenne.

Nekem azonnal eszembe jutott, hogy a hatvan az Andrássy út és Csengery utca sarkán van. Két perc múlva ott vagyunk - és ez a pasas hazudik nekem. Két percért! A kocsiban ülő harmadik személyről nem mondhatok semmit. Vezetett. Mint a régi idők hősies hajóskapitányát, csak az érdekelte, hogy a veszélyes pesti utcákon biztonságban érjen rendeltetési helyére. Tarkója kövér volt és gondterhelt.

Beértünk a hatvanas számú házba. Már lent az ajtónál (a Csengery utcai oldalon) az egyenruhás őr megkérdezte: - Sikertelen letartóztatni? - Válasz: - Igen, elkaptuk a Görgeyt.

Második emelet. Sarokszobába állítottak, baloldalt az Andrássy út, jobboldalt a Csengery utca. Persze ebből nem láttam semmit; zsáruk leengedve.

A szoba ajtajában megint egyenruhás őr. Valóságos népvándorlás kezdődött mögöttem. Csak a falat láttam, de csaknem százötvenen zárandokoltak hátam megfigyelésére. Onnan tudtam, mert majd mindegyik megkérdezte a fegyverestől: - Ez a Györgyey? Végre elfogtátok Györgyeyt. - Az egész hatvan rám várt. Talán Moszkvát is értesítették.

A félelem és a beképzeltség hullámai teljesen elborítottak volna, ha minden ötödik nem azt morogja: - Elkaptátok a Görgeyt?

Ezek szerint nem jelentős tömeg, hanem csak a hitlerbajuszú és annak öt társa dolgozott önbizalmam növelésén. De talán nem is az volt a céljuk.

Rongy

Második napja vagyunk a szűrőben; Bodó bácsi, a Heves megyei kulák, az épület „gondnoka”. Nem rossz ember, de azt hiszi, dolgoztatni kell minket, frissen érkezett, nagyon éhes és rendkívül megvert újoncokat. Tényleg úgy gondolja, hogy az Andrássy út 60. után jót tesz nekünk a padlósúrolás. Helyreráz minket.

Még parkett-tisztításra sem vagyok jó. A volt Károly-laktanyának, szerencsémre, még a Habsburg-időkben sem volt intarziás padlója. Nem műemléket kell karbantartani. Fáradt vagyok, és a kezem még mindig sajog. Nem mondom, hogy Bodó bácsi korbáccsal áll mögöttem, de néha megközelíti a sarkot, ahol tisztogatók. Vagyok annyira érzékeny lelkű, hogy sejtsem: Bodó, a kulák, meg van győződve arról, hogy én vagyok a legrosszabb melós, akit életében látott.

- Nem áll sehogy sem a kezéhez a munka - mondja neheztelve. - Csavarja ki a rongyot, erővel, szedje föl a piszkos vizet, csavarja ki a rongyot! Ha érzéssel csinálja, minden ragyogni fog, mint a Salamon töke!

Nem szólok. Mondjam neki, hogy én gaulleista kém vagyok - és nem szobainas!? Vagy azt: még kém sem vagyok; jogtalanul fogtak el, hoztak ide... Nem az én dolgom a buda-déli laktanya (amihez soha semmi közöm nem volt) suvikszolása.

Nem akarom Bodót megbántani. Tudom, tisztességes ember, és ő is ok nélkül van itt... Négyezer-ötször lökdösöm a padlóra locsolt vizet, kétfelé nyomom a mocskos lét, aztán kifacsarom a rongynak tisztelt cafatot.

A rongy sokrétű fogalom. Van olyan, ami majdnem előző életét játssza meg; úgy tűnik, mintha még mindig egy jobb napokat látott alsóíng, gatyá vagy törülköző lenne. Az is előfordul, hogy a származást már nem lehet kideríteni. Anyaga szürke, fekete vagy barna; négyzet, s néha téglalap alakú. Hasadás a közepén, esetleg szakadás a végén, talán mindkét végén. Nem kell, hogy előkelő rongyszőnyeg legyen; a felsoroltak mindegyike rongy.

Az a darab, amivel én a szűrőépület padlójának hajdani ragyogását kíséreltem meg helyreállítani, nem ebbe a sokrétű családba tartozott. Vékony volt, göcsörtös és felismerhetetlen. Piszokszaga még a vízen keresztül is érződött. Talán több, gépfegyverrel leterített angolnához hasonlított. Szédült katonák irányították a golyókat, és nem tudtak megállni. Ez a vékony, koszos, fekete szalag nem érdemelte meg a rongy nevet.

- Menjen - ajánlotta Bodó -, hozzon tiszta vizet. Igazán nem tudom, mi lesz magából. - Ebben egyetértettünk, én sem voltam teljesen biztos jövőmet illetően, de azért elindultam vödörrel a mosdó felé.

A késő délutánt egy padon ülve töltöttem, s meg se kíséreltem a munka folytatását. Bodó bácsi ezt látható megkönnyebbüléssel vette tudomásul, és nem szólt többet hozzám.

- Leadni a szerszámokat - jelentette be az estét, a „műszak” végét Bodó. - Oda balra tessék letenni. Mondhatom, ez a padló sokkal tisztább. Ne lépjünk vizes bakancssal a száraz részekre - fedtte egyik társamat.

Hirtelen mellém lépett. Belenézett a vödörömbe. Azt hittem, megdicsér, mert a vödör szépen ki volt öblítve.

- Na és - mondja -, hol a rongy?

- Rongy?

- Igen, a rongy. A rongy! Amivel a padlót próbálta mosni!

- Ja, a rongy! Biztos, amikor kiöntöttem a piszkos levet, vele együtt lement a vécén. Ugyanúgy nézett ki, mint a szennyvíz.

- Lehúzta?!

- Igen, lehúztam. Ott áll az ember egy fekete szemű klozetcsészével szemben és... - Bodóra néztem. Viccel ez a hapsi? Azért a mocsokért sír? Nem értettem.

- Ember - kiáltott rám -, az a rongy kincstári tulajdon. Hogy fogunk elszámolni vele, ha maguk eltüntetik? Az, hogy rossz munkát végeznek, hagyján, de ráadásul pazarolják az állam...

Vörös arccal, gutaütés árnyékában tántorgott ki a teremből Tudtam, nem fog feljelenteni. Ő is internált volt, de az értékítéletét elvesztette. Fájón tudtam, hogy olyan világba érkeztem, ahol a szavak jelentése különbözik az énáltalam ismertektől. Ahol a nem-rongy ismét ronggyá válik.

Tetűtlenítés

Maki barátom jelentős szerepet játszott az Actio Catholica Ifjúsági Csoportjában, különösen az egyetemi részlegben. Azt is mondhatnám, hogy ő volt a főiskolások képviselője, és szorgalmasan dolgozott a Ferenciek terén lévő irodában. Mi is a szervezethez tartoztunk, de nem volt íróasztalunk, és így az ő székén és asztalán üldögéltünk, mikor utunk a Belvároson keresztül vezetett. Sok titkot nem tudtunk, az ÁVO véleményével ellentétben nem is nagyon esküdtünk össze, de azért néhány bizalmas értesüléssel rendelkezünk. Ilyen volt például annak felismerése, hogy Maki és titkárnője között a viszony feszült volt. Ennek, ennyi év után elárulhatom, némi oka volt - de nem nemi. Azt hiszem, a hölgy kissé konzervatív lévén, barátom könnyed, nagyvárosiasan kifinomult stílusát nem kedvelte.

Egy alkalommal tökmagot rágtunk cigarettázás közben Maki irodájában; ő nem volt jelen. Ha a dohányzás nem is, talán az egészséges táplálkozás tette, hogy szemem felfedezett egy bőrkötéses zsebnaptárt, az íróasztal végén. A lovagiasság szabályaival ellentétben kinyitottam (talán elhiszik, ha lett volna bele írva, nem olvastam volna el), és az 1948-as kalendárium üresnek találtatott. Hogy ne maradjon az, vadul írni kezdtük az év programját. Talán csacsakáságnak tűnik, már február elejére összehoztuk: Maki a titkárnővel a Gellérthegy aljában randevúzott. Mohóságára jellemző, hogy ugyanabban a hónapban megcsókolta a nőt, márciusban vacsoráztatta és áprilisban az övé lett. Hogy nőorvoshoz együtt mentek a hónap végén, az Maki úriemberségét bizonyítja, remélem, nem valami veszélyes egészségügyi problémát. Mi marad májusra? Tiborral egymásra néztünk; ma már nem tudom, ki említette, hogy a hónap végén „Tetűtlenítés” lenne kívánatos. Már nem emlékszem, hogy milyen más programot készítettünk az év második felére.

A baj ott kezdődött, hogy Maki egy szót sem szólt. Nem panaszkodott, nem keresett tetteket, úgy viselkedett, mintha mi sem történt volna. Kissé idegesek lettünk. Az Actio Catholicában jónéhány pap dolgozott, és attól tartottunk, talán egyiküké volt a naptár. De az ifjúság könnyen felejt... és csak akkor gondoltunk rá újra, mikor...

Együtt ültünk, bulitársak, a buda-déli internálótáborban. Maki mesélt: - Hogy milyen aljasok ezek az ávósok, jellemző arra, hogy még a naptáromba is beleírtak!

Meghült bennem a vér. - Képzeljétek - mondta barátom -, a harmadik nap behoznak valamit, rejtegetik, aztán a Rózsavíz hirtelen a pofámba nyomja. „Mi ez?”, kérdezi. Magamban röhögtem. Én soha nem írok a kalendáriumba, nincs szükségem rá; vagy emlékszem, vagy elfelejtem a jegyzetet megnézni. A feledékenységnek, legalábbis a mi korunkban, pszichológiai okai vannak...

- Majom - kérleltem szelíden -, a tényeket mondd; ne törődj a lélektannal.

- Szóval, mondom, az enyém; mi történhet? Mi van benne? Semmi nincs benne. Durr egy pofon.

Megrázkódtam. - Tovább, kérlek.

- Kinyitotta a strici. Valami találkozők voltak benne. És kivel? Ezek a dögök belekrikszkrakszoltak csókokat, pont..., de ami a legjobban dühített, emlékszem még ma is, május huszadikán: a „Tetűtlenítés”. Meg vannak ezek zavarodva? Megmondtam a véleményem, és akármennyire össze voltam verve, a szemükbe vágtam, „hogya írást hamisítanak, legalább nézzék meg az eredetit, és ilyen emeletes marhaságokkal ne próbálkozzanak. Mért nem írnak be valami politikait legalább, mint fegyverek, vagy tengeralattjáró...!” „Te minket ne oktassál

és vádoljál: ezt mind te írtad, te rohadt fasiszta csibész. És a tetűtlenítés, az biztos titkosírás; mit gondolsz, te fasiszta, mi azt hisszük, hogy az imperialisták mindent leírnak, hogy a bíróságnak ne legyen gondja? Minek tartasz minket, te rohadék, értünk mi a kémelhárításhoz!” De én tudtam, hogy igazam van, hiszen a naptáramban soha egy szót sem írtam - mégis alaposan megverték. Mit szóltok ehhez az aljassághoz?

- Makikám - mondtam -, minden éremnek két oldala van. Esetleg, ritka esetekben, három.

- Mi a francot akarsz ezzel a hülyeséggel közölni? - kérdezte.

- A legjobb lesz, ha ezt neked Tibor meséli el. Többet tud róla; tulajdonképpen az ő bulija... - és ezzel gyorsan eltávolodtam csoportunktól és a szakácsszobába menekültem.

A csákány

Fent dolgoztunk a törzs (ávós) épületek közelében. A fákat már mások kivágták, mi a tuskókat távolítottuk el.

Nem vagyok éltuskózó. Cserján Attilával úgy hámoztuk a gyökereket, mintha trójai emlékeket lepleztünk volna le. A helyzet reménytelennek látszott, és a munka mindennemű megszakítását örömmel fogadtam volna.

A szünet Manó személyében jelentkezett. Ellenségei Gonosz Manónak hívták, a Néphadseregben, a trénnél szolgált; egyesek (önmagát is beleértve) szerint őrnagy, mások szerint őrmesteri rangig vitte. Ezen a kora tavaszi napon az bántotta, hogy a talált könnyű, amerikai csákányát valaki eltulajdonította. A szerszámot már napok óta használta, s mivel a raktáros minden reggel neki adta oda, jogot formált rá.

Ezen a reggelen valaki mást osztotta a szerszámokat, és így Manó egy nehéz, saját írása szerint otromba és kevésbé produktív „műszert” kapott. Nem vitás, különösen az őrnagy jelenlétében, a könnyű szerszámot izmosabban lehetett emelgetni. Valójában azt sem tudom, kié volt az imádott csákány; valószínűleg a népi demokráciáé, de Recsk szabályai szerint Manónak voltak íratlan jogai. Tuskóról tuskóra járt a kistermetű volt katona, és mindenkit meggyanúsított; csákányokat emelgetett, és rendkívül durva szavakkal kívánt szomorú jövőt annak, aki ezt a jogtalanságot elkövette. De az igazság az, hogy a többieket sem kímélte. Attila is, én is, szerszámunkra támaszkodva figyeltük az eseményeket. Az őrnagy egyszerű ávós volt; s habár úgy viselkedett, mintha semmit sem venne észre, elnézte a vádló szorgos nyomozását.

Eddig minden rendben zajlott. Szórakoztatott, ahogy Illés (polgári neve) gödörről gödörré haladt, megállt, majd felkiáltott. - Ez az! Elvitted egy idős, beteg rabtársad szerszámát! Te nevezed magad politikai fogolynak? - Aztán rájött, hogy nem ez volt az ő szerszáma, és továbbállt. Bocsánatkérés nélkül. Ez már sokszor megismétlődött, mikor egyszer csak hozzánk ért.

A két munkahely között még kis beszédet is tartott. - Tolvajok - mondotta. - Rohadt tolvajok! Nem ember az ilyen, és megérdemli a sorsát. - Megállt a gödrünknel, ami láthatóan sekélyebb volt a többinél. Cserján ásóval dolgozott, az egyetlen gyanús szerszám az én kezemben volt.

- Itt van! - kiáltott fel diadalmasan a kis termetű volt katona. - Te vagy az, Györgyey! Nálad van! Add vissza azonnal, te strici!

Az eddigi esetekhez hasonlóan, most mindenki ránk nézett. Valahogy nem számítottam arra, hogy engem is meg fog gyanúsítani. Elöntött a harag. Ma sem tudom, miért. Valószínűleg azért, mert éhes és piszkos voltam, s rongyokban dolgoztam olyan dolgokon, amikhez semmi közöm nem volt. Ahelyett, hogy randevúkra jártam volna, köves földet ütöttem kevés eredménnyel, és a tuskó meg se mozdult. Kiléptem a gödörből.

- Jegyezd meg magadnak, Illés, egyszer és mindenkorra, hogy mi, Györgyeyek, lophatunk pezsgőt, gyémántot vagy táncosnőket; de csákányt soha!

Halálos sárgaság

Recsken a remény színe a zöld helyett a sárga lett. A fertőző májgyulladás, amelyet sárgaság néven ismertünk (talán orvosaink is), beköszöntött táborunkba. A tünetek közé tartozott a könnyök hajlat és a szemgolyó elszíneződése (sárgára!) és a vizelet mélybordóvá változása. Mondanom sem kell, állandóan a karomat nézegettem. Tükör nem lévén, a szemgolyómmal csak belülről találkoztam, viszont pisilés közben szorgosan vizsgálgattam a vizelet árnyalatait. Milyen előnyökkel járna, ha megkapom a betegséget? Hat hét a jó meleg kórházbarakkban (ahol már vagy húszan üdültek ezzel a kórral) - nincs kivonulás, nincs kötöttség, s a ritka verés itt teljesen elmaradna. Életet mentő betegség lehetne ez az áldott sárgaság!

- A májgyulladás nagyon jó dolog! - mondta Gráf. - Impotens nem leszel tőle, legfeljebb a májad pusztul el, de akkor mi van?

- Két mája van az embernek és egy veséje - közölte Ludmilla, akitől ilyen mélyreható tudományos nyilatkozatot rabságunk éveiben csak akkor, egyszer hallottam. - Nincs baj!

Az én anatómiai tudásom erősebben meg volt alapozva, mint Ludmilláé. (Ezt csak mint tény állapítom meg, nem hencegésnek szánom.) Egy máj, két vese! Az embernek csak sakkjáték közben kell a tizedik lépésig előre gondolkoznia. Bár egyelőre nem akartam meghalni, de a munka és a kivonulás gondolata a hepatitis irányába vonszolt.

Már-már alig hittem a szerencsének, amikor egy reggel megláttam, hogy gyönyörű bíbor-sugárban ível vizeletem. Bőröm is sárga színekben gyöngyözött, bár szememet még mindig nem láttam kívülről.

A recski orvosi kezelés nem egyezett meg teljesen Sir William Oslernek, a gyógyító művészetek XIX. századbeli atyjának és egyik etikai óriásának nézeteivel. Lehetett betegállományért folyamodni, de ha a létszám betelt, erre még súlyos, fulladás által beállt halál sem volt „elégleges”. Az internált az ajtóban állva előadta panaszát, majd a következő bátorító válaszokat kapta:

1. Dagadt, dagadt, de nem piros! Kivonul!

2. Piros, piros, de nem dagadt! Kivonul!

3. Piros és dagadt, de nincs láza! Kivonul!

Az effajta diagnózisnak az az előnye, hogy tovább fejleszthető, például:

4. Van láz, de nem dagadt... és így tovább!

Ezért a bizánci császárok palástjának színére emlékeztető pisilésem napsugarat csempészett életembe. Egyetlen testrészemnek sem kellett dagadtnak lennie, sem pirosnak - a bíbor húgy elég volt.

Betegségemmel azonnal jelentkeztem, és valami tartályba vagy bádogpohárba kellett vizeletem, parancsra. - Szedd a cuccodat és söprés a kórházba! - mondta ki a végzést Dr. Ács. Halálgyorsan eliszkoltam, hogy mihamarabb készülődhessek a nagy útra. Nem tartott túl hosszú ideig a csomagolás. Hamarosan boldogan nyúltam el a kórház szalmazsákjában.

Oly szép volta paradicsomi vakáció gondolata, hogy aggódni kezdtem. Hogy lesz ebből hat hét?

- Ne hülyéskedj! A sárgaság hat hétig tart - nyugtatott meg Dénes István, akinek orvosi tudása valamennyiünkét túlszárnyalta. Pisti az 1949-es Világifjúsági Találkozó (VIT) alkalmából beszélgetett, úgy hiszem, egy angol diákkal. Jó benyomást tehetett a nyugati világ eme haladó képviselőjére, aki tudta, hogy valójában a személyi barátság alapozza meg a békét, és a vasfüggöny mögött élőkben erős vágy él egy jobb jövő iránt. Ezért kezdett el beszélgetni azokkal a hazaiakkal, akik - ellentétben a Londonban tanyázó imperialistákkal - valódi békét és haladást akarnak, pont úgy, mint ő. Pistit a beszélgetés politikai része hidegen hagyta, de elfogadta a kínált Players cigarettát. Sajnos már csak két staubja volt Albion igaz fiának, ezért fiatal barátjának átnyújtotta az egész dobozt. Ahelyett, hogy ez a gesztus pecsétet tett volna az egyaránt békeszerető nyugati és keleti népek barátságára, Dénes Pistát rövidesen elfogták; és követelték tőle azokat a kémkedési utasításokat, amiket az átkozott nyugati ügynök neki a VIT-en átadott.

Kettőjük sorsa így aztán szétvált. Az angol visszatért Londonba vagy Manchesterbe (vagy ahova éppen vissza szoktak menni), majd barátainak hosszasan mesélhette, hogy „a kommunisták éppen olyan emberek, mint mi vagyunk, nem akarnak háborút, csak a mi gonosz vezetőink terjesztik ezt. Adtam az egyiknek egy pár cigarettát, aki nagyon meleg barátsággal köszönte meg. Remekül megértettük egymást.”

Persze a jó brit tévedése csak egyike volt a sok másiknak; a többértű tévedéssorozatnak! Dénes Pista például sose volt kommunista, és csak véletlenül tűnt fel ott, ahol a progresszív nyugati a cigarettát osztotta. Pistit aztán elfogták, bevitték az ÁVO-ra, és addig verték a fejét, amíg az úgynevezett Jackson-féle sérüléses epilepsziába nem esett. Mindennap órákig tartó görcsös rohamai voltak, és a recski időket főleg a kórházbarakkban töltötte. Hátborzongató volt nézni, ahogy habzó szájjal a földön hentergett; féltünk, hogy csakhamar meghal.

A rohamok közötti szünetekben viszont kedves, intelligens fiú volt, s az idők során komoly orvosi tudást szerzett magának. A szakembernek járó tisztelettel hallgattam tehát az ő sárgaság-diagnózisát. - Ez súlyos betegség, amit csak úgy ukk-mukk-fukk nem lehet lerázni. Nem veszélytelen, sokan bele is haltak már.

Nagyon felvidított Pisti vigasztalása és boldogan berendezkedtem a betegség elviselésére. Ez nem volt nehéz feladat. Esténként, bevonulás után, barátaim is meglátogattak (természetesen illegálisan), és irigykedve néztek rám.

Két-három napig túlzottnak éreztem az aggodalmamat. „Carpe Diem”, idéztem, s remekül éreztem magam. Harmadnap viszont kimentem a napra és hosszasan s egyre nyugtalanabbul nézegettem a könyökhajlatot. Csak annyira volt sárga, mint egy gyakran szivarozó hordár nyelve.

Alig vártam, hogy Maki barátom és bulitársam másnap megérkezzen. Nagyra értékeltem véleményét, és jólesett, hogy aggodalmamon nevetett.

- Sárgaság, hat hét! - mondta -, néha még több is.

- De a színem... halványodik.

- Ugyan, olyan vagy, mint egy napraforgó - nem olyan kerek, csak hasonló színárnyalatú.

- Majom, már a vizeletem se a régi. Fakulok!

- Ez attól függ, hogy éjjel vagy nappal megy keresztül a vesén a húgy. Reggel erősebb, a színét csak a sötétben nem látod jól; ilyenmód délután már persze nem az. Az anyagcsere sűrűl napközben. (Maki bölcsész volt!)

Az esti orvosi felülvizsgálaton Ács-Mengele arcán láttam azt, amit még a leggyakorlottabb orvos sem tud elrejteni a halálos beteg elől. Mintegy feladják a gyógyítást. Ez történt most is. Alig nézett rám, továbbment. Félelmem valósággá vált. De később kiderült: ez a betegség is, mint sok minden a felnőtt életében, propaganda csupán, nem igazi baj.

Semmit sem éreztem. Egyre erősebb lettem, és feltartóztathatatlanul sodródtam az egészség felé. Maki még néhány napig vigasztalt. A kórházbarakk előtt álltunk, és mint egy távoli rokon, aki véletlenül pont akkor látogatja a haldokló páciens, mikor az kileheli lelkét, megáll, körülnéz és a doktort keresi. - Ne hülyéskedj! Hat hét. Borzasztóan nézel ki. Az igazság az, hogy aggódok érted! Tudod, hogy meg is halhatsz?

Elsietett. Vigasza nem hangzott meggyőzőnek. Szavaiban nem volt érzés, csak sajnálat...

Két nap múlva már kivonultam a kórházból, s újra törtem a követ.

Pillangókisasszony

Korán sötétedett. Bent se volt otthonos, de kint egyenesen kegyetlen. - Mesélj! - hallatszott innen-onnan.

- Első szerelmem Diana Durbin volt. Micsoda nő! Becsületszavamat adtam, hogy csak ő lesz a feleségem. Hogy mennyire komolyan vettem ezt, abból is látszik, hogy akkor voltam tizenhárom, most elmúltam huszonöt, és még mindig nem vettem el senki mást.

- Senki mást se! De őt se! Hahaha!

- Mindegy, volt egy filmje, azt mesélem el. Hamupipőke történet. A szegény árva lányt a rokonai magukhoz veszik; nos, ott van a gonosz mostohatestvér...

- Kettő.

- Nem. Csak egy. És hogy őszinte legyek, legalább olyan klassz csaj, mint a Durbin, csak nem énekel. Viszont nagyon gazdag.

- Nekem legyen mondva. Akármelyik jöhet!

- Mind a kettő!

- Akarjátok, hogy meséljek vagy nem? Akkor kuss!

- Fogjátok be a szátokat, hagyjátok Gizit dumálni.

Nem tartoztam az élvonalbeli mesélők közé, a jó második garnitúrába számítottam. Gráf Pistával hat P. Howard regényt kívülről fűjtünk, néhány filmet betéve tudtam, és sorozatom, A női lélek rejtelmek címe alatt, periferiális-klasszikus hírében állott, ha nem is emelkedett Faludy mesélésének színvonalára. A Pillangókisasszony című amerikai filmet először adtam elő most.

Az előzmények, melyeket zaftosan körülírtam hallgatóimnak: a kis árva lány beleszeret egy milliomos fiúba a bálon, ahova nem lett volna szabad elmennie. Boldogan táncolnak, de másnap a gonosz (ám szép) unokanővér kigúnyolja, és a szegény Durbin elhiszi, hogy Ted, a fiú, csak nevetett rajta s nem vette komolyan. Bánatában tanárnő lesz, és az iskola vénlány igazgatónője szárnyai alá veszi. Az idős hölgy meghallgatja a történetet, titokban értesíti a fiút - aki, persze, azóta félősrűlten csak Diannát keresi -, majd a tanárképzősök évvégi ünnepélyén megjelenik a srác, hogy karjaiba zárja és elvigye magával Durbinomat. Szem nem marad szárazon, de...

- Megismerték egymást?

- Ne zavarogj! Szóval, itt van az évvég. Diana Durbin belekezd a Pillangókisasszony áriájába. A nézőtérben sok-sok aggszűz amerikai tanítónő üldögél. „Míg, egy szép nap végre, füstfelleg száll a magas égre, messze túl, túl a láthatáron, hajó jön, jön a habzó áron...”

- Az áriázásodból talán elég lesz!

- Hálátlan dögök! Tehát, a kis tanítólány lelke egyesül a melódiával. Tudja ő is, el fog tűnni a sok besavanyodott hölgy között, és megérti Cso-Cso-Szan mérhetetlen bánatát. Ahogy a japán lány egyedül marad, ő is árva marad örökre. A hajó ugyan megjelenik...

Körülnéztem. Hirtelen rájöttem, hogy a történetnek másik jelentése is van.

- A Pillangókisasszony várja az amerikai hajót. Egy szép nap jönnie kell, hatalmas, a modern technika minden vívmányával ellátott, fehérén tündöklő cirkáló. Ágyúcsövei, melyek mellett Vastag Berta elbújhat, körbe-körbe forognak, lassú, tévedhetetlen biztonsággal. Játszi könnyedséggel győzi le a tajtékzó hullámokat; páncéltornyai fénylenek, az ég kékjével erős kontrasztban.

- Hány, hány hajó jön?

- Azt még nem lehet tisztán látni. Lehet, hogy egy, hiszen az is elég volna a technológiailag elmaradt Japán legyőzésére, de az is lehet, hogy az csak a hatalmas flotta első küldötte. A tengerészgyalogság a fedélzeten sorakozik, a fegyverek csillognak, és a legyőzhetetlen amerikai hajóhad befut a kikötőbe.

Nemcsak a tanítónők, nemcsak Diana Durbin, de ebben a pillanatban mindenki epedve várta Pinkerton hadnagyot. Meg az amerikai flottát. Meg a légierőt. Meg a hadsereget.

Halálos csönd volt egy percig. Még ha volt is a hallgatóságban besúgó, mit jelenthetett? Hogy történelmileg nem egészen stimmel a mese?

- A fiú bejön, és még mielőtt Diana Durbin teljesen befejezné az áriát, közepen, a széksorok között halad; a lány meglátja, lelép a dobogóról, karjaiba omlik; hallatszik még egy utolsó énekhang, majd hosszú smárolás és együtt mennek a boldogság felé. Könny patakzik az öreg igazgatónő szeméből. Remélem, meghívják keresztanyának.

- De nagy kár, hogy nem hajóval jött el Durbincsért - mondta Ludmilla, aki nyilvánvalóan nem értett az egészből semmit. - Ide is eljöhete.

- Te barom, még hat Dunába se férne be egy ilyen csatahajó. Aztán meg másodpercek alatt szétlőné a partokat.

- Elég! Inkább elmesélek egy másik filmet.

- Isten ments!

A barakk egyik része röhögött, a másik - hogy oly cafatul átverték - átkozódott, s így jobbnak láttam visszavonulni.

Ha nem akarják, hát ne tudják meg, hogy Diana Durbin micsoda nő volt!

A leforrázott farkok

A két sor barakk már állt, és a létszámmellenőrzés után ávósok vették körül. A latrinára eljutni vagy az orvosi épületet meglátogatni reménytelen volt. Kínóztak, egzecírozattak, amíg vagy beszart vagy még betegebb lett a rab.

B. bácsi szociáldemokrata volt. Kint esett az eső, ám ő nyugodtan, semmivel sem törődve várta a vacsorát. A levesnek is alig beillő főzelék véletlenül forrón érkezett. Nagyon forrón. B., aki a felső priccsen rongyos gatyában üldögélt, egyik barátjától kapta a csajkát. Ki volt a hibás, ma sem tudjuk; az, aki ügyetlenül nyújtotta fel a kaját, vagy maga B.? Mindenesetre a forró bab a derék ember farkára ömlött.

B. velőtrázó üvöltésbe kezdett. Borzasztó lehetett a fájdalma, mindenki megszánta. Mit lehet itt tenni? Hogy jutunk el az orvoshoz?

Azt gondoltam, hogy ez az esemény még az ávósokat is érdekelni fogja. Jelentkeztem, és másodmagammal tróglira tettük B.-t. Az első ávós legott megállított.

- No, mi van, ürgék?

- Felügyelő úr, társunk teljesen leforrázta a farkát.

- Micsoda?

- A forró bab a faszára...

- Menjenek!

És így ment tovább. Aki megállított, azonnal tovább is engedett. Leszállítottuk B.-t, és visszaindultunk. A varázs még tartott. Humanista őreink csaknem szimpátiával érdeklődtek.

- Mi van vele? Mi lesz vele?

- Vége a farkának. Soha többé nem fog tudni baszni.

- Soha, mi?

- Soha többé!

Baj nélkül értünk vissza. B. néhány nap szenvedés után felgyógyult, de még több mint három évig valóban nem tudott közösülni. Igaz, más okokból.

Dücskő

Recski üdülésünk későbbi szakaszában egy kiváló ávós szakaszvezető csatlakozott hozzánk. - Olyan marha, hogy még a tuskót is dücskönek hívja - mondta Novák, aki maga sem tartozhatott volna a Francia Akadémia halhatatlanjai közé.

Elzárkóztam mindig a megfontolatlan véleménynyilvánítástól. Szerintem az, hogy valaki a tuskót dücskönek nevezi, nem sokkal jobb, mint fordítva. Jóízű emberek számára ez 1952-ben nem volt beszédtema, s én sóváran vártam arra az időre, mikor talán a fák alatt csupán sétálgathatok, de nem kell kivágnom őket. Nem fűrészelem darabokra, nem cipelem őket, sőt még gyökereiket sem kell eltávolítanom a nem-is-olyan-édes anyaföldből.

Dücskő felügyelő úr (a név végleg ráragadt, hiszen polgári nevén soha nem mutatkozott be) külsőleg egy új, szögletes klozettkeféhez hasonlított. Civilben kondás volt, és ellenségei szerint a disznópásztori munkát nem hivatásból választotta, gondos megfontolás után. Azzal gyanúsították, hogy a falu végén, egy elhagyott vityillóban, mint visszamaradott fiúcska, látta meg a napvilágot. Ehhez nem tudok hozzáfűzni semmit, de annyi igaz, hogy Dücskő szónoklatai, de még rövidebb nyilatkozatai is - nem ismerte a nyelvtant, hiányzott belőle az ötletesség - sok kívánnivalót hagytak maguk után.

Szembefordulva féltucat ürgével, így üvöltött: - Maguk most azt mondják magukba... bassza meg a szakaszvezető úr a kurva anyját!... De - és itt drámai szünetet tartott - én igenis NEM baszom meg! Van itt ész!!! - S ezt követően nem hónaljára, hasára, hanem homlokára mutatott, ami, ha mást nem is, de anatómiai tájékozottságot árult el.

Gondozottjait Dücskő csak nehezen engedte a latrinára. Nemcsak felügyelni, de nyomozni is tudott. Reggelenként például, mikor az első fogoly visszaérkezett vegetatív „funkciónak” elvégzéséről, Dücskő a budiba rohant és tüzetesen megvizsgálta a legfelső székletet. Ha szikkadt ürüléket talált, komolyan megdorgálta a gondatlan kémet, összeesküvőt.

Az igazi átok azonban az volt, hogy Dücskő nem szűnt meg. Nem tartozott az élszadisták közé, de állandóan járt a szája: üvöltözött, káromkodott, szidalmazott. A bányában egyszer megjelent mögöttem és elkezdett kritizálni.

Az igazság kedvéért itt meg kell jegyezzem, hogy nemcsak Dücskő, de a többi őr is szinte vadállattá vált, mikor engem dolgozni látott. Mi okból, nem tudom, hiszen én nagy lelkesedéssel csákányoztam, lapátoltam, valahányszor ávósok voltak a közelben. Azonban most is, mint mindig, legjobb szándékom ellenére is, másodperceken belül fenevad lett a szakaszvezetőnk.

A használati utasítás szerint a rab nem reagálhat az örök szidalmára. Dücskő általában három és fél percnyi szitkozódás után továbbáll és megy mást boldogítani. Én azonban két percig bírtam csak. Aztán akaratom ellenére megfordultam, mert egyszerűen látni akartam azt az alvilági jelenséget, aki ezt a fantázia nélküli, bornírt, trágár szótömeget, mint valami monumentális kloáka, ilyen sűrűn magából önteni képes.

Nem vert meg, de még további tíz percig kellett hallgatnom. Ma sem tudom, melyik volt a rosszabb.

Ezért is könyveltem el személyes elégtételként Csikász kötő győzelmét. Miska tulajdonképpen „kulák” volt, illetve kulákként került Recskre, ami persze egyáltalán nem jelenti azt, hogy a fentnevezett orosz társadalmi csoportnak valóban tagja lett volna. A ravasz, jó humorú

parasztember ezen a szép tavaszi napon kevesebb meggyőződéssel kalapálta a követ, mint azt a Dücskő által megálmodott, ideális munkatempó megkövetelte volna.

- Maga lusta, marha, fasiszta disznó, rohadék cafat, marha stb... (a stb. az én megjegyzésem, mert valóban nem érdemes az utókorra átmenteni Dücskő kreativitás nélküli szótömegeit), mért nem üti azt a kibaszott... - s akkor hirtelen váltás: - Mért van maga itt?

Csikász, aki akkor már jóval erőteljesebben kalapált, így válaszolt: - A párttitkárt valaki megverte és engem is behoztak. - Dücskő: - Maga fasiszta szemét! A nagyszerű párttitkárt? Maga rohadék! Mi volt maga civilbe?

Csikász arcán mintha a bánat szürke felhője reppent volna át. Szomorú barna szeme Dücskőn állapotodott meg. - Kondás voltam, felügyelő úr!

Dücskő szó nélkül elrohant. Nem szidott senkit, hangosan ügetett a bányaszinten a megtört, kék andezitkupacok között. Néhány perc múlva visszatért, és jelentőségteljesen megállt a buzgón kalapáló Csikász előtt.

- Igaza volt, bassza meg! - üvöltötte vérvörös arccal. - Igaza volt, és jól tette!

Ezután a rendkívül izgatott Dücskő izzadtan továbbszáguldott. Csikász Mihály akkor komótosan leült a kőkupacra és békésen rágyújtott egy cigarettára.

Ganajovics Trágyó, az író

A nagy délszláv író neve természetesen nem Ganajovics Trágyó volt. Csak ellenségei hívták így, de már nem tudom, miért. Kedveltem őt, és csak a történelmi igazság kedvéért szögeztem le, hogy szimpátiámmal nem mindenki rokonszenvezett a táborban.

Ez a magas ember valamikor testes lehetett, de a recski fogyókúra az ő esetében is sikeresnek mutatkozott. A fizikai és lelki sértéseket nem vette tudomásul, és méltóságát a kedvezőtlen körülmények között is megőrizte.

Nyilvánvaló volt, hogy az ő szemében nem politikai elítéltetésem volt az érték. Számára nem sokat jelentett a kémkedés vagy összeesküvés. Belépőjegyet Ganajovics exkluzív szellemi birodalmába az adott, hogy bölcsészetre jártam. Nem tudom, hogy Mauriac, Knut Hamsun vagy Apollinaire-ről elejtett (minden valószínűség szerint örök érvényű) szavaim nyomán ismerkedtünk-e meg, de egy időben kifejezetten kereste társaságom az esti kő- vagy fahordás alkalmából.

Egy pár szót talán nem kifejezetten irodalmi tevékenységeinkről. A szocialista közgazdaság akkori, bizonyára nemzetközileg is elismert tervező szakemberei (Vipla, Bányarém és a Mester), az úgynevezett „üresjáratot” erősen helytelenítették. Bár én úgy éreztem, ha magamat be tudom vonszolni a barakkba, már az is energiafogyasztás és figyelemre méltó teljesítmény. De a fent említett kutatók, s természetesen azok tanítványai is, szerettek marha nagy terheket rásózni a rabokra.

Büszke sétám ezért inkább botorkálásnak tűnhetett. Ganajovicsé is. De mi se a teherről, se a kiálló kövekről, se az ávósok undorító őrjöngéseiről nem beszéltünk.

- A modern irodalom, természetesen elsősorban a regényre gondolok... - kezdte Trágyó a kanyarban, miközben átbillentette a nagy követ bal válláról a jobbra, s majdnem hasraesett -, csakis személyi, mélyen személyi élményekből fakadhat.

- Még jó, hogy hozzátetted, hogy „modern”. Persze Faludy szerint...

- Kérlek, annyira személyi, hogy a világ csak mint véletlen tényező szerepelhet körülötte. Jelenlegi könyvem, amin két hónapja keményen dolgozom, éppen azért jelent meglepő kivételt.

- Azt hittem, követ cígölsz, azon dolgozol, hahaha... - szólt közbe teljesen indokolatlanul Laczóffy, aki széles kockafejével és a Sísapkás szemében bűnösen könnyű kövel a kezében lépett mellénk hirtelen.

- Mint mondtam, új regényem kivétel, de én megengedhetem magamnak. Hősöm fiatal író, aki egy gazdag paraszt - nevezzük kuláknak - lányát veszi feleségül. Először nem is akarták hozzáadni, de a szerelem győzött. Később azonban munkára, mezőgazdasági munkára noszogatják. Mégpedig erősen! Az egész család.

- Ez nem lesz túl érdekes regény. Izgalom kell bele! - javasolta a laikus Laczóffy.

Ganajovics csaknem megtántorodott.

- Nem tudom, mért szól bele két irodalmi ember beszélgetésébe, különösen akkor, ha... - eközben én kissé kihúztam magam, s így a kő valamivel könnyebben helyezkedett el vállamon.

- Mért ne beszélgethetnénk, ha az örök nem szólunk?

- Mert nem ért hozzá! - válaszolta Ganajovics, a szláv mélabú és a dodonai véglegesség nemes ötvözetével. - Mondja, mi volt maga otthon?

- Vasutas.

- Vasutasok nem olvasnak!

- Mi az, hogy nem? Persze, hogy olvasunk! Én is.

- Könyveket?

- Igen. Néha még vastagot is. Én például végigolvastam Bromfield Árvíz Indiában című regényét, ha tudni akarja.

- Hallod ezt? - fordult hozzám Trágyó, már amennyire a kő és az ösvény engedte. - Mit szólsz? Vasutas és olvas! Könyvet! Én még ilyet nem is hallottam.

- Elég baj az - panaszolta Laczóffy. - Többre kéne a vasutasokat becsülni.

- És a végén mi történik a fiatal íróval? - kérdeztem, mert különböző foglalkozások szociológiája sohasem kötött le igazán.

- Nem sikerült megtörni őt. Viszont felesége, aki eddig pártolta, most a parasztszülők oldalára áll és zsörtölődni kezd: Miért nem tudsz egyszer egy héten kapálni menni, vagy legalább vigyázni a béresekre?, meg ilyesmi. Hősöm azonban ellenáll, mert a művészet az első...

A távolban feltűnt a tábor kapuja. Elöttem akkor ihletes tisztességgel állt valami, amit szerettem volna a délszláv irodalom jövőbeli kritikusainak átadni: Ganajovics Trágyó eme regénye igenis alanyi lesz! A fiatal íróban felejthetetlen emlékművet fog állítani önmagának, ha egyszer lesz majd írógépe, vagy legalább papírja és ceruzája...

De most neki is, mint nekünk, csak kövei voltak. Halk, nehéz kövek, melyek irgalmatlanul nyomták a vállát.

Faludy Gyurka konzervjei

Az első barakk bejáratához vezető ösvényen dolgoztatunk. Vasárnap délután van, a nap süt, és a hajtás nem komoly. Faludy rongyosan, nagyon soványan, a szokottnál több keléssel a testén, és még a szokottnál is lassabban, meditálva kaparássza ásójával az út szélét.

- Mondd - kérdezem elgondolkozva -, ha a szövetségesek jönnének, te mint volt amerikai katona, tudnál intézkedni az érdekünkben? Ezek a szomorú angolszászok talán azt se tudnák, hogy mi kik vagyunk.

Gyurka rágörnyed a szerszámra. Szeme csillog. (Ha a test erőtlen is.) - A legjobb az lenne, ha az első hadsereg érkezne ide. Szolgáltam ott, és jól ismerem a főtörzsőrmestereket. Az a lényeg. Ezredesek változnak, de a „staff-sergeant” marad!

- A géhások a legfontosabbak - veti közbe Cseh Ödön. - Ők uralják a kaját. Azonnal kaphatnánk „ami” konzerveket. Ládaszám!

- Kakaó, csokoládé, kolbászkák, nehéz veretes sonka! - sóhajtja Csáthy Dénes.

Mi az a veretes sonka?, kérdeztem, de csak magamtól. Prágairól hallottam, ettem is sokszor, de...

- Jó barátom volt az első hadsereg főgéhása, Jim N... valami... - mondta Faludy György megfontoltan -, sajnos, időközben elfelejtettem ezt a történelmi nevet. Helyette helyett viszont írtam számtalan szerelmes levelet valami Corky nevű nőnek Hobokenbe, New Jersey államba. Ha jól emlékszem, több mint kétezer cigarettával tartozik nekem - folytatja. - Annyi kaját kapnátok, srácok, hogy émelyegne a gyomrotok a sok remegő zsírtól. És persze staubot is. Tucatjával.

Ottó Laci szemében könnyek jelentek meg. - Istenem, de jó is volna zsírtól émelyegni és nem az éhségtől szédülni állandóan - rebegte. - Te, tudod mit szeretek Faludyban? - fordult hozzám. - Azt, hogy praktikus ember. Igaz, nagy költő és gyönyörűeket ír - például ilyeneket, mint „véred kiömlő harmatával”, meg „hatvanhat napja nem néztem eget” -, de ugyanakkor szigorúan praktikus. Mint egy mérnök. Neki az első hadsereg kell, mert akkor rögtön kapunk enni. Ez a realitás! Ő nem cicázik, neki nem kell a tizenegyedik vagy a tengerészgyalogság, akármilyen híres. Az első hadseregben az a Jim hogyishívják rögtön adna enni. A feladat tökéletes végrehajtására ez az osztag a legalkalmasabb. Kivéve, ha... - s Laci szemeiben félelem látszott -, mi van akkor, ha ez a Jim már esetleg nem él, vagy valamiért lecsukták?

- Ne majrézz - nyugtattam meg. - „Ami” őrmestereket nem csuknak le, és ha ő meghalt, ott van a helyettese. Gyurka biztosra megy. De mondd, mi az a veretes sonka?

- Veretes? Azt hiszem, Dini peregcs sonkára gondolt. Sonka pereccel.

Sonka pereccel. Körülnéztem. A tájon béke honolt. Ávós nem látszott, vamzer nem volt a közelben, s így szabadon beszélhattunk hadseregekről és konzervekről. Csontvázszerűek voltunk, és aggódva néztük Faludyt, bizonytalan mozgását, testén a furunkulusokat, miközben valamennyien az első hadsereg kimeríthetetlen konzervraktárára gondoltunk.

Ülnök, népi

Az 1953 őszen Kistarcsán összegyűlt közönség sokban különbözött a tábor régi lakóitól. Az eredeti tarcsaiakat, akik az utolsó három évet helyben, tehát szobában töltötték, meg lehetett ismerni fakó, pergamen színezésű bőrükről. A recskiek napsütött arca keveredett a több helyről begyűjtött, ítélet nélkül sínylődő internáltakéval, de fellépésük biztosabb volt. Talán az, hogy a rendszer ki akarta irtani őket - de erősebbnek bizonyultak, mint Sztálin organizációja - ritka öntudatot adott ennek a néhány száz embernek. Velem együtt - a szocialista törvényesség nevében - ítéletre vártak.

Talán ezért verte meg Révai Gyuri habozás nélkül Thompson kapitányt. A kitűnő, nem igazán, vagyis igazán nem angolszász tiszt (bár annak adta ki magát) összeesküvéseket barakcsolt az ÁVO számára. Ezzel: növelte az Államvédelmi Hatóság beszolgáltatási százalékát; rendkívüli mértékben bizonyította ugyanezen intézmény éberségi profilját, gyarapította a kivégzések számát és idővel, persze, követte áldozatait, és maga is lebukott. Ez senkit nem lepett meg, és azért sem haragudtak rabtársaim, hogy a délceg kapitány maga találta ki a bűntényeket. Csupán a kivégzések száma keltett rossz benyomást. Noel Fielden kívül aligha találunk valakit, aki ilyen sok egyént juttatott a bitófára. Persze Field úrnak, a jelentékeny kémvezérnek, ezt inkább meg lehetett bocsátani, hiszen ő senkit nem szervezett be, senkit nem akart lebuktatni. Az, hogy kommunistákra specializálta magát, a pártunkízülieket megnyugtatta. Thompson negyven ember haláláért volt felelős. Legalábbis ezt a szám adatot hallottam, Lehet, hogy ez otromba vád, és csak harminckilenc testet lengetett a szél, de az is lehet, hogy szerény a becslés és negyvenegyen hunytak el a thompsoni összeesküvések következtében. Én csak azt szerettem volna kideríteni, hogy barátaimat, a Széna téri őrmestereket is Thompson takarította-e be vagy nem; de választ erre nem kaptam, mert sem Révaival nem beszéltem az állítólagos dorgálás után, Thompson is csak egyszer láttam, ahogy a szemközti ezredből indult sétára. A két Szabó fivért pedig, akik tagjai voltak a fent említett csoportnak, a szocialista törvényesség - mindössze öt évi, ítélet nélküli rabság után - nagylelkűen hazaengedte.

Révai Thompson-verésén kívül több érdekes esemény történt, de mindegyik eltörpült azon drámai kifejtlet mellett, mikor engem vittek tárgyalásra. Önző vagyok? Az vessen rám követ, akit nem érdekel a saját sorsa. Megérkeztem egy terembe, ahol Jónás vérbíró uralkodott. Ügyészem - Alapi helyett egy undok, kevésbé rangos szörnyeteg - közölte, hogy osztályellenesség vagyok, akit a rengeteg pénz, a jelentős birtok és saját ipari birodalma természetszerűleg szembe állított a zsenge népi demokráciával. Megdicsért, hogy milyen éleslátó voltam, mikor felismertem: legtöbbet mint kém árthatok a szocialista tömbnek. Ha nem is remélhettem, hogy egymagamban megdönthetem a nép hatalmát, de legalább jelentősen hozzájárulhatok az imperializmus győzelméhez.

Szerettem volna, ha kijelölt ügyvédem - akit persze életemben először láttam - egy kissé kijavította volna a nem teljesen precíz vádpontokat. Megemlíthette volna, hogy bár szüleimnek volt vagyona egykor, ebből engem semmi sem illetett. Ugyanez a jogász viszont az esetem előtt tárgyalt Kun Bandit, a váci melósgyereket, mint osztályárulót jellemezte. Tehát az se segített volna rajtam, ha családom felmenői nappal vájtak és éjjel mostak volna. Ügyvédem egy riadt öregúr. Halvány lila göze nem volt arról, hogy egyáltalán miért vagyok ott, azt viszont sejtette, hogy mi az ő szerepe. Ezt becsülettel töltötte be, nem vádolt, igaz, nem is mentegedett. Annyit mondott csak reszkető hangon: „Enyhe ítéletet kérek.”

Mielőtt ez és nyolc évre való elítélésem bejelentése elhangzott volna, váratlan, egyenesen megdöbbentő esemény zajlott le a szerény, puritán módon berendezett, az igazság diadalát elegáns egyszerűséggel megelevenítő tárgyalóteremben. Nem tudom, előfordult-e mással is vagy csak velem, kitüntettek. Fontosságom következtében tárgyalásomon egy népi ülnök is megszólalt.

Természetesen addig sok másról is beszéltünk. Röviden érintettük a nyugati nagyhatalmakat, azok vezetőit, különösen De Gaulle tábornokot és a népi ülnökök, a szokáshoz híven, aludtak. Középen Jónás ágált, habár belőle is hiányzott az igazi vérszomjas lihegés. Kedvetlensége érthető volt. Az internáltakat október végéig el kellett ítélni, és ez komoly terhet rótt gyenge vállaira. Teljesen ártatlan emberek elítélése, persze, érdekes munka, de nem tömegével. Azt se tudta, kik ezek a jankók, nem is dolgozhatta ki a vádat, fantáziájának nem jutott tér; én például tizenharmadik voltam ezen az őszi napon, és Jónás arcán a bírói felelősség nemes egykedvűsége hatalmasodott el.

Ekkor szólalt meg a népi ülnök a főbíró balján. - Szeretnék valamit kérdezni a vádlottól! - mondta. Jónás zavarodottan nézett rá és szinte hebegett: - Igen, tessék csak... persze... persze. - Meglepődtem. Eddig az volt a gondom, hogy reggel nyolc óta ültem a kinti padon; most fél kettőre járt, és szerettem volna vizelni. Ez talán több is volt, mint szeretet, a természet erőteljesen jelzett. A minket őrző ávos figyelmét felhívtam a test gyengeségére, de az zordonan elzárkózott az elől, hogy meg nem érdemelt kedvezményekben részesítsen. Tudtam, hazánkban a vádlott meggyőzése érdekében az igazságszolgáltatás erősen támaszkodik a vegetatív rendszer kívánalmaira, mégis, a pisilés, illetve annak hiánya, jelentős tényező volt viselkedésemben.

Ennek dacára érdeklődéssel vártam a kérdést. Mikor felhangzott, nem annyira örültekházában, mint visszamaradott gyermekek intézményében éreztem magam (persze a kedvesnővérek szeretetteljes segítsége nélkül).

- Azt mondja meg nekem, Györgyey - fordult felém a nép bírása -, ha magának ekkora nagy birtoka volt, miért akart maga Nyugatra szökni? - Itt meg kell jegyeznem, hogy bűnlistámon ez a vád is megjelent, bár az úgynevezett bókorrúgás szándékának mérhetetlen bűne eltörpült más, jelentősebb nemzetrontó gonoszságaim mellett, és ítéletemben nem is szerepelt.

Sajnos leghőbb vágyaim közé tartozott a tárgyalás mielőbbi befejezése. Ezért nem vázoltam Magyarország huszadik századi történelmét, ami német, majd orosz megszálláshoz vezetett. Szólhattam volna a nagybirtokok szétoztásáról a háború végén, az ipar államosításáról, és arról is, hogy a kommunista rendszer úgy vezetődött be, hogy sok-sok mérföldkövet átugrott. Miért nem tudja ezt egy népbíró? Ő volna az egyetlen Magyarországon, aki erről nem hallott?

- A birtok tulajdonképpen nem volt az enyém - válaszoltam -, na meg negyvenötben elvették. Szétoztották.

- Ahá! - hangzott a válasz. Diadalmasan, mintha ennek a bűnügynek egy eleddig ismeretlen tényezőjét derítette volna fel.

Lehet, hogy aludt és hirtelen azt hitte, a harmincas években van? Ki tudja? A tárgyalás befejeződött, kaptam nyolc évet, és időben elértem a mellékhelyiséget. A vizelési inger miatt beszédem rövid volt:

- Nem kémkedtem, nem is tudom, hogy kell!

Végeredményben rosszabbul is történhetett volna. Például: huszonöt éves ítélet és egy összevizelt gatyá. A nadrág katasztrófája komoly következményekkel járhatott volna: ruhatáramban csak egy volt belőle.

Korbuly

1953 őszén a szocialista törvényesség heteit éltük. Az internálótáborokat feloszlatták és mi ítéletre vártunk. Döbbenetes bűneinkért az eddig eltöltött évek nem bizonyultak elegendőnek.

Korbuly fiatal, vékony legényke volt. Mint SS került be, amit ugyan kevesen tartottak jó bulinak, de el kellett ismerni, hogy Lacinak nem volt politikai meggyőződése. Vagány volt, bajba került és úgy ment az SS-be, mintha a francia idegenlégió oráni toborzóközpontja tárta volna ki neki védő kapuját.

- Nagy marhaság volt az SS-be menni - mondta -, a Szaharában legalább meleg lett volna. Igaz, dögmeleg, de nem hideg.

„Sivatagon oly hallgatagon menetel a légió,
Szahara pokla süt a homokra, csak hullának lenni jó...” - énekelt nekik, mikor találkoztunk.

- Nem elég, hogy elfogtak, megverték, Recsket átkínlódtam, még a te éneklésedet is hallgatnom kell, mielőtt tők ártatlanul elítélnének? - mondta volt olykor Berda Jóska néptanító, aki ugyan rabnak rendes volt, de a zenéhez nyilvánvalóan nem értett.

- Ehhez én nem akarok hozzászólni - mondta Korbuly, akinek jobb ízlése volt, és az én cigarettámat szívta -, de higgyétek el, politikai ügyekbe soha nem keveredtem. Állandóan harcolni kellett, majd megfagytam, aztán tíz hónap után mindennek vége lett. Ottmaradtam egy ideig még Németországban, aztán - én baromállat - hazajöttem a Mutterhoz.

Kistarcsán két bíró működött. Olti Vilmos, a nyilas Számonkérőszék egykori tagja, a Mindszenty-per jogi óriása, és Jónás, aki többek között a Grósz-perben tette halhatatlanná az igazságszolgáltatás bölcsességét és etikai tartalmát. Korbuly Oltihoz került.

- Szóval, bűnösnek érzi magát? - kérdezte a bíró unottan.

- Maguk a bűnösök! - kiáltotta Korbuly.

- Micsoda? - ébredt fel Olti.

- Igenis - a srác jelentős ádámcsutkája lázasan ugrált föl-le a vékony nyakon. - Maguk! Én fiatal gyerek voltam, nem tudtam, mit csináljak. Hol voltak maguk? Mért nem fogták meg a kezemet? Mért nem fordítottak az igaz útra? Hallgattam volna a szavukra, nekem nem volt apám, és maguk tudták az igazságot, ismerték Marxot, mért nem vettek a szárnyaik alá? - Könnyek csorogtak le vézna arcán.

A népi ülnököket ez megrázta, görnyedezve ültek a helyükön. Némelyikük még fel is ébredt a szunyókálásból. Furdalhatta őket a lelkiismeret, pedig, gondolom, sokkal „nyilasabbak” voltak negyvennégyben, mint Korbuly.

Olti salamoni magasságba emelkedett. Hammurabit is játszva elérte volna.

- Mindnyájan bűnösök vagyunk! Korbuly Lászlót négy és fél évre ítélem. (Pont annyira, amit már úgyis leült.)

Egy sugárzóan boldog Korbuly érkezett vissza a cellába. Gondoltam, ez jó alkalom arra, hogy feltegyek neki egy fontos kérdést. Eddig nem mertem.

- Akármit kérdezhetsz. Nyugodtan. Átvisznek a Markóba, és holnap úgyis szabadulok.

- Ismertél te valaha egy Lefkovics nevű ürgét? Mert azt mondják, hogy...
- Elég! - üvöltötte Korbuly magából kikelve. - Ha még egy szót szólsz, azt sem bánom, ha tovább kell ülnöm, de megöllek. Inkább énekelj.
- Uram egek, a tuaregek lepik el a Szaharát...

Mersics, a csillagász

Azt hittük, Tuskó Hopkins lépett be a szobába. Ősz hajú (mondjuk inkább a fehér tundra első reményteli sarját fején viselő), köpcös, kerekfejű internált mutatkozott be: - Mersics vagyok. - Valaki megkérdezte: - Mi voltál civilben? - Csillagász - felelte a határozott, erőteljes férfiú.

A természettudományok előkelő helyet foglalnak el a büntető intézmények szellemi életében. A rab saját hasznára akarja fordítani az államfelforgatásért stb. rászabott heteket, hónapokat, éveket. Tanul. Mivel könyv a börtönben ritkán található, társaitól kapja az ismereteket. Nagyon fontos az internálás után úgy szabadulni, hogy az ember pontosan tudja a világ hét csodáját. (A nyolcadik vitatható!) A múzsák nevei is lényegesek, az „ante apud ad adversum” különösen összeesküvőknek szükséges, kémeknek illik fűjni az Árpádházi királyok névsorát. Nem kell hangsúlyoznom a nyelvek sorsdöntő voltát. Az angolt, a franciát, a németet megint csak a spionok tanulták leginkább. A kém, aki a megbízó ország nyelvét ismeri, nyilvánvalóan nagyobb tekintélynek örvend, mintha azt se tudná mondani franciául, hogy „kezitcsókolom”. Meglepően sokan Kerekes Bélától igyekeztek elsajátítani a visszafelé beszélés titkát. Barátjával, a vasutassal hosszú, gyorsan pergő vitákat folytattak le anélkül, hogy egy szót is értettünk volna belőle (előleb anlov).

Nem tagadható, hogy még ennél is erősebb volt az igény fizikára, vegytanra, matematikára. Bár Sztáray, Nyeste majdnem mindenhez értettek, a hivatásos asztronómus megérkezése nagy örömet keltett. (Faludyt ekkor még csak kergette az örökké éber államvédelmi hatóság. Nyomában voltak, de még nem érték utol.)

Léha fickó voltam, ezért sohase igyekeztem megtanulni a francia Lajosokat (Louis) vagy Mózes anyósának nevét. Ezzel szemben lázasan érdeklődtem a marseille-i kocsmák, a hamburgi látványosságok, az olasz vendéglők és a rulettkaszinók iránt. Igaz, a londoni könyvesboltok nevét és címét is megjegyeztem.

Mersicstől azonban sem az ég titkait, sem Barcelona mulatóhelyeit nem tanultam meg. A Cassiopea és Sagittarius továbbra is fekete folt maradt fejlődő agyamban, viszont olyan dalokat olvastottam élményanyagomba, melyek föltehetően jónéhány csillag nótává válását túléltek. Ilyen volt a Meghalt egy őszi éjszakán, a tolonházban egy leány című ballada. Mersics gitárkísérettel, érdes, de érző hangon énekelt: „Rendőrok megfogták őt, a sírig is hű szeretőt”, aztán meg Caruso nem tudta úgy recsegtetni az rrrr-eket, mint ő, mikor bele a velejébe, a „rrrapportrra vitték el szegényt” danolta. Hiszen az történt, hogy az apacslány betörő szeretője a virágüzletet feszíti fel, hogy elhunyt szerelmének virág legyen a sírhelyén, és bár a kemény rendőrkapitány lecsukítja, később maga visz virágot a sírra a rabságban szenvedő bűnöző helyett.

Tiszteltem ezt az állítólag elefántcsonttoronyban élő, zárkózott tudóst. Imponált, ahogy tanulmányaitól durván elszakítva beleélte magát az egyszerű rabok életébe. Szerettem hallgatni, de többször tanúja voltam, amikor tudálékos rabok megzavarták a dalokat, mint például a „Most jöttem én Vácról kérem, négy mázsát pihent a vérem” kezdetű áriát. - Milyen messze van a Pluto a Jupitertől? - kérdezték. Mersics megállt a pengetésben és elgondolkozva mondta: - Nagyon messze van. - Aztán folytatta: „haverom volt Endresz Árpád meg az egész vagány ármád, valamennyi klasszikus legény.”

Komplikáltabb kérdésekre ugyanezzel a szerény, de kifejező modorral válaszolt. - Mennyivel nagyobb a Jupiter térfogata a Földénél? - Sokkal - hangzott a felelet. Egyesek panaszkodtak, hogy a Mersicstől nyert adat - a Tejút marha nagy - aligha fog nekik segíteni a szabadulás utáni egyetemi tanulmányaikban.

Talán csak a magyar csillagászat oknyomozó története fogja az igazságot kideríteni (nem a bolygók térfogatára vonatkozólag). Később hallottam, hogy bekerült a táborba a mindenség rejtélyeinek egy másik kutatója. Mikor a csalódott régebbi rabok megkérdezték tőle, hogy miért őt hozta be az ÁVO, és miért nem egy zoológust, hiszen csillagásznak már van, azt válaszolta: szerinte a dolgozó nép ökle nem sokat törődik a mi igényeinkkel. Különben is, ki a rab csillagász? - Mersics - válaszolták. Egy darabig gondolkozott, aztán közölte, hogy Mersics nem asztronómus volt, hanem a Csillagászati Intézet portása.

Ki tudja? Én csak annyit mondhatok, hogy sokat tanultam tőle. Még mindig emlékszem, ahogy ott ül a priccs szélén és énekl: S már az első frász után, elköpöd, mit loptál ott, Óbudán.

Rendőrök

Elsőnek Modly Pista bácsi, aki alezredesként vagy ezredesként szolgált, jut eszembe. Nem tipikus rendőr; gyengéd, kissé ügyetlen, melegszívű ember. Emlékszem, Kistarcsán egyszer együtt mentünk beszélőre. Meg volt illetődve azon, hogy apám -, aki akkor már hatvanon túl volt - milyen strammul néz ki. Én pedig az őt látogató csinos leányán hatódtam meg.

Ezután hamar Recsk következett - és a beszélők kora lejárt. Modly mindig hajtogatta, hogy ő 1952. szeptember 12-én szabadul. Mindenkinek elmondta, és mindenki nevetett, nem hittek neki. Az éhezés és leromlás következtében végül is, koncentrációs tábornyelve, „muzulmán” lett. Szögletes mozdulatokkal, gépiesen botorkált, nekiment a falnak, nézett, de nem látott. Még akkor is udvarias volt, szeretettel beszélt, ha beszélt. S igaza lett: szeptember 12-én, ahogy megjósolta, szabadult. Fájdalom, hogy ez halálával következett be.

Várkonyi János bajszos, drótkeretes szemüveget viselő, vékony ember. (Igaz, itt majdnem mindenki soványnak tűnt.) Főhadnagy volt, talán a Horthy-rendőrségen, a baloldali politikai csoportokkal foglalkozó hat személy egyike. Volt egy titkárnőjük és egy rozoga autójuk is. Sok kifogás nem merülhetett fel ellene, mert - úgy emlékszem - csak negyvenkilencben inter-náltak.

Egyik történetét nagyon szerettem. A pesti rendőrséggel együtt őt is Bécsbe telepítették, a háború vége felé. A magyar biztos urak a kétmillióra dagadt császárvárosban egy szerény hivatali szobában húzódtak meg. Dolguk nem nagyon akadt, amíg egy esős napon a kerületi katonakórházba meg nem hívták őket. Várkonyi és kollégája megadóan hallgatta az intézményt vezető orvosőrnagy felháborodott tirádáját. Közölte velük, hogy a spítáiban hónapokig dolgozott egy magyar sebészszázados. Idővel feltűnt, hogy majd minden operáltja meghal. Érdeklődtek felőle, és kiderült, hogy az „orvosnak” semmi végzettsége nem volt. (Legalábbis orvosi szakképzettsége nem.) Mire nyakon csípték volna, elhúzta a csikot és felszívódott a homályban. A bécsi rendőrség azt se tudta, hogy mit kezdjen az ügygel. Valamelyik okosabb osztrák Andrásnak eszébe jutott, hogy a pesti rendőrségnek van itt kirendeltsége. Így került Várkonyi kezébe a reménytelen ügy.

Jánosnak nem voltak illúziói; még az utcákat sem ismerte és térkép segítségével járt a pékhez is. Mindenesetre kihallgatott egy német ápolónőt, akinek szerelmi kapcsolata volt az álorvos-sal. A hölgy sokat nem tudott mondani, de átnyújtott egy fényképet, amit forró szavak kíséretében neki dedikált a gyanúsított. Várkonyi eltette a képet, és társával felült a villamosra, hogy visszatérjen támaszpontjára. Közben az eső elállt, a nap kisütött, s a város közepén a jármű elakadt valami kisebb baleset miatt. János unatkozva kinézett az ablakon, s mit ad Isten, a szemközti megállónál felfedezte az álsebészt. Társával leszállt, s az „orvost” - tagadása ellenére - visszavitték a kórházba.

Az őrnagy megdöbbenve fogadta őket. - Hogy csinálták ezt? Egy órába se tellett! Lehetetlen feladatnak látszott, sose gondoltam volna... - Nekünk megvannak az eszközeink - válaszolt Várkonyi -, ez nem nagy dolog.

A békés lelkű Gerencsér bácsi szintén rendőr volt, azt hiszem, alezredes. Azon a tavaszi napon azonban, mikor ott dolgozott közelemben, arcán valamiféle mélabú ült; okát senki se tudta.

Ha valaki Erős Ferit kérdezte, hogy mi volt a foglalkozása, példamutató szűkszavúsággal felelte: kereskedő. Ez a pálya nem volt népszerű öreink körében, ami Feri szerint nem változtatott az igazságon. A középtermetű, határozott arcú, a valahai testesség nyomait viselő internált egyszer csak megállt Gerencsér előtt és ráharsogott: - Te vagy az oka mindennek! - A kedves rendőr mélabús arcán a „jaj, mit is csináltam?” félelme fodrozott át. - Hogy? mit? miért? - rebegette.

- Ott volt a kezetekben, ott, a szegedi Csillagbörtönben, a Szálasi is, meg a Rákosi is. Ott voltak a nyilasok, ott voltak a komcsik, mért nem nyírtátok ki őket?

Az idős úr már majdnem válaszolt. Azt akarta mondani: - Én nem nyírtam ki senkit - de aztán meggondolta magát. Szinte vízióként, rózsaszínű fellegeket látott. Magas, szürke falnak támaszkodva áll a kopasz, seggfejű vezér, mellette a fekete hajú, misztikus, örült örnagy, és ő, Gerencsér, vezényel: TŰZ! S a két alak egy kupacba esik össze a fal alján.

Az álom hirtelen elszállt, s ezzel az öreg arcáról leolvadt a bánat. A kanyarban nemsokára feltűnt Gera Béla brigádvezető. Rendes gyerek volt, nem kellett tőle félni, de azért Gerencsér is, Erős is, én is szépen visszatértünk a munkához.

Skorka

A sarokban Skorka, a cipész lázasan kalapált. Nemcsak a tizenhatos szobában, de ezredszerte is tudták, hogy a tótosan beszélő suszter csodákat művel. Bőrrongyokból (ha van ilyen terminus technicus) gyönyörű csizmákat készít. Szulyovszky Zoltán, a külkereskedelmi hivatal egykori dolgozója szerint a jó anyaggal viszont nem tudott bánni. „SzARBól gyémántot csiszol”, mondta költőien, „és vice versa”.

- Ín nem szerettem katonának lenni - nyilatkozott Skorka -, nem az ín szakmám. Mig a háború el vót már veszejtve. Most akkor minek haljon meg a Skorka?

Többen, beleértve magamat is, helyeseltünk, bár a nemes iparos szavait nem lehetett mindig komolyan venni. Egyszer például Wassermann-vizsgálatot végeztek rajtunk és - legnagyobb megdöbbenésünkre - négy lelet pozitív volt a mi kis szobánkban. Skorkaé is!

- Jaj, jaj! - lamentált fennhangon a cipész. - Ín ártatlan vagyok. A rák kórokozója köztünk van!

- Egy pillanat, Skorka! - dörögte Thuránszky, a nagy bajuszú főborbély. (Tekintve, hogy a Toloncfogházban is mint fodrász működött, alvilági és nemibetegségi kérdésekben komoly szakértelmet szerzett. Eme szakértelmét még Fodor Boldizsár is elismerte. Meg kell mondani, hogy Zolkó bácsi politikai volt és Wassermann negatív a Mosonyi utcában eltöltött huzamos időszak ellenére.) - Te a toloncban voltál suszter, ugye?

- Cipész, igen, néhány kicsinke hónapokig. - Skorka vékony, Chaplinre hasonlító arcán fényesre kefélt bajusz ékeskedett. Haja őszes volt, bajusza szénfekete. Gyanítottam, hogy suvikszolja, de - különösen az orvosi vizsgálat óta - nem mertem közelébe menni, hogy megszagoljam a cipőpaszta illatát.

- Dolgoztál kurváknak cigiért? - kérdezte harsogva a borbély.

- Emberek vagyunk - volt a válasz. A Skorka képén mindig jelen, lévő humor most alázattal párosult.

- És néha, ha nem volt staub, mit adtak helyette? - kérdezte a Mosonyi úti Tanulmányi Intézet kést fenő veteránja.

- Igaza van! Igaza van! - kiáltott Skorka. - Milen nagyon okos ember ez a Turdászki! Hegyes sarkakat vertem a rosszjányok cipőjére és némellik ráköphetett előzőleg.

Térjünk vissza a második világháborúhoz. Azt hiszem, Skorka most nem hamukázott. - Szóval ijje felkeszültem, és a magyar vonalból kimásztam, és a sötítben előremászkálgattam. Hogy átmegyek a ruszkikhoz és liteszem a fegyvert. Habár nem is vittem magammal.

- Teljesen elfogadható - mondta Ács, volt főhadnagy. - Te nem tettél tiszti esküt és a front-vonal...

- Míg ha nyócvanhat esküt tettem volna is - mondta határozottan Skorka -, akkor sem akartam ottmaradni. Szóval kúsztam a sötítben, nem balra, mert arra egy német osztag volt, hanem előre, jobbra.

Egy pillanatra csend ült a szobára, ahogy mindegyikünk elgondolkozott azon, hogy milyen módon fejezte be ő a háborút.

- Mikor úgy a közepire írtam, az oroszok ötszáz méterre, a magyarok is németek ötszáz méterre, gondútam, míg öt perc is megadom magam a továrisoknak, azok elkezdtek lúni!

- Az oroszok?

- Mind! Az isszes! Az oroszok lőttek, a németek lőttek, meg a magyarok is... mindenki a Skorkát lőtte. Tűzerővel! És én mondtam magamnak: Te szegén Skorka, itt vagy most is harcász, mindenki ellened van. És gondútam, itt küzdik a Skorka az egész Unió ellen! Szegén, kicsi Skorka, az egész Unió ellen!

Mindenki nevetett. Skorka udvariasan mosolygott, örült sikerének. Én valahogy nem voltam boldog. Mit jelent ez? Honnan vette ez a kedves, egyszerű, modern Svejka az Unió szót? Talán ellenünk is összefogott a világ?

Jókedvű világbörtön

A tizennegyedik csapás

A tragédiának nem a tízméteres Cadillac volt az oka. Azokban a hetekben sokan tettek szemrehányást a gyárnak, de nem volt igazuk. Az Egyesült Államok megszűnéséért a felelősséget nem lehet egyetlen vállalatra hárítani.

Elsősorban természetesen az autógyárak felelősek. Az 1970-es évek végén hetenként, majd naponként, milliószám dobták piacra a kocsikat. Bizonyos határig ez elfogadható volt. Nem lehetett senkinek kifogása az ellen, hogy egy amerikai család minden tagjának külön autója legyen. Vallásos embereknél nyilvánvaló volt a „templombajáró autó” szükségessége. Kedvesen romantikus a külön „légyott kocsi” a fiatalok számára. Általános vélemény szerint azonban helytelen volt a „kocsit a csecsemőknek” kampány. A hirdetések magyarázták: igaz, hogy a bébi nem tud vezetni, mégis szüksége van külön kocsira. Atchinson Ronald professzor, neves pszichológus felhívása, amely szerint „a csecsemő öntudatát erősíti, ha tudja, hogy saját kocsija van”, megrázta az Egyesült Államok közvéleményét. Fejtegetése, hogy „a kis amerikai polgár, ha nem is tud még beszélni, agyában tudat alatt megrögződnek a kocsijáról szóló beszélgetések”, nagyon hatásos volt. „Büszkébb, öntudatosabb nemzedéket nevel a saját autó!” - üvöltötték a hirdetések. E fejtegetést már csak egy lépés választotta el attól a nagyszerű gondolattól, mely szerint a magzat öröklí az öntudatot az anyától, ha tudja, hogy saját kocsija lesz, hiszen fogamzása pillanatában már érezni fogja a biztonságot. Így sok, egyelőre gyermektelen házaspár, előre gondoskodott 2-3 utód kocsijáról.

Ily módon, míg az 1960-as évek közepén a kis keresetű, négytagú amerikai családnak mindössze három, esetleg öt kocsija volt, ez a szám a bábikampánnyal legalább 3-4-gyel növekedett.

A Poughkeepsie-katasztrófa előtt már bizonyos jelek voltak észlelhetők. Sokan nem tudták ugyan, de New Yorkban, a 42., 84-es utca közötti városrészben ekkor már két éve megszűnt az élet, illetve a mozgás. E területen több százezer ember élt ekkor az autóktól teljesen eltorlaszolt utcákban. A történelmi pillanat előtt két esztendővel még volt itt forgalom. Egy ideig segített az úgynevezett „hernyótalpú” autó, mely felkapaszkodott a többi autó tetejére és így folytatta útját. 1971-ben azonban ezen a területen már átlagosan öt méter magasságban álltak az autók. A felszín nem volt egyenletes, tornyok és szakadékok keletkeztek. A hatóságok ekkor robbantással akarták némely ház kapuját felszabadítani. Ez az akció nem vezetett sikerre, mert a romok ugyanannyi helyet foglaltak el, mint a kocsik. A romok eltakarítására gondolni sem mertek, mióta egy New Jersey-i teherfuvarvállalat 112 teherautója kísérletet tett az elszállításukra. Reggel 3-kor a 83-as utca felől hatoltak be az eltorlaszolt területre. Mire azonban visszajöhettek volna, a forgalom gőzerővel megindult, és a teherkocsikról, valamint azok személyzetéről nem hallott többé senki. Egy kivétel akadt csupán: az egyik gépkocsi vezetője másfél év múlva hazatért New Jersey-be és könyvet adott ki Eltemetett Amerika címmel. Sokan azonban szélhámosnak tartották, aki sohasem vett részt az eseményekben: a könyv nem fogyott.

Nincs szándékunkban részletezni eme egyetlen fennmaradt dokumentumot. Az a tény azonban, hogy negyven New York-i utca, a 9-ik Avenue-től a Park Avenue-ig torlasz alatt állt, csak előjátéka volt annak, ami később az Egyesült Államokban történt. Érdekes még foglalkozni e dokumentumnak a lakosság állásfoglalásáról adott képével. Eszerint az emberek általában vidáman vették tudomásul az eseményeket, és váltig bíztak a helyzet gyors megváltozásában. Élelmezésükről az állam gondoskodott. Helikopterről és tartályrepülőgépekről csöveken engedték le az élelmet és a Pepsi Colát. Nehezebb volt a helyzete azoknak, akik

valamelyik alsó autóban rekedtek. Itt kell megemlítenünk a 10 méteres Cadillac jó tulajdonságait. Az autóba beépített fürdőszoba nagyszerű szolgáltatokat tett.

Ez idő tájt sokan kérdezték Európában: miért nem oldotta meg Amerika az elektromos jégszekrényekhez hasonlóan a kérdést. Valóban, az olvadó jégszekrény kitűnő gondolat volt, hiszen a gyárak évente két-három új típust dobhattak piacra. A padlások, pincék és szemételepek zsúfolva voltak régi modellekkel, amíg 1965-ben meg nem kezdték a legújabb típus gyártását. Az alapgondolat, mely szerint az új jégszekrény másfél évi használat után magától szétolvad, és csak egy kis tócsa marad a konyhapadlón, tökéletesnek látszott.

Sajnos, ugyanez a gondolat az autóknál nem vált be. Egy kellemetlen eset végképp lehetetlenné tette az olvadó gépjármű használatát. 1966 egyik meleg nyári napján Carl Boxner chicagói lakos beleolvadt a kocsijába. A szerencsétlenség okára a tudomány mindmáig nem derített fényt, de tény az, hogy egy választás alkalmával Boxner, mint a republikánus párt titkára, egy ünneplő tömeg kocsisorának közepén haladt. Az autó egyszerre olvadni kezdett és a mögötte jövő kocsik leálltak, hogy a titkárt felvegyék. Kiszállván kocsijaikból, csodálkozva álltak körül a tócsát. Carl Boxner eltűnt. A víz tagadhatatlanul többnek látszott, mint más hasonló esetekben, de ez csekély vigasz volt a pótolhatatlan párttitkár elvesztéséért. A rendőrség megállapította, hogy Boxner beleolvadt kocsijába. A közfelháborodást az okozta, hogy temetésre gondolni sem lehetett. Képtelenség volt megállapítani, hogy a körülbelül 100 literes vízmennyiségből mennyi volt Carl Boxner és mennyi a Ford-kocsi.

A felhőrdülés végigsöpört Amerikán. A temetkezési vállalkozók televíziós adásokban ismertették az eseményt. Carylin Canroe-val, a világhírű filmszillaggal a főszerepben Hollywood késedelem nélkül filmet készített a tragédiáról. Megható volt, amint a csillag, Mrs. Boxner szerepében, egy flaskóval a kezében állt, és nem tudta, hogy a sárhányók vagy imádott férje nyugszik-e benne. Carylin sír és a gyerekek kis autóikból rimánkodva kérdezik: „Hol a papa? Már sohasem láthatom a papát a ravatalozó autón?” Amerika könnyezett.

Az olvadó autó kiment a divatból. A Ford üzemek leálltak, 26 millió munkás helyett mindössze 12 dolgozott az üresen kongó épületekben. Akkor támadt csak új életre ismét, mikor tudományos laboratóriumaiban az autóvágót feltalálták. Ez az elmés szerkezet csakhamar népszerű lett, és jelentősen meghosszabbította Amerika egyes kerületeinek életét. A kis gépezettel pillanatok alatt lyukat lehetett vágni az autókban, és remekül át lehetett kúszni a parkoló kocsikon. A lyukak széleit a vágó automatikusan legömbölyítette, ilyként a ruhákban nem esett kár.

A teljesség kedvéért meg kell még említenünk a röviddel a katasztrófa előtt megindult népvándorlást is. A 60-as évek végén elterjedt az a hír, hogy Texasban van egy olyan országút, melyen csak minden tíz méterre jut autó. A „Fel Texasba” akció százezreket mozgató meg. Heteken belül Texas épp annyira tele volt kocsikkal, mint a többi államok.

Ilyen helyzetben következett be a poughkeepsie-i katasztrófa.

Az esemény, mely végérvényessé tette a kontinens bukását, alapjában véve jelentéktelen volt.

- Ne tisztogasd a jégszekrényt - cseréld ki! - Ezzel a jelszóval a Hubbard, Hubbard és társa Hubbard 1970 nyarán rekordforgalmat bonyolított le a poughkeepsie-i övezetben. A cég újítása az volt, hogy a jégszekrényeket a mozgásban lévő helikopteren cserélték ki. A végzetes napon azonban a Hubbard stb. hírneve végzetes csorbát szenvedett. Mrs. Hamsworth helikopter-jégszekrénye befagyott, s egy újonc szerelő, csere közben, a régit kiejtette a gépből.

A befagyott és ételmaradékokkal terhes alkotmány, mint derült égből a villám, vágódott le egy csinos nő kocsija elé a poughkeepsie-i országúton. A nő megrémült és berántotta a féket. A

kocsi hirtelen megállt. Hasonlóképpen megtorpantak a sorban mögötte poroszkáló autók is. A közeli jelzőlámpa zöldre váltott. Az incidens következtében azonban a lámpa alatt némi üres térség maradt szabadon. A fény újra vöröset mutatott és Kingston felől mintegy 150 autó vágott be az útra. Egy wisconsini géplakatos családja, mely előbb észrevette az üres útszakaszt, 15 kocsiból álló csoportjával előre kanyarodott. A többi kocsi utánaindult. A kingstoni kocsifalka első csoportja e pillanatban már átért az úttesten és a két sereg találkozott. Leálltak. Elölről, hátulról, oldalról újabb kocsik ezrei érkeztek.

- Torlódás! - mondta nyugodtan önmagának William Hazellett chicagói sörgyárigazgató, aki anyósához igyekezett, Hartfordba. A kocsi kis kézikönyvtárából kiemelte Dante Divina Comediáját. Bár nem tudott olaszul, úgy gondolta, belenézeget, míg a torlódás tart. Mikor egy év múlva egy olasz segélymisszió ezen a helyen járt, legnagyobb örömeikre találtak egy amerikai urat, aki kívülről elmondta nekik a Purgatóriumot, valamint a Paradicsom első felét olaszul.²

Éjjel 12 órakor a torlódás egyik oldalon Buffalóig, másikon New York széléig terjedt. Magát New York városát csak másnap reggelre torlaszolták el teljesen a kocsik.

Néhány nappal később az Egyesült Államok egész területén elakadt a forgalom. A gyárak ekkor elkezdtek ontani a hernyótalpú kocsikat. A torlódás azonban Amerika második, harmadik, majd tizedik emeletén is hamarosan bekövetkezett.

Érdekes, hogy egyes „szigetek” hosszabb-rövidebb ideig tartották magukat. Philadelphia, mely abban az időben gyakorlatilag egész Pennsylvania államát jelentette, négy és fél napig állta a sarat. A tragédia itt rendkívüli módon következett be. A philadelphiai kommunista párt éppen nagygyűlését tartotta, ahol a huszonhárom résztvevő előtt a Pravda Hazug fények Amerikában című cikkét ismertették. A cikk a kapitalisták hazugságait leplezte le. Az újság szerint alapvetően tévednek mindazok, akik elhiszik, hogy az amerikai munkásnak háza, autója és elektromos jégszekrénye van. Az ülés végén a résztvevők nem tudtak kimenni az utcára, mert a közeli textilgyár munkásai, mintegy tizenhétézren, sztrájkolni kezdtek, és tömött sorokban felvonuló fegyelmezett autók elzárták az utat a városházától a Broadway-ig. Egy másik, körülbelül húszeszes autósor, mely a baseball-meccsre igyekezett, találkozott ezzel a csoporttal. A tömeg egyre nőtt, este kilencre Philadelphiát eltorlaszolták az autók. Utolsó hírünk arról szól, hogy a kommunisták visszamentek a párhelyiségbe és tovább elemezték a Pravda útmutató cikkét.

1972. január 15-ig az autógyárak kifutópályáin kívül még a repülőterek jelentettek szabad földterületet Amerikában. Naponta kétmillió repülőgép és helikopter szállt fel és vitte az élelmet a veszélyeztetett pontokra. Január 15-én a hajnali órákban az autók Amerika-szerte ellepték a repülőtereket is. A gépek nem tudtak felszállni, csak a helikoptereknek sikerült egy-egy nagyobb autó tetején szilárd talajt érni. A 7. amerikai repülőflotta 2800 gépe egy órával az autók támadása előtt emelkedett levegőbe. Feladata volt, hogy fagylaltot vigyen Minneapolis eltemetett lakóinak, akik már napok óta nem jutottak fagylalthoz. Ez a légiflotta leszállni már sohasem tudott. A nagymennyiségű csokoládé- és vaníliafagylalt érintetlenül elolvadt a levegőben.

1972. június közepén Amerikában megszűnt az élet. Sok embernek sikerült megmenekülnie a baráti nemzetek hajóin. Ezek száma mintegy 97 millióra tehető. Legnagyobb részük táborokban él, mert befogadásuk különböző állami nehézségekbe ütközik. Ausztrália ígéretet tett,

² Jegyezzük meg, hogy ez az értesülés, mely rádión keresztül érkezett, sohasem nyert hitelesítést, mivel az olasz misszió tagjait azóta sem látta többé senki.

hogy 25 év leforgása alatt 5 millió amerikaiat fogad be, Anglia 600 ezret, Svájc 200 ezret, Franciaország 2 milliót, de csak férfit. Magyarország, mely két évvel előbb szabadult fel kilencedik és első ízben sikeres forradalma után, közölte, hogy hajlandó korlátlan számban befogadni amerikaiakat. A Szovjetunió menedékjogot ajánlott fel a politikailag üldözött amerikai kommunistáknak. Egy párttag élt is ezzel a lehetőséggel. A Pravda tudósítása szerint a politikai menekült 1972. szeptember 4-én este érkezett meg a kivilágított moszkvai repülőtérre, ahol ünnepélyesen fogadták. Több hír nem érkezett róla.

Mi történt a többiekkel, a milliókkal? Erről nincs biztos tudomásunk. Rádióamatőrök még évek múltán is fogtak fel üzeneteket az eltemetett országból. Az egyik segélykiáltást egy West-Chester-beli házaspár küldte valamelyik utcából, ahol évekkel előbb meggondolatlanul leparkoltak. A rádiógram szerint a házaspár a harmadik autóemeleten rekedt meg, s fejük felett még körülbelül 17 emeletnyi gépkocsi volt. Üzenetükben elpanaszolták, hogy már évek óta nem kaptak autóárjegyzéket, s így nem ismerik az 1973-as új modelleket. Kérték a gyárat, hogy sürgősen küldjenek prospektusokat.

A rejtély megoldásának egyetlen támpontja kínálkozik: az USA nyugati részéről nem érkeztek menekülők. Meg nem erősített hírek szerint Los Angelesben és San Franciscóban röviddel a katasztrófa után elkezdték gyártani a „vízenjáró autót”. A lakosság kocsijaival feltehetően a tengerre menekült. Egyes ellenőrizhetetlen hírek szerint már fel is állítottak két autógyárat a Csendes-óceánon. Biztosak nem lehetünk benne, de reméljük, megindult az élet a tengeren és megkezdődik a „United States of Pacific” új, diadalmas jövője.

A munka temetése

A huszadik század hetvenes éveiben az emberiség rájött arra, hogy problémáit könnyűszerrel meg tudja oldani. A sűrűn lakott országok népességének egy részét, minden kényszer nélkül, áttelepítették más, ritkán lakott vidékekre. Így India és Japán lakossága mintegy kétharmadára csökkent, a braziliai őserdő pedig benépesedett. A kapitalizmus nem szűnt meg, s egyre többen kerestek egyre nagyobb pénzeket, de ugyanekkor a legegyszerűbb fizikai munkás életszínvonala is hihetetlen mértékben emelkedett. Ugyanígy a kommunizmus is fennmaradt, és a vasfüggöny mögül kiszivárgó gyér és ellenőrizhetetlen híradások szerint a sorban állás ott is megszűnt, kivéve az olyan ritka gyarmatárukért és luxuscikkekért, mint a kakaó, a narancs, avagy a szalonna. Nyugaton a munkaidő heti 12 órára csökkent. Az atomerő felhasználása következtében a közlekedés oly olcsó lett, hogy a városi villamosokon és autóbuszokon eltörölték a jegyrendszert, és a költségvetési hiányt a személypénz öt százalékos emelésével pótolták. A távolsági repülés is egyre gyorsabb és olcsóbb lett: így a keralai hindu földmunkás, aki az Amazonas mentén dolgozott, akár minden vikendjét anyósánál tölthette Trivandrumban; a heti három munkanap bére az ilyen családi kirándulásokat bőségesen fedezte.

Most, amikor ezeket a sorokat papírra vetem, melyet egy romba dőlt nádkunyhó sarkában találtam, fájdalmas szívvel gondolok a régi, gazdag és boldog időkre, amikor ráadásul még fiatal is voltam. Azóta az idő sok keserves változást hozott. A baljós előjelek az 1979-es esztendő vége felé kezdtek mutatkozni, amikor az első vadsztrájkok hírért hallottuk. Akkoriban még nem tudtuk, hogy a csatlós államokban mi folyik, úgyhogy e vadsztrájkokat a közvélemény csupán a kapitalizmus virágzásának, illetve e virágzás egyik kóros mellékhatásának tulajdonította. Az első ilyen vadsztrájk a párizsi Pougeut-gyárban ütötte fel a fejét. Az igazgatóság érintkezésbe lépett a szakszervezeti vezetőkkel és sürgős konferenciára kérte őket.

- Uraim - mondta Jacques Derue, a vállalat vezérigazgatója -, mindeddig abban a tévhitben ringattuk magunkat, hogy tisztességes béreket fizetünk. Rajtunk ne múlják! Hajlandók vagyunk a munkaidőt heti 12-ről 10 órára csökkenteni, ugyanekkor az órabéreket 30 százalékkal felemelni. Miért nem fordultak hozzánk bizalommal? És azonkívül... akarnak egy új uszodát? A kabinos szerint a réginek sincs elég látogatója.

- A feltételeket elfogadjuk - válaszolta a szakszervezeti titkár. - De megvallom, hogy a sztrájkot nem mi rendeztük, és csak az imént értesültünk róla. Ami pedig az uszodát illeti - építsenek inkább egy műjégpályát.

A műjégpálya elkészült, de korcsolyázni nem ment senki. A munkások, akiket mind az igazgatóság, mind a szakszervezet pszichológusai válllvetve interjúvoltak, a legmerekebben elzárkóztak a válaszáadás elől. A sztrájkok eközben villámgyorsan terjedtek Nyugat-Európában és felelős körök a Szovjet kezét látták a mozgolódás mögött. Az ügyre azonban csak akkor derült fény, amikor a vasfüggöny mögül váratlan hír érkezett.

Az albán postahajó, mely minden második hónap harmadik csütörtökjén érkezett Bariba, elmaradt, a tiranai rádió beszüntette adását és a durazzói „Kecskefej és Haladás” nevű új televíziós nagyadó nem sugározta többé propaganda műsorát Görögország felé. A nyugati rádiók hírzárlatot és albán forradalmat emlegettek; az ENSZ főtitkára, Lassanskjöld Olaf pedig kijelentette az újságírók előtt: ha Albániával a távbeszélő összeköttetés még két hét múlva is szünetel, fontolóra veszi, ne telefonáljon-e Tiranába. Ugyanekkor a keleti rádiók az albán alumíniumtermelés statisztikáit olvasták be reggel, délben és éjfélkor.

Hónapok múlva egy olasz hajó, nem messze az albán felségvizektől, rongyos embert szedett fel, aki kis csónakjában flegmatikusan ringatózott az Adriai-tenger habjain. Bob Robbins volt ő, az USA albániai követe. Megérkezésének híre futótűzként terjedt, s Mr. Robbins még aznap este a nyugati televíziók felvevőgépei előtt számolt be tapasztalatairól.

Erre az adásra már magam is emlékszem. Atyám kikaparta szájamból a rágógumit, leültetett a televízió elé és így szólt: „Fiam! Amit most látsz, az nem Popeye, a tengerész. Ez világtörténelem.”

Szegény öregem akkor még nem is tudhatta, mennyire igaza van! A menekült diplomata elegáns öltözetben, de néhány hetes szakállal ült mély karosszékében az újságírók között és álmatagon válaszolt kérdéseikre. - Követ úr - érdeklődött a New York Times munkatársa -, igaz-e, hogy forradalom tört ki Albániában? - Nem tört ki semmi - válaszolt a követ. - Nem tüntettek sehol, nem osztogattak röplapokat és nem vettek be semmit. Egyszerűen felébredtek egy reggel és elhatározták, hogy nem dolgoznak többé. - Általános sztrájk? - kérdezte a Time embere. - Nem - mondta a követ. - Az általános sztrájk csak sztrájkot jelent. De nem azt, hogy a háziasszonyok nem főznek többé reggelit és senki sem öltözik fel. Mindenki hálóingben hevert az utcákon. - Mit csinált a rendőrség? - Ugyanezt - mondta a követ és összeráncolta homlokát. - És a köztársasági elnök? A kormány? - Az elnököt - mondta a követ - utoljára fürdőkádjában láttam. Lassan, tempósan rugkapálódzott lábával, míg a háta mögött elhelyezett vakarókeféhez dörgölte lapockáját. - No, de mit mondott? - vágott közbe a Figaro rámenős riportere. - Szemrehányást tett nekem, amiért mi, amerikaiak, a világ iparilag legfejlettebb népe, még mindig nem találtuk fel az automatikus hátvakarót. - Ez volt minden? - Nem - válaszolt a követ. - Egy készüléket követelt rajtam, mely a fürdővizet állandó hőmérsékleten tartja. - Követ úr - kérdezte a Guardian tudósítója -, miért nem nyíratja le a szakállát? - A követ mélyen elgondolkozott. - Az az előnye, hogy így nincs munka vele. Magától nő. Miért öntözzem, gyomláljam, nyessem, kapáljam? - Az adást ekkor félbeszakították és a világ minden teleadóján tíz percen át az „Ezt Nektek” márkájú zöldborsókonzervet hirdették, mely két hétig garانتáltan mérgezőldre festi fogyasztói nyelvét, fogait és fülét. A követet állítólag ideggyógyintézetbe szállították, és Albánia egyelőre feledésbe merült. A nyugati világnak ugyanis megvolt a maga baja.

Amerikában ekkor indult hódító útjára a rendkívül veszedelmes „Medve Mozgalom”. E mozgalom apostolát, egy lakatgyári munkást, Bill Zaprinszkynak hívták. Emberi Manifesztum című kiáltványát először egy lakatgyári gyűlésen olvasta fel. - A tél rossz - hirdette Zaprinszky. - A hideg károsan hat az emberi szervezetre. Ha valaki öngyilkosságot akar elkövetni, a rendőrség megakadályozza, de senki sem akadályoz meg bennünket, lakatgyári munkásokat, amikor reggel kilépünk a jéghideg utcára, hogy a gyárba hajtsunk. Munkatársak! - kiáltotta -, mit vétettünk, hogy télen is dolgoztatnak bennünket?

- A medve téli álmát alussza. Ezért él kétszer annyi ideig, mint rokonai a mókusok, amelyek folyton ugrálnak és még éjjel sem alszanak. Ne legyünk önmagunk és társaink gyilkosai, szakik! Védjük meg jogainkat és aludjunk téli álmot!

A Manifesztum egyszerű fogalmazása ellenére is szédítő sikert aratott. A munkások fáklyát ragadtak, vállukra emelték a szónokot és körbevitték a gyárban. A lecsöpögő szuroktól a gyár-épület kigyulladt és porig égett, de a mozgalom futótűzként terjedt, először Massachusetts, majd Connecticut és New York államokban. A helyi választásokon először történt meg, hogy a két nagy párt mellett harmadiknak a Medve Mozgalom is megjelent a porondon, s három szenátort és 26 képviselőt küldött a törvényhozásba.

Szokatlanul hosszú vénasszonyok nyara volt abban az esztendőben. Még napsütésben fürödtek a washingtoni utcák, amikor a Medvepárt benyújtotta törvényjavaslatát a téli álmra való áttérésről. Az egész ország lázasan figyelt. A helyzet kritikus voltát mi sem igazolta jobban, hogy tíz maine-i képviselő átlépett a Medvepártba. E cselekedetüket Mi is aludni akarunk című, az emberi jogokra hivatkozó kiáltványukban közölték a nyilvánossággal.

November 26-án leesett az első hó. A medvepárti képviselők aznap délután lefeküdtek a képviselőház ruhatárában, a fogasokról leszedett kabátokkal betakarták magukat és a ruhatáros többszöri felszólítása ellenére, mentelmi jogukra hivatkozva, mély álomba merültek. Amikor a többi képviselő - kivált a republikánusok - felháborodottan követelték kabátjaikat, a medvepártiak bezárták az ajtót és kifüggesztették Hagyatok aludni című újabb kiáltványukat.

A gazdasági helyzet északon hamar katasztrofálisra fordult, úgyhogy az elnök január 15-én elrendelte az ostromállapotot, január 17-én pedig a déli államokból felrendelt rohamcsapatokkal elfogatta a Medve Mozgalom törvényhozóit, vezetőit és propagandistáit. Letartóztatásuk nem ütközött nehézségekbe, mert a kormány elrendelte, hogy a foglyokat hordágyon, vasúti hálókocsikban, majd ismét hordágyon kell a börtönágyig szállítani. Zaprinszkyról csak annyit jegyzett fel a krónika, hogy amikor a csíkos fegyencruhát ráadták, félálmában ennyit morgott: „Nyáron tiltakozni fogok.”

A mozgalom egyszerű tagjaival keményen bánt el a kormány. Reggelenként New York, Boston, Hartford és a többi nagyváros felett repülőgépek koffeinfelhőket permeteztek, a fanatikus tagokat pedig tolonckocsi gyűjtötte, melyen a gyár felé menet, két liter méregerős kávét itattak velük. Az utcasarkon felállított hangszórók közben járdafelszedő kompresszorok zötyögését, szerelmes kandúrok nyávogását, köszörűkövek sistergését és hasfájós csecsemők sírását közvetítették hatszázhuszonkétszeres hangerővel. Hála a drasztikus rendszabályoknak, a Medve Mozgalom tavaszra véget ért. Az elnököt sokáig ünnepelték, mint a nemzet megmentőjét. Akkor még senki sem sejtette, hogy eljön az idő, amikor Zaprinszky gondolatát konzervatívnak és konstruktívnak fogják minősíteni, mindahhoz viszonyítva, ami utána következett.

Európa sem maradt csendes. Noha a Medve Mozgalom ott nem vert gyökeret, a kontinensen a legkülönbözőbb iskolák hódítottak, így például a Szajna-parti Mozgalom Párizsban. Ez utóbbi bizonyos hasonlóságot mutatott a Zaprinszky-gondolattal. Azt hirdette, hogy a szürke víz látványa kimossa az ember lelkéből azokat a traumákat, pszichikai válságokat és félelmeket, melyekkel a modern ember elannyira bővelkedik. Az említett időben, szüleim kíséretében, Párizsban jártam, s így magam is tanúja lettem e megrázó jeleneteknek, amikor százezrek vándoroltak a Szajna partjához, és ott állva, majd ülve, később pedig hasra fekvé nézték a szürkén hömpölygő folyamatot. Angliában nem alakult ilyen mozgalom, de sok brit utazott el Párizsba Szajna-nézésre, és valamennyien felfrissülve tértek meg Albionba.

Svájcban Gyűjtő Mozgalom alakult. E mozgalom abból született, hogy a szorgos svájci munkás nem elégedett meg a munkával. „A munka egymagában nem elégít ki bennünket” - kezdődött kiáltványuk. Gyűjtünk; pénzt gyűjtünk öreg napjainkra; házat gyűjtünk a fejünk fölé, családot gyűjtünk magunk köré; ruhát, bort, ételt gyűjtünk. Ezért dolgozunk. Nem a munka az öröm, hanem a gyűjtés.”

A kiáltvány azt is kifejtette, hogy a legjobban akkor érzi az ember a gyűjtés örömeit, amikor szobája sarkában ül, tárgyait nézi és újabbakra vágyik. „Két óra munka, a többi gyűjtés!” jelszóval induló mozgalmuk rohamosan tért hódított Genfben, Zürichben és az olasz Svájcban. A kormány csak akkor léphetett fel erélyesen, amikor a mozgalom feleséggyűjtő részlege morális alapot adott drákói intézkedések foganatosítására.

Családommal, mint említettem volt, ez idő tájt Európában jártam. Ekkor zajlott le az első és feltehetően utolsó atomháború. A támadó fél a Szovjetunió, a megtámadott az Albán Népi Demokratikus Köztársaság volt. Az oroszok jugoszláv terület felett kétszázezer ejtőernyőst küldtek Albániába, hogy a kommunista kormányt megmentse. Az ejtőernyősök minden ellenállás nélkül elfoglalták a nappal alvó Tiranát, majd lefeküdtek és nem csináltak többé semmit. A szovjet kormány még komisszáraival sem tudta felvenni a kapcsolatot. Ezután történt, hogy a moszkvai rádióban az albán alumíniumtermelés statisztikájának felolvasását hirtelen megszakították, és bejelentették, hogy Albánia fasiszta fenevadak befolyása alá került.

Ekkor ugyanis már ledobták azt a 12 szuper-hidrogén bombát, mely Albániával együtt a kétszázezer renegát szovjet katonát is elpusztította. Az esemény néhány évvel azelőtt még nemzetközi botrányt okozott volna, ezúttal nyomtalanul elsikkadt. A jugoszlávok közölték, hogy megfigyelőik nem észlelték a transzport-gépeket, melyek a kétszázezer oroszot hozták, sem a hidrogénbombákat szállító repülőket. A jugoszláv léghárítás parancsnoka, Flegmatovics Szilárd altábornagy megrázó őszinteséggel magyarázta: ahhoz, hogy az ember egy repülőgépet észleljen, fejét igen kellemetlen szögben kell a magasba fordítani, amit ő embereitől nem kívánhat és így tőle se várják. - Amúgy is túlterhelnek a munkával - mondta. - Valami zúgást ugyan hallottam, de nem tűnt fel, minthogy dolgozószobám íróasztalába, a főhadiszálláson, elektromos jégszekrényt szereltettem.

1980. január elsején az USA kormánya felállította a michigani egyetemen az Indokolatlan Munkaiszony Indokait Kutató Intézetet. Az államok különböző egyetemeiről negyvenezer antropológust delegáltak az intézetbe. Nyugati kormányok részvételével akció indult, hogy minden sztrájról, munkakerülésről részletes leírást küldjenek Ann Arborba, az egyetem székhelyére. A munka pompásan haladt, de a roppant mértékben megnövekedett posta miatt a városka levélhordói sztrájkba léptek. „Miért hordjunk több levelet?” „Több levél - több súly.” „Levelezzen mikrofilmen” feliratú táblákkal vonultak fel a dékáni hivatal elé. A dékán nem engedett, mire a postások leültek az egyetemi könyvtár elé és cigarettáikat behajigálták az ablakon. Az egyetem kigyulladt és leégett, úgyhogy az antropológusokat és az intézetet Palo Alto-ba, Kaliforniába helyezték át. Sajnálatos módon a negyvenezer kutatóból mindössze a pedellus érkezett meg a Stanford egyetemre. A többiek, a tudományos kutatás szabadságára hivatkozva, Ann Arborban maradtak, ahol is a romok közt üldögéltek és azt vitatták: jogos volt-e a postások sztrájkja, avagy sem?

Ez idő tájt - egyetemista éveim alatt - a helyzet egyre jobban elmérgesedett. A munkások mindig sűrűbben rendezték ülősztrájkjaikat, melyeket hamarosan fekvősztrájkok váltottak fel. Érdekes módon a munkások egyáltalán nem ragaszkodtak ahhoz, hogy a gyárakban üljenek le. Rendszerint a parkokban és nyilvános szórakozóhelyeken telepedtek meg, maguk mellé táblákat szúrtak a földbe, mint például: „A munka fáj”; „Ne kínozzatok tovább bennünket”; „Dosztig vagyunk” és hasonlókat.

Az albán kérdés radikális megoldása után úgy tűnt, mintha a csatlós országokban és a Szovjetunióban minden rendben lenne. A világ közvéleménye akkor ébredt fel - habár csak egy pár másodpercre -, amikor 1980 májusában a népi demokráciák lakossága megérkezett a szabad világba. Tizenegymillió magyar és kétezernégyszáz-huszonnyolc német - azaz Magyarország és a Német Demokratikus Köztársaság egész lakossága - átlépte a határt. A határőrség nem lőtt. Arra hivatkoztak, hogy géppisztolyaik túlságosan súlyosak és felemelésük túrhetetlen erőfeszítést igényel. Ami közben a menekülők a drótsövényt vagdoszták, a nyugatnémet és osztrák vámőrök „Micsoda vitalitás! Micsoda öserő!” felkiáltással fejezték ki elismerésüket.

A civilizáció halálharangját alig két hónap múlva egy Federigo Porfirio Diaz de Bús nevű, szellemileg visszamaradott munkás kongatta meg. Federigót csak söprögetésre használták az alpakka evőeszközugyár vendéglői konyháján Santiago de Chilében, és bár összefüggően nem tudott beszélni, derűs természete miatt mindenki kedvelte. Egy szép napon Don Miguel de Laihar y Ciorgomez a Mancha munkaügyi miniszter jött le beszédet tartani. - Mit akartok? - kérdezte a munkásoktól. - Mindent megkaptok, de mit akartok? Mondjátok meg!

És amíg Don Miguel eredménytelenül faggatta a munkásokat, senki sem vette észre, hogy Federigo elhagyta a termet. Rövidesen egy táblával tért vissza, melyen girbe-gurba betűkkel a következő állt:

KIVÁNLYUKAMELOAZONALIS VÉGLEGESBESZÜNTETÉSÉT!!!

A munkások örjöngeni kezdtek, míg Don Miguel az emelvényen csak úgy hüledezett. Federigo pedig csak állt és a táblát lóbálta; ez volt az a jelszó, melyet az emberiség évtizedek óta várt. Most megtalálták.

Chilében 15 perc, Dél-Amerikában egy félóra múlva minden munka megállt. Aznap este mind az Egyesült Államokban, mind az egész világon letették a kalapácsokat, csákányokat, fűrészeket és tisztes távolságba húzódtak mindennemű géptől, esztergapadtól, motortól, dinamótól és kapcsolótól. Mikor az értelmiségi dolgozók „A szellemi munka is bűdös” jelszóval másnap délelőtt csatlakoztak a mozgalomhoz, már senki sem csodálkozott.

Miután a mezőgazdasággal is nyomban felhagytak, rövid időn belül az emberiség erősen megfogyatkozott. Mindenki azt állította, hogy csak az első három hónap lesz nehéz, és az emberek, ha sokat alszanak, idővel az éhséget is megszokják. Ugyanekkor kárhoztatták a kormányt, amiért nem telepített gyümölcsfákat a városokban; ez utóbbiak terméséből a lakosság még egy ideig vidáman édegelt Kaliforniában, avagy a Guineai-öböl partjain, valamint az Antillákon.

Az egyetlen hely, ahol a mozgalom semmiféle sikert nem könyvelhetett el, Anglia volt. A brit munkások, avagy állami tisztviselők munkatempóján az új eszme nem sokat változtatott, hiszen nem volt mit változtatnia. Ugyanígy értrendjükön sem, minthogy továbbra is káposztán, krumplin és sózott halon éltek és legfeljebb megszokott teájuk elmaradását siratták. Mindezért bőségesen kárpótolta őket a tudat, hogy végül egyedül maradtak a világon, és izolációjukat senki sem zavarhatja.

Én egy csendes, tengeri szigeten élek, ahol a nap süt, a gyümölcsök maguktól érnek és maguktól hullanak le a fákról. Néha szívem még fáj az emberiségért, és több évezredes civilizációnkért, mely így, a szemem előtt pusztult el. Ilyenkor gyakran támad fel bennem a kultúrszomj, és elballagok a sziget közepére, ahol egy nagy, telepes televíziós készüléken Londont lehet fogni. Jólesik, ha látom: még vannak emberek, akik házakban laknak és város, ahol autóbuszok közlekednek. Egyébként Londonban nagy az izgalom. Két hét óta százezres tömegek állnak a Buckingham-palota előtt, ahol a trónörökös születését várják. A parlamentben is nagy a nyugtalanság. A Lordok Háza, kétszeri visszadobás után, ugyanis még harmadszorra sem akarja megszavazni a kormány forradalmi javaslatát, mely megengedi, hogy a királyi gárda tagjai nyáron szörkucsma nélkül, egyszerű csákóban állhassanak őrt a királyi palota előtt.

Nagyon fáradt vagyok. E háromezer-hatszáz szavas feljegyzésemet tíz esztendeje írom; naponta egy szót vettem papírra. Rendkívül kimerültem; itt az ideje, hogy kissé kipihenjem magamat.

-&-

Recsk történetét tárgyaló könyvek és filmek³

1) Faludy György előszavában említett művek

Faludy, George: My happy days in hell George Faludy (angol nyelvre ford.: Kathleen Szasz.), London Corgi Books 1987. Magyar nyelven: Faludy György: Pokolbéli víg napjaim, Bp., Magyar Világ, 1989. Német nyelven: Faludy, György Faludy: Heitere Tage in der Hölle: Fluchtwege e. Lebens, München, Rütten & Loening, 1964 (angolból ford. Hans B. Wagen-seil). Francia nyelven: Faludy, György: Les Beaux jours de l'Enfer, Paris, J. Didier (Tours, impr. Mame), 1965.

Erdey Sándor: A recski tábor rabjai, 6. kiad., Budapest Püski 2000.

Gabori, George: When evils were most free (angol nyelven, magyar nyelvről ford.: Eric Johnson és George Faludy.), Ottawa, Deneau, 1981. Magyar nyelven: Gábori György: Amikor elszabadult a gonosz, (ford. Halász Zoltán), Bp., Magyar Világ, 1990.

Nyeste Zoltán: Recsk : Emberek az embertelenségben, 2. kiad., Bp. Püski 1989.

Sztáray Zoltán: Csákánykő a recski kényszermunkatábor, Budapest, Püski 1997.

Böszörményi Géza-Gyarmathy Livia: Faludy György, a költő, (hosszú dokumentumfilm, 1987), Böszörményi Géza-Gyarmathy Livia: Recsk 1950-1953. egy titkos kényszermunka-tábor története I-III, (hosszú dokumentumfilm, 1988), Böszörményi Géza: Recsk 1950-1953, Interart, Budapest, 1990, Szeged Csapó és Tsai Kft., Dabasi Ny.

Bíró Sándor: A „mátrai” lovagrend egy recski fogoly emlékezései, 2. bőv. kiad., Budapest, Püski 1998. Német nyelven: Bíró, Sándor: Gulag in Ungarn. Erinnerungen eines Gefangenen von Recsk, Budapest, Recski Szövetség, 1997.

2) Faludy György előszavában nem említett, 1990 után megjelent művek

Benkő Zoltán: Történelmi keresztutak 1941-1956, 3. átd., bőv. kiad., Miskolc Felsőmagyar-ország 2000, Maxima Cs-A Kft.

Michnay Gyula: Mint Mohamed koporsója - életrajzi írások [szerk. Jancsák Csaba, Kiss Gábor Ferenc] [sajtó alá rend. P. Karajos Kinga]. Szeged, Belvedere Meridionale 2001, Gyomaendrőd, Gyomai Kner

Faludy György: Börtönversek, 1950-53 az ÁVÓ pincéjében és Recsken [ill. Kass János], Budapest, Magyar Világ 1993, cop. 1989 Gyoma, Kner

Böszörményi Géza-Gyarmathy Livia: Szökés (magyar játékfilm, 1997).

³ Összeállította: Zimányi Magdolna